

DE GESCHIEDENIS VAN DE HAAGSE

Archipel- en Willemsparkbuurt

MET DE GESCHIEDENIS VAN 125 JAAR

Vredeskapel

BOB FEENSTRA
2005 - 'S GRAVENHAGE

DE GESCHIEDENIS VAN DE HAAGSE

Archipel- en Willemsparkbuurt

MET DE GESCHIEDENIS VAN 125 JAAR

Vredeskapel

DE GESCHIEDENIS VAN DE HAAGSE

Archipel- en Willemsparkbuurt

MET DE GESCHIEDENIS VAN 125 JAAR

Vredeskapel

BOB FEENSTRA
2005 - 'S GRAVENHAGE

SCHERPENINGSDIE BOSCH

SCHUTTE-GRAS

R.C. Degrassplaas

Algemeen Degrassplaas

Schutte-Gras

Meanders veld

Suidelike Degrassplaas

Noordelike Degrassplaas

Cape van Cullensbosch

Meanders

Meanders

Meandersvlei

Meandersvlei

Meandersvlei

Meandersvlei

Meandersvlei

Meandersvlei

Meandersvlei

Meandersvlei

Meandersvlei

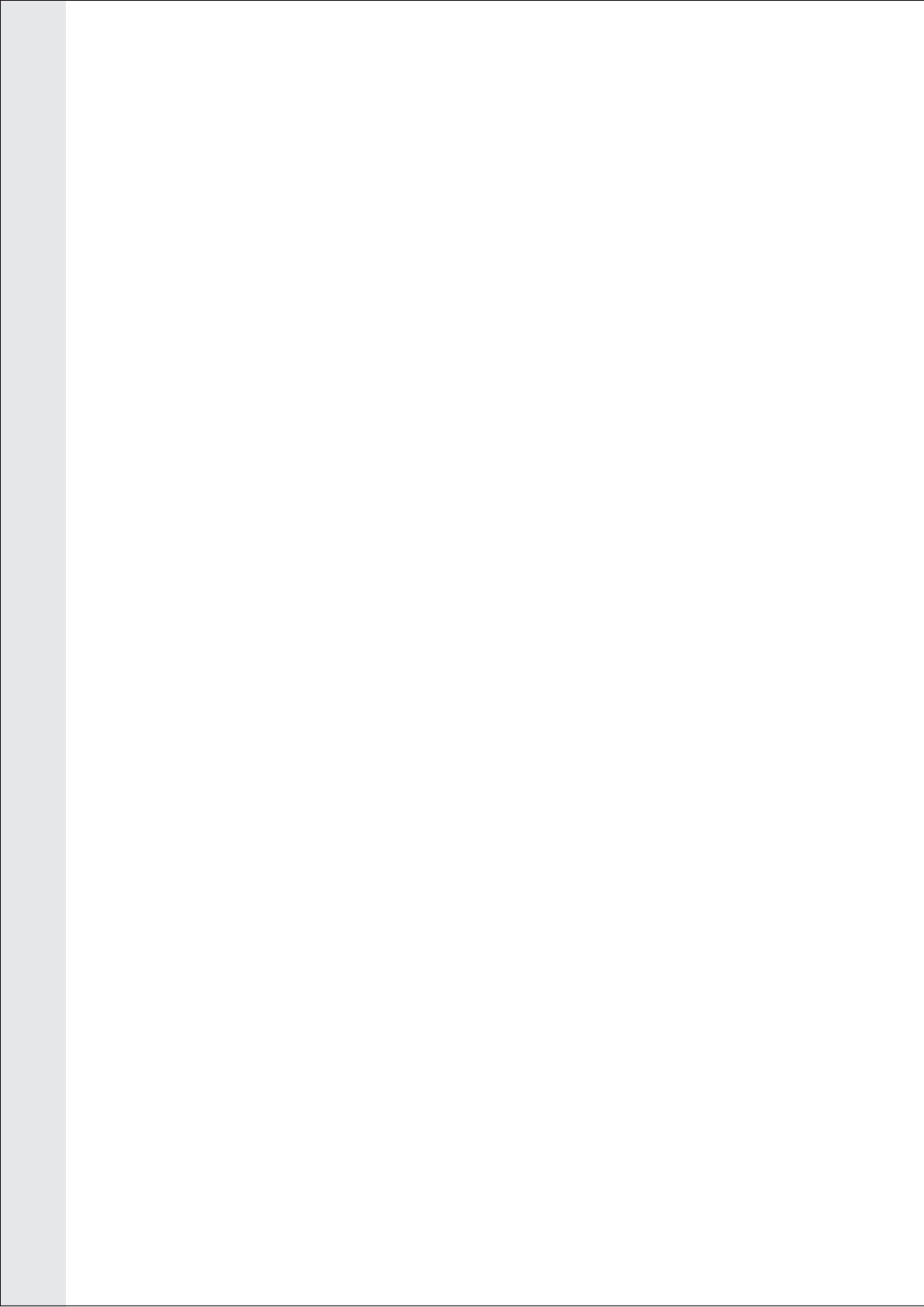
Meandersvlei

Korte inhoudsopgave

Korte algemene geschiedenis	2
Buitenhuizen en hofsteden	16
Woningbouw en bewoning	22
Diversen	30
De Beek	36
De Tweede Wereldoorlog inde wijk	38
Kazernes	48
Hofjes	52
Begraafplaatsen	62
Tolhuizen	66
Bekende Personen in de wijk	70
Naamsveranderingen van straten	72
Openbaar Vervoer	74
Molens en stoomgemaal	82
Kerkgebouwen	86
Scholen en Louisastichting	88
Beelden en Monumenten	92
Vredeskapel	98
Willemskerk	130
Straatnamen en jaartallen	136

Zie voor uitgebreide inhoud achterin het boek.

INLEIDING *Aan het idee om dit boek te schrijven liggen twee zaken ten grondslag. Ten eerste de al langer levende gedachte om zaken betreffende de wijk Archipel–Willemspark, die nog niet eerder werden genoemd of slechts summier, meer bekendheid te geven. Ten tweede het 125 jarig bestaan van de Vredeskapel aan de Malakkastraat op 12 november 2005.*

In het verleden zijn er een paar boekjes over de wijk verschenen. Dit is inmiddels al weer bijna dertig jaar geleden en deze boekjes zijn al lang niet meer in de handel te koop, hoewel er nog wel vraag naar is. Sommige zaken zijn in deze boekjes niet aan de orde geweest of in de loop der jaren ingrijpend veranderd.

Met het 125 jarig bestaan van de Vredeskapel in het vooruitzicht kwam de wens naar voren om zaken betreffende de geschiedenis van deze kapel in een boek vast te leggen. In het verleden is dit nooit gebeurd. Er zijn hoofdzakelijk enige administratieve gegevens bewaard gebleven.

In de bovengenoemde feiten is voldoende aanleiding gevonden om een nieuw boek te schrijven. Een boek in eerste instantie misschien gezien als gaande over twee uiteenlopende zaken. De Vredeskapel staat echter midden in de buurt en vertegenwoordigt als zodanig ook een onlosmakelijk deel van de geschiedenis van de buurt. De kapel wordt ook wel "Huis in de Buurt" genoemd. Al met al reden genoeg om deze zaken te combineren en daarmee een zo compleet mogelijk beeld te geven van de geschiedenis van de Archipel–Willemsparkbuurt.

Voor een deel is door de schrijver gebruik gemaakt van eerder door hem gemaakte notities voor beperkt gebruik. Hierdoor zijn enkele delen geschreven als persoonlijke ervaring en andere meer algemeen.

Het gedeelte over de Vredeskapel en wat daarmee samenhangt is zoveel mogelijk afzonderlijk behandeld en in het tweede deel van het boek vermeld. Door de opzet van het boek komen verschillende zaken op meerdere plaatsen voor. Ook wordt in zulke gevallen vaak doorverwezen naar een speciaal hoofdstuk.

Het boek pretendeert niet de volledige geschiedenis van de wijk te beschrijven maar wel is getracht zoveel mogelijk zaken aan de orde te laten komen.

T.W. Feenstra
Den Haag
November 2005

HOOFDSTUK I

GESCHIEDENIS VAN DEN HAAG IN HET KORT

Het ontstaan van het Willemspark en de Archipelwijk is vanzelfsprekend verbonden met de geschiedenis van Den Haag. Eerst daarom een beknopt stukje geschiedenis van Den Haag. Daarna wordt in de hoofdstukken 2, 3 en 4 meer op de wijk(en) Willemspark en Archipel ingegaan.

De ontstaansgeschiedenis van Den Haag begint in 1229, als graaf Floris IV een stuk grond koopt van Dirc van Wassenaer, onder andere bestaande uit een zandrug, een oude strandwal die inmiddels kilometers van de zee lag. Vlak in de buurt was een groot bos gelegen, dat voor voldoende wild en hout kon zorgen; een restant hiervan is het Haagse Bos. Een duinmeer zorgde voor water en is later verder uitgegraven tot de Hofvijver. Ter plaatse lag al de hofstede van de overleden Vrouwe Meilendis. Zij was een familielid van Dirc van Wassenaer. Graaf Floris IV laat er een nieuw onderkomen bouwen, de huidige Rolzaal en Lairessezaal. Na de dood van graaf Floris IV, in 1234, tijdens een toernooi te Corbie in Frankrijk, laat zijn zoon, graaf Willem II, die in 1248 tot Rooms Koning werd gekroond, de bouw

Floris IV

voortzetten. Graaf Willem II sneuvelt in 1256 in een gevecht tegen de West Friezen in Hoogwoud. Hij zakt met zijn paard door het ijs en verdrinkt. Na de dood van graaf Willem II laat op zijn beurt diens zoon, graaf Floris V verder bouwen aan het geheel en zo ontstaat het bekende Binnenhof met onder andere de in 1279 afgebouwde Ridderzaal. De Ridderzaal wordt tegen het wooncomplex aangebouwd op de plaats waar vroeger de hofstede van Vrouwe Meilendis had gestaan. Alleen de kelder met fundering van de hofstede is nog gespaard gebleven, de huidige kleine expositieruimte onder de Ridderzaal. Met de komst van de graven vestigen zich ook

mensen van de hofhouding, handwerkslieden, handelaren, ambachtslui en andere neringdoenden in de omgeving van het grafelijke onderkomen. In 1370 wordt Die Haghe onder graaf Albrecht van Beieren een officieel dorp met vastgestelde grenzen. Er komt in ca. 1256

De Grote of St. Jacobskerk

ook een kerk, vrijwel zeker eerst een houten kapel en later omstreeks 1280 een stenen kerkgebouw, de Grote of St. Jacobskerk.

In 1420-1424 bouwt men een zeskanten toren bij de kerk. Deze zeskanten toren is op één na uniek in ons land. In Zeeland staat de andere, veel kleinere zeskante, toren. Deze werd in de Tweede Wereldoorlog verwoest en is later weer herbouwd. In 1434 wordt begonnen met de bouw van een nieuw schip voor de kerk. In 1539 brandde de kerk af door bliksemslag, maar in 1542 was hij weer herbouwd in zijn vroegere en ook huidige gedaante.

In 1863 kreeg de toren een

kegelvormige gietijzeren spits in neogotische stijl, "de slaapmuts", die tussen 1951 en 1954 weer werd vervangen door een model in de stijl van de vroegere torenspits. Den Haag kreeg nooit stadsrechten en daarmee ook geen stadsmuren, poorten en wallen. Wel zijn hiervoor plannen en tekeningen gemaakt onder andere in 1530 en 1603, maar deze plannen zijn nooit uitgevoerd. Den Haag was een open stad, die mede daardoor, nog wel eens geplunderd en gebrandschat werd, onder andere in 1528 door Maarten van Rossum. Dit werd later nog eens een paar keer herhaald door de Geuzen en de Spaanse troepen. Het hof was in die tijd uitgeweken naar de beter verdedigbare stad Delft. Het stadsbestuur van Delft stelde zelfs voor de overgebleven bebouwing van Den Haag maar geheel te slopen. Er was toch niets nuttigs meer te beginnen met

hetgeen nog was overgebleven van het dorp, vond men. In deze stellingname van de stad Delft ontbrak het niet aan eigenbelang. Men wilde graag het hof in Delft houden met alle daaraan verbonden voordelen en status. Het voorstel werd echter niet uitgevoerd en nadat de rust in deze streken enigszins was teruggekeerd, nam ook het hof weer zijn intrek op het Binnenhof. Het dorp werd van lieverlee weer in zijn oude luister hersteld.

*P*rins Maurits nam in het begin van de 17e eeuw het initiatief om rond Den Haag een grachtengordel te laten graven. Hierbij kwamen op de toegangswegen valbruggen, tegenwoordig aangeduid als ophaalbruggen. Dit gebeurde in de daarop volgende jaren, globaal tussen 1610 en 1620. Dit ging op kosten van Den Haag, voor € 36.756,00. Deze grachtengordel is nog steeds geheel aanwezig. Wel zijn er een paar stukken overkluist, onder andere bij de Veenkade en Piet Heinplein en ligt er bij de Zwarteweg een lage brug, maar bijvoorbeeld met een kano kan de hele gordel worden rondgevaren. Binnen de grachtengordel was zoveel ruimte, dat bijna twee en een halve eeuw lang de bevolkingsgroei en de uitbreiding van handel en nijverheid binnen de grachtengordel konden worden opgevangen.

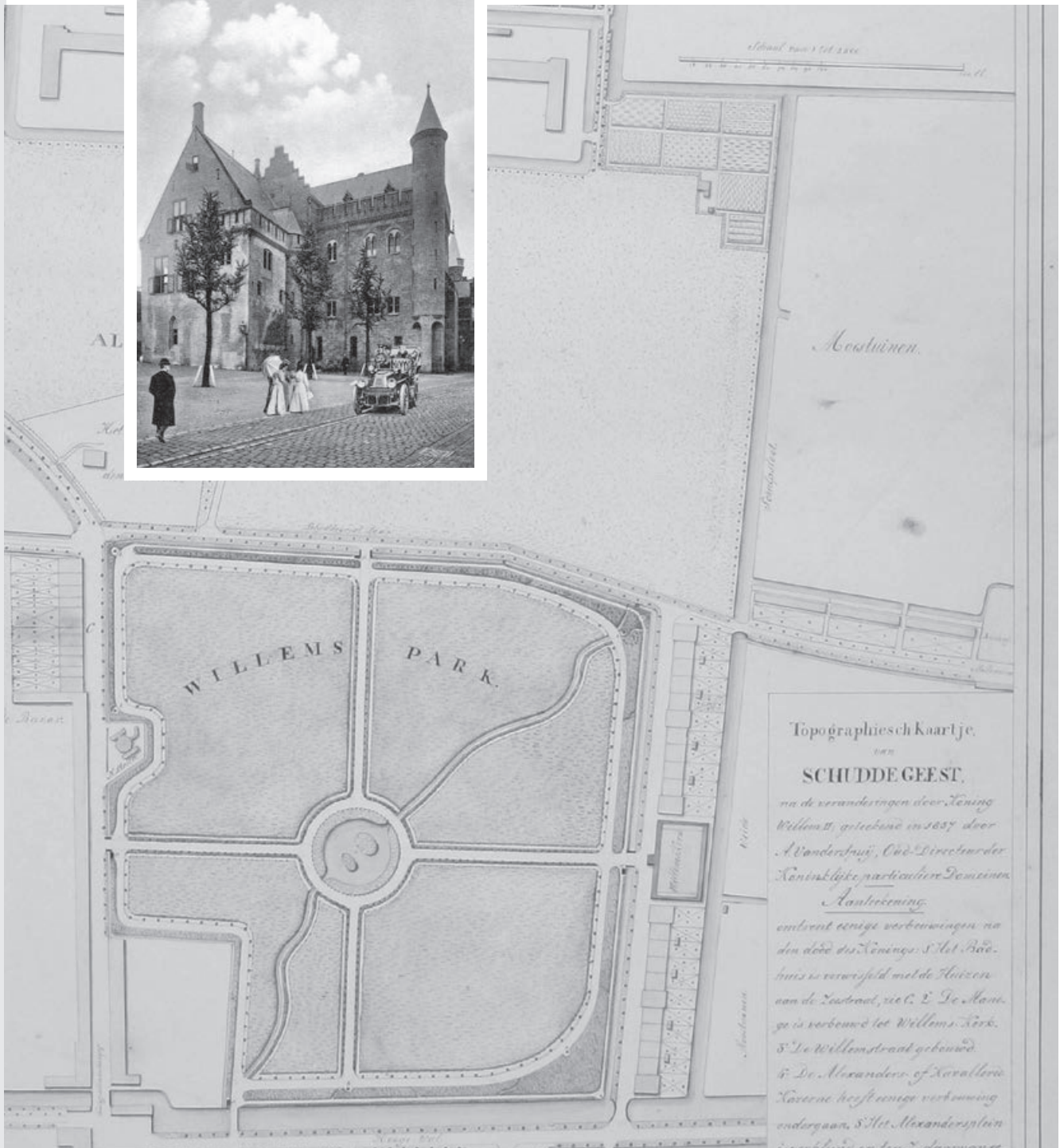
Sporadisch bouwde men buiten de stad. Wel werden er enkele molens, een leprozenhuis, een paar uitspanningen en buitenhuizen gebouwd, evenals natuurlijk boerderijen. In 1770 werd buiten de grachten, aan de Buiten Dennewegh, de huidige Frederikstraat, een kazerne gebouwd. In 1842 begon men met de bouw van een tweede kazerne buiten de grachten, de Alexanderkazerne aan de huidige Burgemeester Patijnlaan. Zie hiervoor verder Hoofdstuk 13. Kazernes. In 1845 werden aan de NW kant buiten de singelgracht ook woonhuizen gebouwd, de huizen aan de Nassaulaan, zoals genoemd bij Hoofdstuk 2. Willemspark 1. Aan de andere kant van de stad werd rond 1860-1870 ook begonnen met bebouwing buiten de grachten. Aanvankelijk waren het deftige huizen aan het Oranjeplein en de Bogt van Guinea, het latere Huygenspark.

Een succes werd het bouwen voor de betere stand hier niet. In de richting van het in 1843 gebouwde oude Hollands Spoor station, waren een grote ijzergieterij: "De Prins van Oranje" en de meubelfabriek van "Horrix" gevestigd, terwijl aan de andere kant van het Oranjeplein in snel tempo voor arbeiders de Schilderswijk, in revolutiebouw,

uit de grond werd gestampt. Niet bepaald een entourage voor vestiging van gegoede burgers. Bovendien bouwde men hier "in het veen" hetgeen bepaald een nadeel werd gevonden. Men woonde liever "op het zand" dit werd veel gezonder gevonden en ook chiquer.

Rolzaal Binnenhof oudste gebouw van Den Haag (HGA)

De ligging van de Archipel- Willemsparkwijk in Den Haag (HGA)

HOOFDSTUK 2

WILLEMSPARK I

Als oudste deel van de gecombineerde wijk Archipel-

Willemspark komt nu eerst het Willemspark aan de

beurt. Het Willemspark wordt wel in twee stukken

verdeeld. In het oorspronkelijke Willemspark, dat

deel 1 wordt genoemd en in Willemspark deel 2, het

gebied rond de Frederikstraat. Alvorens op beide

delen in te gaan, eerst weer een stukje

geschiedenis.

K

oning Willem

II woonde met zijn

vrouw Anna Paulowna,

dochter van de

Russische Tsaar Paul I, en

kleindochter van Catharina

de Grote, in het paleis in de

hoek van de Kneuterdijk, tussen

Heulstraat en Parkstraat. Dit paleis werd ook

wel het "Witte Paleisje" genoemd. Voor

haar huwelijk woonde Prinses

Juliana ook in dit paleis.

Thans is het bij de Raad

van State in gebruik.

De tuin van dit paleis

liep oorspronkelijk

tussen de achterkant

van de huizen aan

het Noordeinde en

het Nachtegaalspad, de

huidige Parkstraat, tot

aan de Noordcingelgragt,

nu Scheveningseveer en

Mauritskade. Koning Willem II breidde

zijn tuin uit met het gebied, dat begrensd wordt door de huidige Zeestraat, Laan van Schuddegeest nu Javastraat, Schelpsloot, met daarachter de huidige Schelpkade, en Mauritskade. Dit gebied, het oorspronkelijke Willemspark, werd aangepast in Engelse landschapstijl, met bomen, bosschages, vijvers, beeldengroepen enzovoort.

Willemspark 1, wordt begrensd door Mauritskade, Scheveningseveer, Zeestraat, Javastraat en Nassaulaan. In deel 1 was de oudste bebouwing, de Noordmolen, gebouwd voor 1485. Zie hiervoor verder Hoofdstuk 20. Molens. Hoewel de Zeestraat net buiten het oorspronkelijke Willemspark lag, wordt deze nu toch wel tot het Willemspark gerekend. In de Zeestraat bestond, aan de ZW kant, reeds vroeg een uitspanning "Duin en Veldzicht"

genaamd. Deze uitspanning werd al in 1805 genoemd in verband met het uit de tuin opstijgen van een heteluchtballon, bemand door de heer A. Hopman. Na enige honderden meters te hebben afgelegd, landde deze ballon alweer aan de Scheveningseweg. Er was ook een kolfbaan aangelegd, die veel bezoekers trok. Kolf was een spel dat op een vlakke harde baan van 15 tot 30 meter werd gespeeld. Met een houten stok met omgebogen uiteinde, vaak met koper beslagen, werd een

bal weggeslagen. De stok werd meestal kolfhout genoemd. Er werden ook concerten gegeven, door onder andere Lubeck en Verhulst.

In 1843 werd in dit gebouw de Koninklijke Bazar van Boer gevestigd. Deze zaak kwam van het Plein. Ook in deze kwestie had Koning Willem II een aandeel. In dit gebouw werd later het PTT Postmuseum gevestigd.

Tegenwoordig het Museum van Communicatie genoemd. In 1842 was, aan

Zicht vanuit latere Archipel op toekomstig Willemspark (HGA)

dezelfde kant van de Zeestraat, "De Thermische Badinrichting" gebouwd, dat wil zeggen een inrichting waar men verwarmde baden kon nemen, een hele bijzonderheid in die tijd. Deze inrichting was op initiatief van Koning Willem II gebouwd. Het beheer lag in handen van de heer C.W.L. Heusinger. Mogelijk door zijn exclusiviteit, was deze inrichting geen lang leven beschoren. Na tien jaar was het gedaan met de instelling. Het uiterlijk deed wel enigszins aan de manege aan de Nassaulaan denken. Beiden werden in dezelfde tijd gebouwd van gele stenen en hadden een bovenafwerking met kantelen. Na afbraak van de inrichting verrees er een aaneengesloten huizenrij langs de Zeestraat tot aan de Laan van Meerdervoort. De Noordliemolen, die op de plaats van het huidige hotel Ambassador stond werd, jammer genoeg, afgebroken. Op zijn plaats verrees een rijtje luxe, aaneengesloten woningen. Dit werd het rijkeluihofje genoemd. De term hofje ontstond omdat deze huizen, enigszins terugliggend, van de Zeestraat waren afgesloten door de ervoor langs stromende Haagse Beek. Een brug over de beek gaf toegang tot deze

huizen. Pas in 1928 werd deze beek ter plaatse overkluisd. Het Willemspark is vrij goed bewaard gebleven. De grootste ingreep was het slopen van twee villa's, één in de Zeestraat en één op de hoek van de Zeestraat en Javastraat. Op de plaats hiervan verrees, tussen 1929 en 1931, een luxe appartementengebouw, "Willemspark" naar ontwerp van de architect A.H. Wegerif. Van 1945 tot 1990 werd in dit gebouw het Ministerie van Sociale Zaken gehuisvest. In de jaren negentig van de twintigste eeuw werd het weer voor particuliere bewoning verbouwd en aangepast aan de eisen van de tijd ten aanzien van wonen. De villa die in de tuin stond, op de hoek, werd pas in 1931 afgebroken toen het nieuwe gebouw klaar was. Een andere minder in het oog vallende aanpassing, is de nieuwbouw tussen de panden Alexanderstraat 11 en 13. Door de terugspringende plaats valt dit, wat stijl betreft, niet in de buurt passende bouwsel niet al te hinderlijk op. De Ambassade van Canada aan de Sophialaan 7 is ook een vervangend gebouw, uit 1957 maar past wat betreft stijl vrij goed in de omgeving. Wel doet het gebouw wat somber aan

De gevelwand langs de Nassaulaan, midden negentiende eeuw.

door zijn grauwe uiterlijk vooral ten opzichte van de overige witte villa's. Nu nog even teruggaand naar de Zeestraat, noemen we het Panorama Mesdag, dit niet te verwarren met het Museum Mesdag aan de Laan van Meerdervoort. Dit grootse panorama werd ontworpen door

Uitsnede uit het Panorama Mesdag

W.H. Mesdag. Het panorama biedt als het ware vanaf een duintop een blik rondom over zee, duinen en het dorp Scheveningen. Het hele panorama is geschilderd op een rondlopend doek van 14 meter hoog en 120 meter lang, in totaal dus 1680 m². In het midden van de zaal is een bezoekersplateau van beperkte omvang. Rond dit plateau ligt een vrij brede strook duinzand met daarin verschillende daarbij passende attributen. Deze zandstrook gaat haast ongemerkt over in de schildering op het doek, hierdoor ontstaat een zeer natuurgetrouwe weergave van de werkelijkheid uit die tijd. Mesdag kreeg hulp van zijn vrouw, Sientje Mesdag-van Houten en de schilders T. de Bock, J.B. Blommers en G.H. Breitner. Deze laatste schilderde onder andere de cavalerie op het strand. Het totale schilderwerk nam slechts vier maanden in beslag, een formidabele prestatie! Op 6 augustus 1881 werd het Panorama Mesdag officieel geopend.

In 1845 besloot Koning Willem II, een enthousiast paardrijder, aan de NO kant van het park, langs de huidige Nassaulaan, een manege te laten bouwen. De Koning wilde dat dit in neogotische stijl zou gebeuren, een stijl die hij in zijn studententijd in Oxford had leren kennen en waarvan de Engelse variant wel Tudorgotiek wordt genoemd. In verschillende boeken worden twee personen genoemd als ontwerper van het gebouw. De architecten G. Brouwer Sr. en Merkes van Gendt. Deze laatste was Genie officier en ook adjudant van Koning Willem II. Als architect ontwierp hij ook de (oude) Alexanderkazerne, die aan de huidige Burgemeester Patijnlaan lag. Deze werd ongeveer in dezelfde tijd gebouwd als de manege.

Brouwer Sr. wordt wel gekwalificeerd als een architect met beperkte capaciteiten, hij schijnt betrokken te zijn geweest bij de bouw van de neogotische galerij aan het Noordeinde tegenover het paleis. Deze galerij moest na omstreeks veertig jaar alweer afgebroken worden wegens bouwvalligheid. Voor de goed gebouwde manege kan men het vrijwel zeker houden op Merkes van Gendt als architect. De eerste steen voor de manege werd gelegd op 26 mei 1845 door Wilhelmina Maria Sophia Louisa Princes der Nederlanden, een dochter van Koning Willem II. Na haar huwelijk ook H.K.H. Erf Groot Hertogin van Saxon-Weimar-Eisenach. Op vrijdagavond 11 november 1846 werd de manege met een groot militair feest in gebruik genomen. Tijdens de bouw werd opdracht verstrekt om vrijstaand van de manege zowel aan de linkerkant als aan de rechterkant elf huizen te bouwen in dezelfde stijl. Deze huizen waren voor hoffunctionarissen en hoge militairen bestemd. Samen vormden ze een voor Nederland unieke neogotische

gevelwand, die nog vrijwel geheel bestaat. Koning Willem II overleed in 1849 en daarbij liet hij veel kunstschaten, bouwwerken, terreinen en dergelijke achter, maar ook veel schulden. In 1851 kwam het bijna tot een veiling van goederen, manege, huizen enzovoort in het Willemspark. Op het gerucht dat de Rooms Katholieke Kerk de manege, huizen en het park wilde kopen en ter

Deel van de manege later Willemskerk nu kantoorgebouw

plaatse een Seminarie wilde stichten, kwam de directeur van het Kabinet des Konings, Jonkheer A.G.A. van Rappard, in actie. Na overleg met Koning Willem III en thesaurier Gijsberth Falk, werd het geheel van manege, huizen en park voor het bedrag van € 122.520,00 door Koning Willem III persoonlijk gekocht. Dit kwam ten laste van zijn erfdeel in de nalatenschap van zijn vader. De inzet van de voorgenomen veiling lag op € 102.100,00 en een taxatie kwam uit op € 138.403,00. De uiteindelijk, door de Koning, betaalde prijs lag hier ongeveer tussenin. De manege werd door Koning Willem III niet meer als zodanig gebruikt en er werd daarom naar een andere bestemming gezocht. In opdracht van minister Thorbecke werd in 1851 door J. Craner, assistent bouwmeester der landsgebouwen, een ontwerp gemaakt voor verbouwing tot Rijksarchief. De begroting hiervoor kwam uit op € 58.991,00. Thorbecke vond dit veel te duur en vervolgens werd de manege voor € 27.226,00 aan het kabinet aangeboden. Intussen had Thorbecke een nieuw en eenvoudiger plan voor verbouwing

tot rijksarchief laten maken door dezelfde bouwmeester. De begroting voor dit ontwerp kwam uit op € 36.302,00. Koning Willem III liet de plannen beoordelen door L.J.A. van der Kuin, inspecteur van de Waterstaat. Hoewel geen archiefdeskundige, had Van der Kuin wel de nodige aanmerkingen, onder andere ten aanzien van brandveiligheid en vocht. Bij de kosten voor dit vereenvoudigde plan, dat na bestudering ondeugdelijk bleek te zijn, zouden ook nog de kosten voor aankoop komen, die inmiddels gesteld waren op € 22.689,00. Samen zou dit uitkomen op € 58.991,00. Thorbecke vond deze prijs voor het geheel nog veel te hoog. Bij dit alles speelde ook het volgende mee. Na de hevige brand, in 1844, in het departement van Marine, was al een plan gemaakt voor de bouw van een nieuw Rijksarchief in het centrum, in de buurt van de departementsgebouwen. Een plan voor een gebouw, geheel uit steen en ijzer gebouwd en voldoende aan alle eisen, kwam uit op € 45.378,00. Dit alles overziende, werd door het Rijk afgezien van aankoop van de manege van Koning Willem III. In april 1853 besloot Koning Willem III de manege aan te bieden aan de Commissaris van de Koning in Zuid Holland E. graaf van Bylandt (de grootvader van de laatste gravin van Bylandt die op Oostduin woonde). De bedoeling was om de manege om te bouwen tot vergaderzaal voor de Provinciale Staten. Graaf van Bylandt antwoordde, dat niet hij, maar de Provinciale Staten hierover moesten beslissen. Daarnaast werd opgemerkt, dat de kosten voor zo'n vergaderzaal in principe behoren tot de rijksuitgaven en niet ten laste van de provincie behoren te komen. Bovendien een nieuwe vergaderzaal, die wel zeer gewenst was, zou men het liefst dicht in de buurt van de provinciale bureaus aan het Korte Voorhout gerealiseerd willen zien. Voor wat betreft de plannen met de manege was men weer bij af gekomen, maar de ontwikkelingen gingen verder. Op 4 maart 1853 had de Paus de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland hersteld. In een eerste schrijven hierover had de Paus het over de streken van Holland en Brabant, terwijl ons land al tientallen jaren het Koninkrijk der Nederlanden was.

Ook werd geschreven over het zwaard en de woede der calvinistische ketterij. Later werd dit veranderd in calvinistische leer. Als reactie hierop kwam in april 1853 "de Aprilbeweging" van de grond. Vele Protestanten ontsloegen Rooms Katholieke werknemers. Koning Willem III liet op 15 april 1853, bij zijn jaarlijks bezoek aan Amsterdam, in een toespraak, die sterk afweek van de tekst die hij van de ministerraad had mee gekregen, duidelijk blijken, niet gelukkig te zijn met de maatregelen van de Paus. Thorbecke en de zijnen vroegen, na kennisname hiervan, aan Koning Willem III om een duidelijke corrigerende verklaring af te leggen. Het was de bedoeling dat de Koning zijn voorkeur voor de Hervormden en zijn tegenzin in de RK maatregel zou neutraliseren. Indien hij dit niet deed, zou hij de regering ontslag moeten verlenen. Dit laatste deed de Koning prompt op 19 april 1853. Om duidelijk te maken, waar zijn sympathieën lagen, schonk Koning Willem III, op 21 april 1853, de manege aan de Hervormde Gemeente te 's-Gravenhage, onder voorwaarde dat de manege tot kerk zou worden ingericht. De Hervormde Gemeente aanvaardde dankbaar dit vorstelijk geschenk. Het zou de vierde Hervormde Kerk in Den Haag worden, naast de Grote of Sint Jacobskerk, de Kloosterkerk en de Nieuwe Kerk. Zie verder hierover Hoofdstuk 31. Willemskerk. Na de nodige complicaties bij het afwikkelen van de nalatenschap van Koning Willem II, kwam het oorspronkelijke Willemspark, na goedkeuring door de gemeenteraad op 24 april 1855, in handen van de Gemeente Den Haag. Voor de aankoop werd € 20.420,00 betaald. Als erfdiensbaarheid golden onder andere de navolgende bepalingen, die door Koning Willem III waren vastgesteld. Er mochten geen herbergen, koffiehuisen, huizen van ontucht, blekerijen, scholen enzovoort worden gevestigd. Met deze bepalingen is wel de hand gelicht. Aan de Nassaulaan is al vele jaren de Haagse Schoolvereniging gevestigd en op de hoek Sophialaan Zeestraat is hotel Ambassador gevestigd. Dit laatste is wel geen specifiek

Plein 1813

koffiehuys, maar wel een moderne uitvoering van een herberg. Voor de bebouwing van het Willemspark werden vier ontwerpen gemaakt. De beroemde tuinarchitect J.D. Zocher Jr. maakte twee ontwerpen. Het eerste in 1855 en het tweede in 1856. Beide plannen kregen geen goedkeuring van de gemeenteraad. Hetzelfde was het geval met een ontwerp van W. Wentzel, ook zijn plan kon geen genade vinden in de ogen van de gemeenteraad. Uiteindelijk koos men voor een ontwerp van W.C. van der Wayen Pieterszn. de (onder)architect van de gemeente. Veel zaken aangaande grondaankoop en ontwerp en bouw van villa's werden gedaan door het tweetal Johannes Jacobus Delia en Cornelis Krulder Jr. De eerste was architect en de tweede was meester-timmerman. Nu zou men hem aannemer noemen. Samen hadden zij een belangrijk aandeel in de realisatie van het Willemspark zoals wij dit nu kennen, dus een soort projectontwikkelaars. Andere architecten die actief waren in het gebied waren onder andere de heren: Janssens, Roodenburg, Swijser en Wennekus. In het hart van het Willemspark staat op Plein 1813 een gedenkteken. Zie hiervoor Hoofdstuk 23. Beelden en Monumenten.

*D*e volgende straten uit de beide delen van het Willemspark: de Frederikstraat, Schelpkade, Nassaulaan, Alexanderstraat en Zeestraat kwamen allemaal uit op de Laan van Schuddegeest. Deze naam werd in 1861 veranderd in Javastraat. De Javastraat vormde de NW begrenzing van het Willemspark. De gemeente gaf in 1860, langs de NW kant van het huidige brede deel van de Javastraat, grond uit voor bebouwing met zeven vrijstaande villa's. Dit was bedoeld als afsluiting van het Willemspark. De bouw van vrijstaande villa's kwam letterlijk niet van de grond. Uiteindelijk werd een aaneengesloten rij van vijfendertig kapitale panden gebouwd. Het meest bekende hiervan is het kapitale pand op nummer 26. Een pand in de stijl van het eclecticisme. Het werd gebouwd in de jaren 1862–1864 voor

J.W. Arnoldts, een miljonair die in Nederlands-Indië zijn fortuin had gemaakt. Een jaar later liet deze Arnoldts aan weerskanten van zijn kapitale huis nog 3 grote huizen bouwen. Van 1891 tot 1897 kwam het pand nummer 26 in handen van de 's-Gravenhaagse Pensionmaatschappij. Deze maatschappij werd gesticht door de weduwe van Cornelis Krulder, Geertruida Petronella Krulder-Vos. Door tijd-genoten werd zij wel "Goud-vosje" genoemd. Zij had ook op diverse andere plaatsen in Den Haag en Wassenaar luxe pensions in eigendom en exploitatie. Haar man C. Krulder was aannemer geweest en heeft samen met de architect J.J. Delia een belangrijk aandeel gehad bij de ontwikkeling en bebouwing van het Willemspark I, zie hierboven.

Mr. W.H. de Beaufort, van 1897 tot 1901 minister van Buitenlandse Zaken, kocht het pand in 1897 en woonde er tijdens zijn ministerschap. In 1902 kocht W.R.A.C. graaf van Rechteren Limpurg het pand. Hij liet het verbouwen door de architect H.A. Reus uit Dordrecht. De hal en het trappenhuis kregen een 17e eeuwse renaissance-stijl. De beléetage had kamers met stijlen van Lodewijk XIV, XV, en XVI. De balzaal op de verdieping is in Lodewijk XVI stijl uitgevoerd. De grote ingangdeuren waren vroeger een "porte-cochère". Men kon hier met rijtuig en paard(en) naar binnen rijden en binnen in- en uitstappen, waarna het rijtuig door kon rijden naar achteren, waar behalve een tuin, ook een stal en koetshuis aanwezig waren. De toegang tot het eigenlijke woonhuis lag hierdoor inpandig. Een dergelijke bouw kan men nu ook nog vinden aan de Burgemeester Van Karnebeeklaan en aan de Nassaulaan. In 1910 kocht de Gemeente Den Haag het voornamelijk pand van de graaf van Rechteren Limpurg. Het was bedoeld om ruimte te krijgen voor de te krap geworden huisvesting van de gemeente aan de Groenmarkt. De balzaal van de graaf werd, naar een ontwerp van Juriaan Kok, aangepast voor gebruik als raadszaal. Daarnaast werd het pand gebruikt voor het sluiten van huwelijken. In 1919 werden hier de eerste vrouwelijke gemeenteraadsleden geïnstalleerd: Mevrouw G.W. Bleumink-Louman, socialiste en Mevrouw J. Wolda-van der Puij, communiste.

In 1945 is in de hal een mozaïek aangebracht, dat door Anton Molkenboer is vervaardigd. De tekst hierbij luidt: "Ter nagedachtenis aan de jaren ver van het vaderland van prinses Juliana en hare kinderen 1940-1945". Bovenin staan het wapen van Prinses Juliana en de namen van haar dochters, de Prinsessen Beatrix, Irene en Margriet. (Prinses Christina werd pas in 1947 geboren) Daaronder links is een symbolische voorstelling van de barmhartigheid met het bijschrift: Emma regina, caritas et pietas. Rechts een voorstelling van de rechtvaardigheid met het bijschrift: Wilhelmina regina, justitia et sapientia. (Emma koningin, barmhartigheid en vroomheid en Wilhelmina koningin, rechtvaardigheid en wijsheid). Beneden de figuren van Willem van Oranje, Juliana van Stolberg en Jan van Nassau. Het mozaïek is nog steeds op deze plaats aanwezig in het pand. In de jaren 1978-1979 werd het pand gerestaureerd. In 1972 kwam de nieuwe raadszaal aan de Groenmarkt gereed. De vergaderingen van de gemeenteraad zijn toen, na 60 jaar, daarheen verhuisd. Het pand is daarna nog door de gemeente gebruikt voor raadscommissievergaderingen en het sluiten van huwelijken. Na het gereedkomen van het nieuwe stadhuis in het centrum, werd het pand door de gemeente verlaten en kwam het in zakelijke handen. Na enige aanpassingen ging het dienst doen als ruimte voor zakelijke ontvangsten en partijen en aanverwante zaken. In het pand werd op 10 januari 1967 het burgerlijk huwelijk gesloten tussen Prinses Margriet en Mr. Pieter van Vollenhoven. Hetzelfde gebeurde op 17 mei 2001 bij het huwelijk van Prins Constantijn en Laurentien Brinkhorst. Het pand werd toen weer eenmalig door de gemeente gebruikt voor deze speciale gelegenheid. Als laatste wordt nog genoemd het pand Javastraat 20. De reden hiervoor is dat in dit pand jonkheer P.O.H. Gevaerts van Simonshaven heeft gewoond. Hij was de stichter van de Vredeskapel, waarvan de geschiedenis in Hoofdstuk 25 wordt beschreven. De totale bebouwing aan de NW kant van de brede Javastraat, de even kant, heeft de status van Rijksmonument.

HOOFDSTUK 3

WILLEMSPARK 2

Willemspark 2 wordt begrensd door Schelpkade, Javastraat, Koninginnegracht, Dr. Kuiperstraat en Mauritskade. In dit deel lag de oudste bebouwing, de voormalige Frederikskazerne, mogelijk met uitzondering van een hoeve of uitspanning. Deze kazerne was gelegen aan de NO kant van de straat, waar nu de flatwoningen met onderliggende winkels zijn gebouwd. Zie over deze kazerne meer in Hoofdstuk

*B*ij deze kazerne werd ongetwijfeld ook andere bebouwing opgetrokken.

Al gauw is er namelijk sprake van een huis bij de kazerne, dat ook door militairen werd gebruikt. En er zal in deze beginperiode van bebouwing ook zeker een aantal winkels, kroegen en werkplaatsen zijn gevestigd. Tegenover de voormalige kazerne waren tuinderijen gelegen. In vroeger tijden werden dit warmoezerijen of warmoeshoven genoemd. Deze tuinderijen werden aan de andere kant begrensd door de Schelsloot, welke langs de huidige Schelpkade liep. Deze grond was op een bepaald moment eigendom van Henri Eugène Fortune graaf Ducha(s)tel de la Hovarderie. Na zijn dood,

lieten zijn erfgenamen, op dit gebied, straten aanleggen: De Schelpkade, de Schelpstraat en de Cantaloupenburg. Deze kregen in 1874 hun naam. De naam Cantaloupenburg is vrijwel zeker ontleend aan de vroeger ter plaatse gekweekte kanteloepen, volgens het woordenboek van van Dale uit 1884, een soort meloen met stekels en knobbels, de zogenaamde knobbel- of wratmeloen. De Kerkstraat bestond al langer en kreeg oorspronkelijk de naam Schelpenlaan. Enige jaren na het in gebruik nemen van de Willemskerk aan de Nassaulaan, werd in 1865 de naam veranderd in Kerkstraat. De achterkant van deze kerk lag vrijwel tegenover de Kerkstraat. De Schelpkade ontleende zijn naam aan de in 1903 gedempte Schelsloot, deze liep op de plaats van het huidige plantsoen langs de Schelpkade. Vanaf de Mauritskade liep hij via het latere Nassauplein, Bankastraat en Delistraat en mondde daar uit in het Kanaal, de tegenwoordige Koninginnegracht. De meest deftige straat in deze buurt, de Prinses Mariestraat, kreeg haar naam in 1881.

De Frederikstraat heette voor 1843 de Buiten Dennewegh en werd ook wel de Dennewegh over de valbrug genoemd. Met deze valbrug werd de ophaalbrug over de Mauritskade, tussen de Denneweg en de huidige Frederikstraat, bedoeld.

Oorspronkelijk eindigde de Frederikstraat bij de Kerkstraat. Hier kon men door het dwarsstuk van de straat en door de Mallemlaan in de Laan van Schuddegeest komen. Deze laan kreeg in 1861 de naam Javastraat. Op de plaats van het tegenwoordige deel van de Frederikstraat, tussen Kerkstraat en Javastraat, liet J. Timmers,

De herberg De Zoete Inval (HGA)

een notaris en procureur, rond 1645 een huis bouwen. Na diverse keren van eigenaar te hebben gewisseld kwam het gebouw enigszins

in verval. Na 1790 keerde het tij en ontstond er een goed lopende uitspanning, "De Zoete Inval". Het was een zaak van enige importantie, want er waren ook twee kolfbanen bij. In 1862 werd de boel gesloopt voor het doortrekken van de

Frederikstraat, naar de Javastraat. Volgens een plattegrond van omstreeks 1872 was er aan de Schelpkade, tussen de Javastraat en Kerkstraat, een stadsboomkwekerij die vrijwel doorliep tot aan de Frederikstraat.

Frederikstraat hoek Kerkstraat (HGA)

HOOFDSTUK 4

DE ARCHIPELBUURT

ALGEMEEN

De bouw van de Archipelbuurt, die van de gemeente wijknummer 5 kreeg, was als het ware een logisch vervolg op de bebouwing van de beide delen van het Willemspark. Omdat de bouw voor de meer gegoede stand aan de andere kant van de stad geen succes was, kwam het grondgebied van de toekomstige Archipelbuurt hier zeer goed voor in aanmerking.

*B*ovendien speelde er nog een factor mee. Aan de NW kant van de Javastraat en Laan van Meerdervoort, bouwde men "op het zand". Aan de andere kant was dit "in het veen". Het is een onderscheid, dat altijd weer opdook en nu

nog regelmatig wordt genoemd. Op het "droge" zand wonen, werd gezonder geacht dan in het "sompige" veen. Ook werd in dit verband gesproken over hoog en laag Den Haag. Uiteraard was het veel chiquer om op het zand te wonen, dan in het veen. De duurdere, betere en meest in trek zijnde wijken van Den Haag liggen dan ook vrijwel allemaal "op het zand". Dat op "het zand" wonen niet alleen gezonder werd geacht maar ook werkelijk waar was, blijkt uit de hierna gegeven cijfers. Hierbij moet worden vermeld dat de bevolkingsdichtheid ook een belangrijke rol speelde. Uit gegevens van 1895 blijkt het volgende. In de Archipelwijk woonde 7.203 personen op 501.900 m² dit is 70 m² per persoon. De sterfte per 1000 inwoners was in de Archipelwijk, in de hofjes 18,91 en voor de overige bebouwing 11,87. Voor de buurt tussen het Westeinde, Bij de Westermolens, Noordwal en huidige Torenstraat waren de vergelijkende cijfers: 12.307 personen op

De Bataafse boer (HGA)

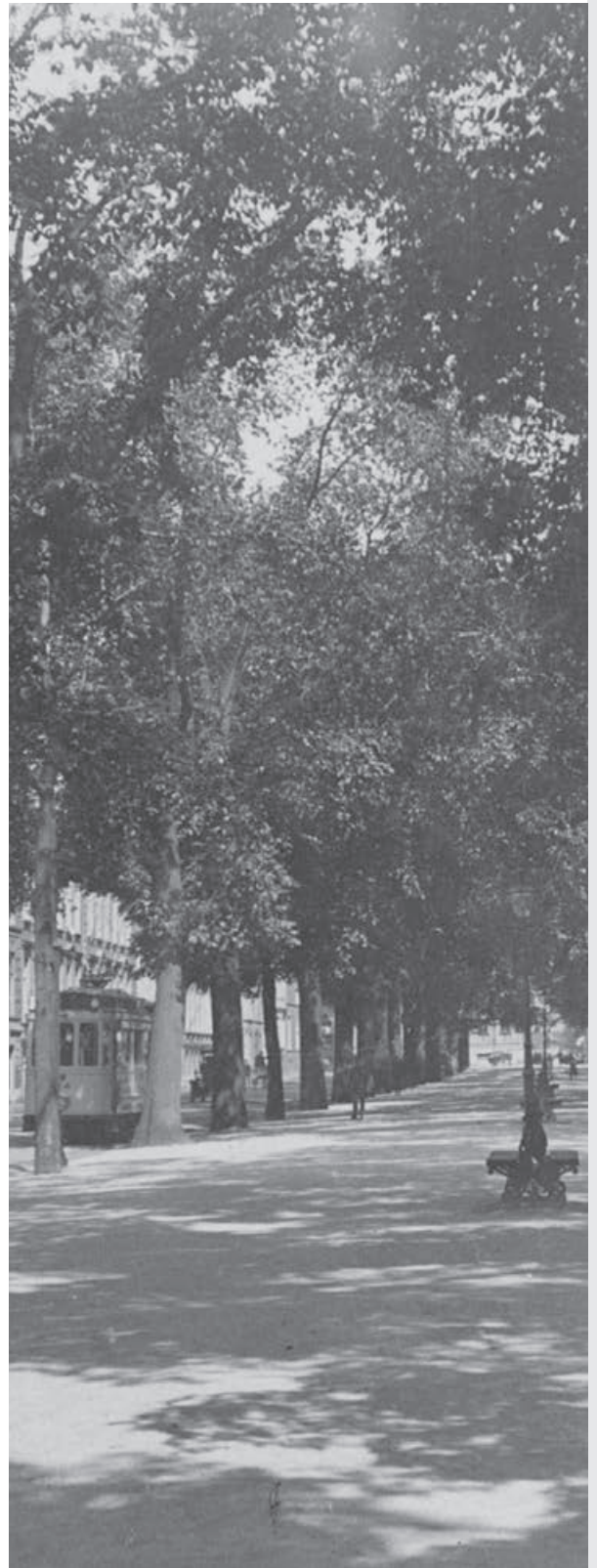
261.450 m², dit is 21 m² per persoon. De sterfte per 1000 inwoners was in deze buurt, in de hofjes 23,67 en voor de overige bebouwing 23,84. Het terrein van de te bouwen Archipelwijk lag tussen de huidige Koninginnegracht, Javastraat, Scheveningseweg en de duinen. In de tegenwoordige tijd wordt het, direct aan de bebouwing van de wijk grenzende deel van de Scheveningsebosjes, ook tot de Archipelwijk gerekend. Daarmee kan men de grens van de wijk aan deze kant stellen op Scheveningseweg, Professor Teldersweg en Koninginnegracht.

Het gebied zelf bestond hoofdzakelijk uit duinen, afgewisseld met wat weidegronden en tuinderijen. Door het gebied liepen enkele waterstromen, zoals een tak van de Haagse Beek. Het is zeer wel mogelijk dat het oorspronkelijk de hoofdtak van deze beek betrof. Zie hiervoor Hoofdstuk 8. De Beek.

*E*r is al vroeg sprake van enige bebouwing in het hierboven genoemde gebied. De bekende namen, die hierbij naar voren komen zijn: Duinweide, Schuddegeest, Schuddebeurs en de Bataafse boer. We beginnen verderop met de meest bekende en waarschijnlijk de grootste van deze vier.

*A*ndere vroege vormen van bouwactiviteiten in de wijk zijn begraafplaatsen, kazernes, molens enzovoort. Op deze onderwerpen wordt, in de afzonderlijke hoofdstukken daarover, verder ingegaan.

*W*at ligging betreft is het een bevoorrechte wijk. De bebouwing grenst zoals opgemerkt aan de Scheveningsebosjes. Na het omhakken van dit bos in de Tweede Wereldoorlog bleef slechts een kale vlakte over. Maar nu zestig jaar later mag men het, dankzij de inspanningen van de Gemeentelijke Plantsoendienst, weer een echt bos noemen. Aan de rand van dit bos ligt een grote, vaak druk bezochte, kinderspeelplaats met daarnaast een grote skatebaan voor de oudere jeugd. Behalve het genoemde bos liggen ook vlakbij de wijk het Westbroekpark, het Hubertuspark en het voormalige landgoed Oostduin–Arendsdorp. Via het Willemspark ligt het fraaie Lange Voorhout en het aangrenzende historische stadscentrum op loopafstand.

Nassauplein (HGA)

HOOFDSTUK 5

BUITENHUIZEN, HOFSTEDEN EN DERGELIJKE.

DUINWEIDE

Met dit buitenhuis, of hoe het ook anders betiteld wordt, beginnen wij. Speurend in de vrij summiere gegevens stuit men soms op onmogelijke en/of elkaar tegensprekende zaken, zoals het door één persoon gelijktijdig verkopen van zijn bezittingen aan twee verschillende kopers en dit met vele jaren tijdsverschil. Hierbij is de meest waarschijnlijke en logische gang van zaken aangehouden, maar er kan geen absolute garantie voor de juistheid hiervan worden gegeven.

Van oorsprong zal de bebouwing van het latere Duinweide ongetwijfeld een boerenhoeve betreffen, gelegen in het duingebied, met vrijwel zeker ook wat bouwland en weidegrond. Gezien de latere bewoning is de hoeve in de loop van de tijd veranderd in een buitenhuis of landhuis.

In 1561 is Duinweide in bezit van Alijdt Cornelisdr. zij is de weduwe van een vroegere Goudse tolgaarder een zekere Mr. Cornelis Huijmanszn. Na haar overlijden, erft Frederik Meeszn. haar bezit. In 1589 verkoopt Frederik Meeszn. de hoeve met grond aan Mees Gerritszn. In 1595 verkocht Mees Gerritszn het bezit weer aan Maarten Lambrechtzn. van Kenniphove. Deze laatste stond in die tijd bekend als grondhandelaar. Twee jaar later krijgt deze Van Kenniphove het recht om

konijnen te mogen houden in zijn duingebied. Dit recht kreeg hij in eeuwigdurende erfpacht van de dienst der Domeinen. Gezien de overlast door konijnen, bestond in die tijd ook het recht van de "Conijnenvanck", een recht dat verkregen kon worden of gepacht. In 1613 wordt het geheel door Van Kenniphove verkocht aan de griffier der Staten-Generaal Cornelis Aerssen. Na het overlijden van Aerssen erft zijn zoon, Johan Aerssen, Duinweide. In 1640 verkoopt Johan Aerssen het huis Duinweide aan Frank Arentszn van Rhijn. De bijbehorende tuin, boomgaard en duinen worden echter niet verkocht. Dit gebeurde pas vier jaar later in 1644, voor de som van € 1.361,00, inclusief het recht van Conijnenvanck. De verkoop geschiedt aan de bekende dichter en schrijver Jacob Cats. In 1655 gaat het eigendom

over, van de erfgenamen van Jacob Cats, aan de dienst der Domeinen. Er breekt nu een onduidelijke tijd aan, wat betreft eigenaar van het huis met toebehoren. Volgens Th. Morren wordt in een advertentie, in het Dagblad van 's-Gravenhage in november 1850, de Buitenplaats Duinweide te koop aangeboden. Zij wordt dan omschreven als: alleraangenaamst gelegen aan de straatweg langs het Schevenings Kanaal met een groot wel ingericht herenhuis, een bouwmanswoning, moestuin, boomgaard, weiland enzovoort. Begin 19e eeuw wordt notaris Francois de Bas als eigenaar genoemd. Deze woonde zelf op het Buitenhof. Daarna wordt Mr. G. van der Jagt als eigenaar genoemd. Als laatste schijnt zijn weduwe eigenaresse te zijn geweest en het uiteindelijk voor sloop te hebben verkocht. Zij heeft er kennelijk niet zelf gewoond, want het is bekend dat in de periode van ca. 1860–1870 het huis bewoond werd door Luitenant-kolonel J.A. Besier die chef was van de Topografische Dienst. Nadat deze het huis heeft verlaten, wordt het gesloopt om plaats te maken voor de inmiddels begonnen bouw van de Archipelwijk.

Op 9 juli 1877 heeft de Gemeenteraad de plannen tot bebouwing van de terreinen van het voormalige Duinweide goedgekeurd. Dit komt merkwaardig en als mosterd na de maaltijd over. In 1873 kreeg de Bankastraat die over dit terrein loopt, namelijk al haar naam. De plaats van het huis Duinweide zelf, was vrijwel zeker gelegen, aan de NO zijde van de Bankastraat tussen Atjehstraat en Bankaplein. Dit volgens een zover als mogelijk gereconstrueerde ligging. In 1588 wordt al gesproken van twee wegen die naar Duinweide lopen. De ene vanaf, wat later, de Javastraat zou worden en de andere vanaf de Scheveningseweg. In de loop van de 19e eeuw was de plaats kennelijk ook vanaf het Kanaal te bereiken. Wanneer de naam Duinweide in gebruik is gekomen, is niet duidelijk. Nu komt de naam Duinweide nog op twee plaatsen voor in de Archipelwijk. Als eerste bovenaan de twee huizen aan het Bankaplein, de nummers vier en vijf. Vrij klein is vermeld Villa Duinweide. Als tweede in de Riouwstraat 52 a en b. Hier is aan de

straat een afgesloten deur. Boven deze deur is een naamplaat met versieringen geschilderd, die de naam "Duinweide" vermeldt. Daarachter ligt, na een poort te zijn doorgedaan, een open terrein. Op dit terrein staat een vrij groot pand, wat in de praktijk uit twee afzonderlijke woningen blijkt te bestaan. Een gevelsteen vermeld: "Eben Haezer 1 Oct. 1876". Gezien de stijl van het huis, is een bouwdatum in 1876 heel goed mogelijk. Het is beslist geen deel van het oude Duinweide, zoals wel eens wordt beweerd, want dat lag een heel stuk verder weg. Dat het een overgebleven dienstwoning van het oude Duinweide zou zijn, is vrijwel uitgesloten. De stijl, de grootte, de gevelsteen en de plaats sluiten dit nagenoeg uit. Wel is het mogelijk dat bij de bouw van het pand onderdelen van het oude huis zijn hergebruikt.

SCHUDDEGEEST

Dit is het tweede landhuis dat behandeld

wordt. Het lag ongeveer waar nu de

Burgemeester Kolfschotenlaan uitkomt op

de Burgemeester Patijnlaan. Na afbraak van

het landhuis kwam hier het exercitieveld van

de Alexanderkazerne. Tussen 1949 en 1953

werd op een deel van dit veld een stadhuis

gebouwd. Na afbraak van dit stadhuis kwam er

de huidige burgemeestersbuurt.

S Het huis Schuddegeest zal van oorsprong waarschijnlijk ook een boerderij geweest zijn, die al in de 16e eeuw werd genoemd. Omstreeks 1560 was de hoeve eigendom van Mr. Nicasius Hanneman. Hij woonde er niet. Hij had zelf zijn domicilie aan de Lange Vijverberg. Begin 17e eeuw trouwt een weduwe Adriana Hanneman, mogelijk een dochter van de eerder genoemde N. Hanneman,

Schuddegeest hofje

met Jhr. Jacob Stalpert van der Wiele, bezitter van het kasteel te Werve in Rijswijk. Ook deze eigenaar woonde zelf aan de Lange Vijverberg. Na dit huwelijk wordt de hoeve "Huis van de Werve" genoemd. In 1708 werd het huis Schuddegeest met omliggende landen gekocht door Johan Cunes. Hij betaalde er € 7.714,00 voor. In de loop van de tijd werd het huis vergroot. Dit zal, zoals in de meeste gevallen gebeurde, wel in verschillende etappes door de opeenvolgende eigenaren zijn geschied. Bij verkoop in 1755 bracht het geheel al een bedrag van € 24.958,00 op. Op een schilderij uit 1766 van P.C. la Fargue, één van de leden van de in die dagen zeer beroemde schilders- en tekenaarsfamilie, staat het huis Schuddegeest als een behoorlijk groot landhuis afgebeeld. In 1805 stond het vermoedelijk weer te koop, want het wordt dan aangeprezen als "een aller gemakkelijkste hofstede" met bijbehorend wei- hooi- en teelland benevens duinbos en plantages.

Evenals bij Duinweide is ook bij Schuddegeest niet bekend, wanneer deze naam in gebruik is gekomen. Evenmin is duidelijk wanneer precies het landhuis is afgebroken. Dit moet na 1805 geweest zijn en voor 1841, toen de bouw van de Alexanderkazerne begon. De naam van dit buitenhuis leeft voort in het hofje "Schuddegeest" in de Javastraat bij de Mallemolen. Zie hiervoor Hoofdstuk 14. Hofje

SCHUDDEBEURS

Ook wel Schud-je-beurs genoemd. In

1590 kochten Gerrit Pieterszn. en Cornelis

Leenaartszn. een stuk grond van zes morgen

van Mees Gerritszn. Een morgen was een

oppervlaktemaat van een stuk grond.

De herberg Schuddebeurs (of Schudjebeurs)(HGA)

Deze maat was afgeleid van de hoeveelheid grond die een boer in één morgen kon omploegen. Het meest gebruikt was de Rijnlandse morgen, ongeveer 8500 m². Een Gelderse morgen bedroeg slechts ongeveer 3200 m². Of dit verschil werd veroorzaakt door de grondsoort, het werktempo van de boer of een andere dagindeling vermeldt de historie niet. De genoemde Mees Gerritszn. was de eigenaar van, het later zo genoemde, Duinweide. Het betreft dus eigenlijk een afsplitsing van Duinweide. Het terrein lag in de hoek van de latere Javastraat-Scheveningseweg. Het land ter plaatse werd ook wel heulweide genoemd, zeer waarschijnlijk naar een (zij)tak van de Haagse Beek. De twee kopers lieten er vrijwel zeker een huis op bouwen. Vijftig jaar later is het inmiddels in andere handen gekomen en in 1640 werd het verkocht door de weesmeesters van 's-Gravenhage ten bate van de minderjarige kinderen van de overleden

Gerrit Maartenszn. Ten tweede door de meerderjarige kinderen van deze Gerrit Maartenszn. Ten derde door Tobias van den Bosch en Sara Mathijs. De koper van het geheel was Leendert Arentszn. Noorderlaeck. Er werd een herberg in het pand gevestigd waardoor, naar men mag aannemen, de naam Schuddebeurs is ontstaan. Op een kaart van 1857 wordt ter plaatse vermeld: "Het Buiten van den Hr. Alsche". Onbekend is wanneer het huis is afgebroken. De namen Schuddegeest en Schuddebeurs komen op diverse plaatsen in Zuid Holland, Zeeland en Brabant voor.

Hier kon men eventueel, uiteraard tegen betaling, een consumptie gebruiken. Het geheel stond bekend als "de Bataafse Boer". Er is ook wel geschreven dat Willem Heytveld veldwachter was, dit betrof echter zijn zoon. Boer, uitbater van een uitspanning en veldwachter zou ook wel wat teveel van het goede zijn geweest. In het ene geschrift wordt vermeld, dat de bediening geschiedde door een dochter. Door haar pronte uiterlijk werkte zij klanten wervend. Volgens een andere bron was de vrouw, die bediende, van iedere vorm van

(HGA)

DE BATAAF

We vervolgen nu met het een en ander te vermelden over de Bataaf. Omstreeks 1785 bouwt Willem Heytveld, een vurige patriot, een huisje in het duinterrein. Hij begint dan het land bij zijn huisje te ontginnen. Dit zal een moeizaam werk geweest zijn met de constant stuivende duinen rondom. Als bijverdienste werd door hem en zijn opvolgers, een rustplaats geboden aan wandelaars, jagers enzovoort.

verfrissing verstoken gebleven en ze werd daarom "vuile Mie" genoemd. Waarschijnlijk zijn het, in verschillende tijdsperioden, daar werkzame, verschillende vrouwen geweest. Uiteindelijk kwam het geheel in 1911 in exploitatie bij de "N.V. de 's-Gravenhaagsche Melkinrichting de Sierkan". Dit was één van de grootste zuivelconcerns in Den Haag, met vele melkzaken. Deze firma had ook een filiaal op de hoek van de Soendastraat en Bankastraat, waar nu een stomerij is gevestigd en ook had zij een vestiging in de smalle Javastraat. In de Atjehstraat was vele jaren een uitrijpost voor melkwagens van de Sierkan. De uitspanning die inmiddels bekend stond als de Bataaf, was langzamerhand midden in de Scheveningsebosjes komen te liggen. Niets in de omgeving doet meer aan een duinterrein denken. Het complex omvatte op den duur tennisbanen, een speeltuin en theetuin en was ook een geliefd oord voor veel kunstenaars. In latere jaren verdween de speeltuin.

HET HUIS VAN MR. JOOST SASBOUT

Dit is een minder bekend huis dat stond aan de NW

kant van de Laan Copes van Cattenburch, ongeveer

tegenover de Surinamestraat. Er is weinig over

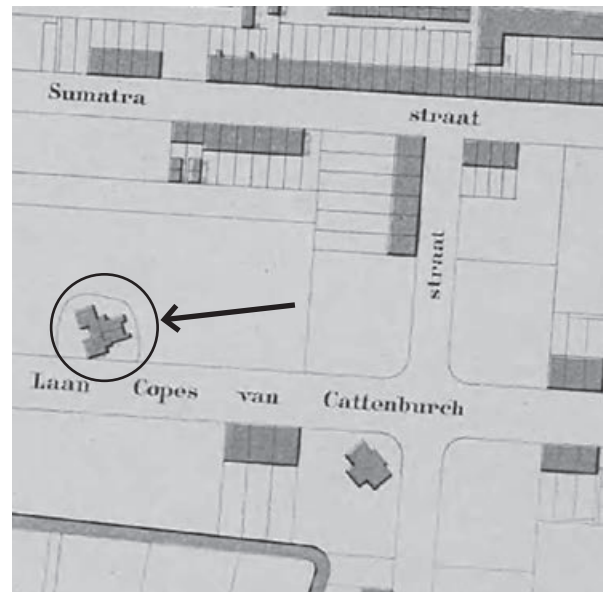
bekend maar het wordt al in 1690 genoemd. In ieder

geval komt het tussen 1823 en 1883 regelmatig voor

op kaarten. Het huis verdween vrijwel zeker kort na

het laatst genoemde jaar.

Kaart met locatie

BUITENRUST EN RUSTENBURG

Wij willen nu even stilstaan bij twee buitenhuizen,

die aan de rand van de wijk stonden. Er kan over

gediscussieerd worden of het gebied nog tot de wijk

gerekend mag worden, maar omdat ze logischerwijze

moeilijk bij een andere wijk zijn (waren) in te delen en

bovendien front maakten naar onze wijk, worden zij

hier genoemd.

Rustenbug, afgebroken rond 1913 (HGA)

Voor de bouw van het Vredespaleis stonden ter plaatse de genoemde twee vrij grote landhuizen. Het meest naar de richting Scheveningen, schuin tegenover het tolhuis, waar de Carnegielaan op het Carnegieplein uitkomt, stond het, meestal paleis, genoemde Buitenrust. Oorspronkelijk stonden hier een herenhuis, een tuinmanswoning en een boerderij met boomgaarden enzovoort. Dit geheel werd door Johan Cunes, een commies van de Staten-Generaal en grondexploitant, in 1708 voor € 9.075,00

verkocht. De nieuwe eigenaar was de landgraaf Philips van Hessen-Philipsthal. Zijn nakomelingen noemden het huis "de Hessenhof". In 1783 werd de Hessenhof verkocht aan Pieter van Bleiswijk, die raadspensionaris was. Hij veranderde de naam in "Buitenrust". Het landgoed ging daarna nog diverse keren over in andere handen. In 1828 vestigde Johann Georg Heine, een arts uit Würzburg, zich in het pand met zijn Orthopaedisch Instituut. Deze man had de nodige instrumenten en behandelmethoden voor mensen met een

vergroeiende ruggengraat. In de volksmond kreeg de inrichting daardoor al snel de naam van "het Bultenpaleis". Na het overlijden van Heine in 1838 verkocht zijn weduwe het pand met bijbehoren aan de Prins van Oranje, de latere Koning Willem II. Na de dood van Koning Willem II, op 17 maart 1849, gaat zijn weduwe Anna Paulowna op Buitenrust wonen. Er werd in, het er vlakbij liggende, landhuis Rustenburg een Russisch-orthodoxe kapel ingericht en het keizerlijke hof in St. Petersburg zorgde voor Russisch hofpersoneel. Hiermee werd als het ware een stukje Rusland aan de rand van de Archipelwijk gerealiseerd. Tot aan haar dood, op 1 maart 1865, bleef Anna Paulowna hier wonen. Nadat J. Cunes in 1708 het herenhuis met toebehoren, het latere Hessenhof–Bultenpaleis–Buitenrust, had verkocht liet hij ten ZO hiervan een zomerhuisje bouwen. Na zijn dood, in 1717, werd hier omstreeks 1720 voor J.C.F. Bada du Jardin een

buitenhuis gebouwd, genaamd Rust en Lust. Of het sloop en nieuwbouw betrof of verbouwing, is niet bekend. In het midden van de achttiende eeuw werd bij het huis een openbare lusttuin ingericht en veranderde de naam in Rustenburg. Na een paar jaar werd het weer een normaal landhuis. Van 1810 tot 1824 was het een hotel, dat werd geëxploiteerd door de weduwe Koets. Vervolgens werd het huis gekocht door Christina Reinira gravin van Reede-Ginckel. Na haar overlijden in 1848 kwam het geheel in handen van Koning Willem II. Na het overlijden van zijn weduwe, Anna Paulowna kwamen onder andere Buitenrust en Rustenburg in handen van groothertogin Sophie. Deze verkocht de landhuizen met tuinen in 1869. Uiteindelijk moesten ook deze gebouwen wijken voor onder-meer de bouw van het Vredespaleis. Rustenburg stond vrijwel op de plaats, waar nu het herdenkingsmonument voor Haagse slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog is

Scheveningseweg, Buitenrust, het gebouw werd in 1913 afgebroken (HGA)

HOOFDSTUK 6

WONINGBOUW EN BEWONING

Ging het in het voorgaande meer over incidentele bouw, nu wordt overgegaan op de meer structurele huizenbouw. Er is wel geen sprake van een samenhangend plan voor de bouw van een nieuwe woonwijk, maar stukje bij beetje komen er toch, naast losse huizen, ook hele huizenblokken en later ook straten tot stand. De eerste huizen, in wat later de Archipelwijk zou worden, zijn afgezien van de eerdergenoemde buitenhuizen, de huizen van het huidige Schuddegeest.

Zie verder Hoofdstuk 14. Hofjes.

Na de incidentele bouw en de bouw van bovengenoemde hofjes, hetgeen feitelijk het begin is van de woningbouw in de Archipelwijk, volgt nu de "normale" woningbouw. De gronden werden meestal door bouwmaatschappijen aangekocht. Deze maatschappijen bepaalden ook vaak, binnen bepaalde grenzen, het stratenverloop en de indeling van de toekomstige wijk. Nadat de grond in kavels was verdeeld, werden deze kavels bebouwd. Soms lieten de maatschappijen dit zelf doen maar meestal werd er verkocht per kavel of groep van kavels. Aannemers bouwden vervolgens de huizen. Vaak kwam hier geen architect aan te pas, maar werd naar het inzicht van de aannemer gebouwd. De ene keer bouwde men in opdracht van een grondeigenaar, een andere keer werd voor eigen rekening gebouwd, waarna de huizen, na het gereedkomen, werden verkocht. Dit bouwen ging lang niet altijd systematisch. Men sprong van straat naar straat,

Sumatrastraat

waarbij er op meerdere plaatsen open terreinen overbleven. Deze werden dan pas in de loop van de tijd volgebouwd. Dit is een enkele keer nog te zien aan een heel smal huisje, zoals bij voorbeeld Riouwstraat 111a, of een smalle poort tussen twee blokken huizen. De smalle ruimte tussen twee huizen werd ook wel gebruikt als poort waardoor men de achterliggende tuinen kon bereiken. Veel huizen hebben of hadden, vanaf de straat toegankelijke, brandgangen waardoor de achtertuinten waren te bereiken. Het woord brandgang kan op twee manieren worden verklaard. Als nooduitgang bij brand en als toegangsweg voor de aanvoer van de brandstoffen, kolen en turf. Deze zaken werden zoveel mogelijk achterom naar de schuur gebracht waardoor geen vuil door en in huis kwam. Zo'n dubbele uitleg is ook mogelijk voor het begrip bel-etage, de woonlaag boven een souterrain. Het kan duiden op de mooie etage, in het Frans belle etage, maar ook op de woonetage waar vanaf mevrouw of meneer het dienstpersoneel kon

bellen als men iets gedaan wilde hebben. De bouw van zogenaamde herenhuizen startte in 1869 met een rij huizen aan de Balistraat. Vervolgens ging men in 1870 naar de Sumatrastraat. Dat men hooggestemde aspiraties had blijkt uit het volgende. Bij de verkoop van de grond voor de eerste huizen in de Sumatrastraat, de huidige nummers 246 t/m 266, werd door de verkopers van de grond bedongen: De kopers c.q. bouwers moeten, voor er wordt begonnen met de bouw, aan de verkopers ter goedkeuring overleggen: tekeningen van de voorgevels en de sierlijke tuinhedden van de te bouwen huizen. Deze (voor)tuinen kwamen er overigens nooit in de

Bankaplein

Sumatrastraat. Het duurde ongeveer twintig jaar, tot ca. 1890, voor de wijk vrijwel was volgebouwd. Enkele gaten werden later dichtgebouwd. Het was een gemêleerde wijk geworden. Naast schitterende herenhuizen, waren er ook talrijke hofjes gebouwd, meestal van zeer bedenkelijke kwaliteit, maar een hoge kwantiteit wat huizen betreft. Er waren luxe woningen in de wijk waarin de oppervlakte van de vertrekken voor het dienstpersoneel een veelvoud was van de oppervlakte van een hofjeshuisje, waar soms een gezin met zes of meer kinderen moest wonen.

*H*et dicht bij elkaar wonen van arm en rijk werd niet als probleem gezien. Dit was al eeuwen zo het geval geweest. In 1890 woonde

16,5% van de Archipelbewoners in een hofje en in 1900 was dit iets teruggelopen tot 15,7 %. Dit stak gunstig af ten opzichte van de andere wijken waar gemiddeld 29,3% van de bevolking in een hofje woonde. Er waren in de Archipel duidelijk chique en minder chique straten. De Surinamestraat, Laan Copes van Cattenburch, Nassauplein en Prinsevinkenpark waren veel chiquer dan bij voorbeeld de Sumatrastraat, Malakkastraat en Celebesstraat, om maar een willekeurige vergelijking te maken. De Sumatrastraat werd al gauw een straat met winkels en bedrijven. De daarop volgende Atjehstraat was iets voorname, maar moest het afleggen, wat status betreft, tegen de weer daarop volgende Riouwstraat terwijl de Delistraat en hoge Bankastraat nog weer hoger werden aangeslagen.

*D*e, vanwege de kazernes in de buurt, massaal aanwezige officieren weerspiegelden dit ook. In algemene zin gesproken woonden in de Atjehstraat, aan de goede kant, subalterne officieren, in de Riouwstraat hoofdofficieren en in de Delistraat opperofficieren. De term goede kant in de Atjehstraat wil niet zeggen dat de overkant niet goed zou zijn. Hier stonden echter woningen, die speciaal bestemd waren voor korporaals en onderofficieren van het leger. Deze Genie- of

Commissiehuisjes werden gebouwd in opdracht van de Commissie van oorlog, defensie zou men tegenwoordig zeggen.

Oorspronkelijk wilde men deze huizen langs de rand van het Alexanderveld bouwen. De bewoners van Nassauplein en de brede Javastraat voelden niets voor deze bouw achter hun

huizen en daarop verhuisden de plannen naar de nog braakliggende

gronden aan de huidige Atjehstraat. Op een paar plaatsen in dit complex zijn nog fraaie wapenschilden van cavalerie en artillerie in de gevels te bewonderen. Het Prinsevinkenpark is

Couperesduin

eigenlijk een buitenbeentje in de Archipelwijk. Met een beetje fantasie kan men spreken van een buurtje in de buurt. Het is de enige "straat" in de wijk die geen rechte bebouwingslijnen kent. Uiteraard met uitzondering van de pleinen elders in de wijk. Ook is voor dit buurtje geen naam uit het voormalige Nederlands Oost-Indië of West-Indië gebruikt. De naam is ontleend aan een vinkenbaan van de Prinsen van Oranje, die hier vroeger heeft gelegen. Op een dergelijke vinkenbaan werden met klapnetten vinken en ook wel andere vogels gevangen. Op oude kaarten wordt al in 1832 op deze plaats een gebouw aangegeven met een rechthoekig blokje. In 1857 staat bij het gebouw de naam Prinsen Vinkenhuis. In 1864 wordt het gebouw aangegeven met een vleugel eraan gebouwd. Vanaf 1872 wordt het met een grotere en meer gedetailleerde plattegrond weergegeven. Als naam wordt dan vermeld Prinsen vinkenhuis, dus nu vinkenhuis met een kleine letter. Het straatverloop zoals het nu is verschijnt enige tijd daarna op kaarten. Op het middendeel, ook wel het eiland(je) genoemd staat dan nog alleen het Prinsen vinkenhuis. Vanaf 1888 komen er steeds meer panden ter plaatse op de kaart te staan, maar niet op het eiland. Het enige huis daar wordt vanaf 1903 met nog meer uitbouwsels op de plattegrond getekend. In 1914 is het huis als zodanig voor het laatst zo terug te vinden op de kaart. Vermoedelijk is het betrekkelijk kort voor dat jaar afgebroken en door andere bebouwing, de huidige huizen, vervangen. Kaarten lopen meestal iets achter bij de werkelijkheid, dit blijkt onder andere uit het volgende. In 1913 werd op het eiland nummer 42 gebouwd naar een ontwerp van de architect H.P. Berlage. Zie Hoofdstuk 7. Diversen. Het huis met nummer 40 heeft op de luifel boven de voordeur "Het Prinse Vinkenhuis" staan, dus de oude naam. Wat hier ook opvalt is dat veel huizen een gevelsteen met naam en of versiering hebben. Er wordt aan het eind van de 19e eeuw ook gesproken over een betrekkelijk klein huisje in die buurt waar men een consumptie kon gebruiken. Ook kwamen daar vaak kunstenaars bijeen. Dit huisje moest plaatsmaken voor de bouw van de statige panden in deze

buurt. De huidige koffietent "de Prinsevink" aan de rand van de Scheveningsebosjes kan men als het ware beschouwen als de opvolger hiervan. Op deze plaats staat namelijk al ongeveer honderd jaar een consumptietent. In het begin was dit met het karakteristieke uiterlijk van de gebouwtjes

met puntgevel van één van de verenigingen voor drankbestrijding. Aanvankelijk woonden er in de Archipelwijk nogal wat mensen die uit Indië (terug) kwamen. Soms met verlof, waarbij zij dan in een pension of bij familie onderdak genoten. Anderen vestigden zich hier voorgoed na hun pensionering en terugkomst uit de Oost. Voor de verlofgangers uit Nederlands Oost-Indië waren er, relatief gezien, veel zogenaamde "Indische Pensions" in de Archipelwijk gevestigd. Om één voorbeeld te noemen, aan het Bankplein 2 werd in september 1898 het Hotel-Pension Insulinde gevestigd. De stichter en pensionhouder was de heer J. P. Stürke, hij heeft het vrij lang volgehouden want tot in 1941-1942 was hij daar gevestigd. Daarna verdwenen door de oorlogsomstandigheden de pensions. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen de "Indische Pensions" nog een aantal jaren terug, zeker ook in de Archipelwijk. Zij deden nu dienst om de repatrianten die uit Indië en later uit Indonesië kwamen op te vangen, totdat zij eigen huisvesting hadden gevonden. Het waren zogenaamde contractpensions. Zoals al eerder vermeld vestigden zich ook veel officieren en hogere ambtenaren in de wijk. Later, na de bouw van

Duinoord, maar hoofdzakelijk het Statenkwartier, trokken deze mensen gedeeltelijk weg uit de wijk en kwam er een wat andere bevolking in de wijk te wonen. Maar de verschillen bleven bestaan. In het ene huis woonde een minister en een paar honderd meter verderop, in een hofje, een voddenkoopman. Er was sprake van een wijk die als één van de eerste nieuwbouwwijken buiten de grachtengordels was aangelegd, met rechte

Surinamestraat

en loodrecht op elkaar uitkomende straten. Ten opzichte van de oude stadswijken vond men dit maar een eentonig patroon. Ook veel huizen met hetzelfde uiterlijk kwamen in de oude binnenstad niet voor en dit was nogal eens een punt van kritiek. Tegenwoordig is de Archipelwijk een zeer gezochte buurt, maar voor veel mensen haast onbetaalbaar geworden. Een ander punt van kritiek, dat men zich tegenwoordig haast niet meer voor kan stellen, was het gebrek aan verkeer. De wijk lag vrij afgesloten, aan de ene kant het Kanaal, aan de andere kant de Scheveningseweg en daartussen liep de wijk als het ware dood op de Scheveningsebosjes. Er was dus weinig doorgaand verkeer in de wijk en dat vond men maar vreselijk saai! Dit beschouwde men als een minpuntje voor de wijk.

*D*e Tweede Wereldoorlog bracht ook nog al wat veranderingen teweeg.

Veel mannen werden in de loop van de oorlog naar Duitsland gevoerd om daar verplicht in de

Burg De Monchyplein

oorlogsindustrie te gaan werken. Ook moesten mensen, die niet economisch aan Den Haag waren gebonden, bijvoorbeeld ouderen en renteniers, het veld ruimen en naar elders in het land vertrekken.

Door de verplichte ontruiming van Scheveningen en veel andere

Haagse wijken, was er een enorme woningnood in Den Haag ontstaan. In totaal moesten in Den Haag 135.000 mensen hun huis uit, een kwart van de Haagse bevolking. In totaal moesten 28.000 woningen worden ontruimd. De Archipelwijk heeft de nodige evacués uit andere Haagse wijken opgevangen. Door het, grotendeels gedwongen, vertrek van sommige wijkbewoners en de komst van mensen van elders veranderde de bevolkingssamenstelling van de wijk ten opzichte van voor de oorlog. Na de oorlog heerste er nog zeer lange tijd woningnood. Veel huizen in de Archipel werden gesplitst in twee of meer afzonderlijke woningen. Andere huizen, die niet bouwkundig werden gesplitst, werden vaak door meer dan één gezin bewoond. Nadat er meer ruimte op de woningmarkt kwam, trokken de mensen weg uit de grote huizen, die soms maar provisorisch waren aangepast voor bewoning door meerdere gezinnen. De relatief grote panden werden daarop vaak door kantoren in gebruik genomen. Door de verbeteringen in de economie vertrokken verschillende kantoren later weer uit de wijk. De vrijkomende panden werden, na de nodige aanpassingen, in een aantal gevallen weer particulier bewoond. Dit was mede mogelijk door een steeds hoger besteedbaar inkomen en doordat er ook steeds meer tweeverdieners kwamen. Deze hele gang van zaken had duidelijk invloed op de bevolkingssamenstelling van de wijk. Een andere factor die invloed had op het bewoningspatroon was de nieuwbouw van woningen. Voor de Tweede Wereldoorlog werden al op verschillende plaatsen nieuwe woningen gebouwd. Hiervoor werden oude woningen, uit de beginperiode van de Archipelwijk, afgebroken.

Het oudste en meest omvangrijke project hiervan was, de bouw van de portiekwoningen aan de Sumatrastraat met de nummers 3 t/m 83 in het jaar 1928. Dit met uitzondering van de nummers 37 t/m 43. De oude panden met deze nummers bleven nog ruim een halve eeuw tussen de portiekwoningen staan. Pas in 1983 werden zij vervangen door een appartementengebouw. Voor de bouw van de portiekwoningen werd een

Riouwstraat

hofje, met gedeeltelijk ook gelijksoortige huisjes aan de straat, afgebroken. Voor de bouw van het appartementengebouw werd, na de oorlog, een voormalige broodbakkerij en winkel van Hus afgebroken. De rest van de vooroorlogse nieuwbouw in de wijk stamt hoofdzakelijk uit de jaren dertig van de vorige eeuw. Het gaat hier o.a. om de volgende bebouwingen: Bankastraat hoek Burgemeester Patijnlaan, Bankastraat hoek Madoerastraat, Celebesstraat 113–117. De nieuwbouw daarnaast, op nummer 89, dateert van na de Tweede Wereldoorlog. Koninginnegracht hoek Javastraat, in 1938, Koninginnegracht hoek Atjehstraat, in 1939, Laan Copes van Cattenburch hoek Balistraat, Paramaribostraat de nummers 2 t/m 2e, en in de Timorstraat 111–133. Deze opsomming heeft niet de pretentie om volledig te zijn. Ook zijn de vele verbouwingen buiten beschouwing gelaten, ondanks de soms aanzienlijke verandering van het gevelbeeld.

Hierna volgen verschillende nieuwbouwprojecten van na de Tweede Wereldoorlog, waarbij sommige (ook) zijn vermeld in de speciale hoofdstukken waar ze het best in passen. Eén van de eerste projecten was, vanaf het Bankaplein gezien, het flatgebouw bovenaan links aan de hoge Bankastraat op de hoek van Kerkhoflaan. Dit gebouwd verrees in 1949 op de plaats waar in de oorlog een huis door een bominslag was verwoest. In 1951 volgde de nieuwbouw in de Riouwstraat en Borneostraat, op de plaats van de verwoeste huizen door de V-2 inslag. Op hetzelfde oppervlak kwamen veel meer, maar kleinere, woningen dan er voor die tijd stonden.

Een volgend project was de bouw van de complexen Couperusduin 1, 2 en 3. Deze kwamen op het terrein van de afgebroken Oude Alexanderkazerne aan de Burgemeester Patijnlaan. De architect van deze bouw, die het predikaat experimenteel kreeg, was Sjoert Schamhart. Het was experimenteel omdat het een hoge bouwdichtheid had met een grote variatie aan woningen, voldoende lichttoetreding en privacy en een ondergrondse parkeergelegenheid. Ten gevolge van deze positieve zaken werd hiervoor een extra rijksbijdrage verstrekt. Het eerste deel, met driehonderd woningen, werd door minister Gruijters geopend op 18 juni 1976. De andere delen volgden spoedig daarna. Er kwam van alle kanten lof voor dit project. Alleen door verhuizers wordt het een ramp genoemd.

In 1982 werd er ook nog een behoorlijk aantal flatwoningen, ontworpen door de architect C. Weber, neergezet op het nog braakliggende stuk terrein van de voormalige kazerne. Dit is tussen Couperusduin 3 en de Borneostraat. Ten onrechte werd dit terrein, toen het nog braak lag, wel het Alexanderveld genoemd. Het Alexanderveld lag echter aan de overkant van de Burgemeester Patijnlaan. Op dit veld werd tussen 1947–1953 een nieuw stadhuis gebouwd. De architect, M.J. Luthmann, ontwierp het stadhuis in 1934. Door de crisisjaren en de daarop volgende oorlog, gingen de plannen voor vijftien jaren in de ijskast. Dit stadhuis moest na

Burgemeester Patijnlaan hoek Borneostraat

goed veertig jaar, in 1996, alweer verdwijnen. De gemeenteraad had, onder aanvoering van een paar fanatieke wethouders, in al zijn wijsheid, besloten dat er een nieuw stadhuis, midden in de stad, moest komen. Het degelijke, op zand gebouwde, stadhuis moest vervangen worden door een "IJspaleis" in het veen. Haast symbolisch voor het verschil tussen droge zandgrond en natte veengrond is dat het IJspaleis na tien jaar nog steeds kampt met een iedere keer terugkerende waterlekkage.

Op de plaats van het afgebroken stadhuis, dus op het oude Alexanderveld, verrezen een vrij omvangrijk wooncomplex en enige kantoorgebouwen. Een buurt die door zijn

vernoemingen een burgemeestersbuurt kan worden genoemd. Nog voor de bouw van deze burgemeestersbuurt was aan de andere kant van de Burgemeester Patijnlaan, op de hoek van de Borneostraat een zorgcentrum "het Schakelpunt" met een behoorlijk aantal aangepaste woningen verrezen. Het werd in de jaren 1990–1991, na veel discussie over het uiterlijk, gebouwd. Het ontwerp hiervan was van de Spaanse architect Ricardo Bofil. Hij was ook degene die de burgemeestersbuurt aan de overkant ontwierp. Er is veel kritiek geweest op zijn plannen, maar uiteindelijk is een best aanvaardbaar compromis bereikt. Het geheel is een zeer redelijke aanpassing aan de bestaande gevels in de wijk.

De Nieuwe Hof. Tussen de Sumatrastraat en Curaçoastraat is ook een behoorlijk aantal nieuwe woningen gebouwd, na afbraak van het Soerabajahofje, de Van der Takschool en de Henriëtte bewaarschool ter plaatse. Zie hiervoor Hoofdstuk 14. Hofjes.

*W*aast incidentele nieuwbouw, die soms wat uiterlijk betreft absoluut niet in de wijk thuis hoort, kreeg de wijk er ook een totaal nieuwe straat met fraaie huizen bij, de Ternatestraat, een zijstraat van de Delistraat. Er is ook een nieuwbouwproject dat, wat aanpassing aan de bestaande bouw betreft, uitstekend geslaagd is. Het betreft de nieuwbouw op de plaats van de vroegere school

in de Paramaribostraat. Er werd een rijtje huizen gebouwd, met de nodige variatie, dat volkomen in harmonie is met de bestaande bebouwing. Het lijkt of deze huizen er al tientallen jaren of langer staan. Zij werden echter pas in 1998 opgeleverd.

*A*l eerder werd het nieuwbouwproject op de plaats van de voormalige Frederikskazerne genoemd. Na afbraak van deze kazerne in 1968 lag het terrein enige jaren braak. Er verzezen een paar tentjes en tuintjes, bevolkt door hippies die een soort vrijstaat uitriepen. In 1974 verdween dit alles en werd begonnen met de nieuwbouw van winkels met bovenliggende woningen. Deze bebouwing liep aan de achterkant gedeeltelijk door tot aan de

De Monchyplein

Javalaan. In 1975 werd het eerste deel van het complex opgeleverd. Later werden ook de hofjes richting Mauritskade gesloopt en vervangen door nieuwbouw. Dit ging stapsgewijs en duurde tot 2004. Aan de evenkant van de Frederikstraat is ook een beperkt deel van de oude bebouwing

Frederikstraat

vervangen door nieuwbouw. Er kwam ook nieuwbouw aan de Mallemolen, in het deel tussen de Frederikstraat en Javastraat. Deze bebouwing loopt aan de kant van de zijarm van de Frederikstraat door, de hoek om naar de Javalaan en daar, aan de Javalaan bouwde men ook nog een paar nieuwe panden. Javalaan is geen officiële straatnaam. De bebouwing hier staat formeel aan de Javastraat maar dit afzonderlijke deel van de straat wordt vrijwel altijd Javalaan of vaker nog Javalaantje genoemd.

*M*et enige schaamte noem ik de nieuwbouw van een kantoorpand in het Prinsevinkenpark. Voor de bouw van dit pand werden enige karakteristieke panden afgebroken. Vervolgens werd er brutaalweg een totaal, wat architectuur betreft, niet in het Prinsevinkenpark passend kantoorpand uit de grond gestampt. Hiermee werd dit, tot dan toe, vrijwel ongeschonden buurtje grondig verknoeid! Het is nog steeds onbegrijpelijk dat een Welstands- of Schoonheidscommissie hieraan goedkeuring gaf en de Gemeenteraad vervolgens een bouwvergunning verleende.

Ook de nieuwbouw aan de Bankahoogte op de hoek van de Delistraat, het kantoorgebouw op poten, kan moeilijk als geslaagd worden beschouwd in deze omgeving. Er bestaan plannen om in de loop van 2005 dit gebouw een woonbestemming te geven en daarbij de gevels te veranderen. Mogelijk geeft dit een iets beter aanzien maar het blijft een vreemde eend in de bijt. Dit temeer als men bedenkt, dat de gehele evenkant van nummer 100 tot en met 132 is aangemerkt als Rijksmonument. Incidenteel zijn er ook op diverse plaatsen oude panden vervangen door nieuwbouw, die de ene keer beter in de omgeving past dan de andere keer. Het hoekpand Bankastraat–Billitonstraat is een geslaagd voorbeeld met onder andere een goed in de buurt passende hoekerker. Het pand op de hoek van de Celebesstraat en Borneostraat is minder geslaagd. Het harmonieert niet met de naastliggende panden. Het verdient aanbeveling om de vrij karakteristieke stijl van de wijk zoveel mogelijk te bewaren als geheel. Het steeds weer toelaten van dissonerende bouwsels maakt van het geheel op den duur een lappendeken, waarbij het karakter van de bebouwing van de wijk als één geheel, verloren gaat. Uiteindelijk staan in de wijk ruim tweehonderd Rijksmonumenten, waarbij het Schuddegeest als één is geteld. Daarnaast zijn er nog legio Gemeentelijke Monumenten. Het is onbegrijpelijk en slecht verteerbaar dat, ondanks de status van Beschermd Stadsgezicht en de vele Rijks- en Gemeentemonumenten in de wijk Archipel–Willemspark, toch regelmatig vergunningen worden verleend voor sloop van panden, die daarna worden vervangen door beeld-verstorende nieuwbouw.

*T*ot zover een beschrijving van de verschillende aspecten van bouwen en wonen van de Archipelbuurt. Eén van de oudere wijken van Den Haag, maar nog springlevend en volop in beweging met nog steeds een zeer gemêleerde bevolking.

HOOFDSTUK 7

DIVERSEN

Berlage

In de Archipel staan, eigenlijk onopvallend, een paar panden die door de bekende architect H.P. Berlage zijn ontworpen. In onze wijk gaat het om de panden Koninginnegracht 146, het laatste huis op de hoogte en om het Prinsevinkenpark 42, de villa met de typische overstekende dakranden, "Nieuw Parkwijk" uit 1913. Andere bekende gebouwen van zijn hand, in Den Haag maar buiten de wijk, zijn o.a. het Gemeentemuseum, de vroegere kantoren van Nationale Nederlanden aan het Kerkplein en aan de Groenhovenstraat, de kiosk op het Buitenhof en het pand met de gele dakpannen aan de Scheveningseweg bij het kruispunt Promenade.

Koninginnegracht 146

Hotel Beau Séjour

Helemaal boven aan de Bankahoogte werd in 1882 het bovengenoemde hotel gebouwd. De gekozen plaats was, wat het uitzicht en omgeving betrof, goed gekozen. De bereikbaarheid liet echter zeer veel te wensen over. Vanuit de wijk moest men vrij stijl omhoog gaan via een nog niet geplaveid zandpad. Dit pad was, haast vanzelfsprekend, nog niet van lantaarns voorzien door de gemeente. Daar moest de hoteleigenaar zelf maar voor zorgen. Er kwamen wel gaslantaarns op kosten van de hoteleigenaar, maar bestrating bleef aanvankelijk nog uit. Het hotel was van diverse, voor die tijd niet

Hotel Beau Séjour (HGA)

algemeen gebruikelijke, zaken voorzien. Het had aansluitingen op de telegraaf en telefoon, bezat een kegelbaan en lommerrijke tuin met vrij uitzicht op de stad. Een grote attractie was een uitzichtpunt, belvédère genoemd, boven op het hotel. Dit punt was te bereiken via twee in elkaar gewerkte spiltrappen voor op- en neergaande personen, die visueel van elkaar waren gescheiden. Na het beklimmen van bijna 100 treden, had men op dertig meter boven Delflands Peil een fantastisch uitzicht over de omgeving. Aanvankelijk wilde men een lift aanbrengen, in die tijd met een deftig woord ascenseur genoemd. Uit veiligheids- en financiële overwegingen bleef het slechts bij plannen en bouwde men alleen de eerder genoemde trappen. De eerste exploitant was de heer J.C.M. Gaarlandt. Na 1897 was dit de heer A.J.D. van den Berg. Ondanks alle voorzieningen was de exploitatie op den duur niet voldoende lonend, mede door de excentrische ligging. Rond de eeuwwisseling van de 19e naar 20e eeuw moest het hotel daardoor de deuren sluiten. In de tuin werden vijf panden gebouwd, die evenals het voormalige hotel langs de rooilijn van de straat staan. De overige huizen aan die kant van de straat staan, de tuindiepte van het voormalige hotel, naar achteren gebouwd. Dit is indertijd gedaan om de mensen die gebruik maakten van de hoteltuin, vrij uitzicht op de stad te geven.

Vredespaleis

We zijn al een keer aan het Carnegieplein bij de Scheveningseweg geweest voor de buitenhuizen Buitenrust en Rustenburg. Wij gaan nog een keer

terug naar dit gebied voor het Vredespaleis. Het is algemeen bekend, dat daar het Vredespaleis staat. De bouw van dit paleis begon op 30 juli 1907 toen Andrew Carnegie de eerste steen legde. Hij schonk voor de bouw van het paleis een bedrag van ongeveer 1,7 miljoen euro, een enorm bedrag zeker in die dagen. Veel landen schonken ook een bijdrage voor de bouw, vaak in natura. Op 28 augustus 1913 werd het in gebruik genomen. Een jaar later brak, wrang genoeg, de Eerste Wereldoorlog uit. Later keren wij hier nog twee keer terug voor het vroegere stoomtramstation en monumenten.

Politiebureau

In de Archipel is al vanaf het jaar 1886 het Hoofdbureau van politie voor Den Haag gevestigd. Tegenwoordig zelfs voor het hele gebied Haaglanden. In 1886 werd het, nieuw gebouwde, hoofdbureau aan het Alexanderplein 15b betrokken. In de loop der jaren kwamen er steeds meer omliggende panden in gebruik bij de politie. Het gebouw van de Louisastichting werd omstreeks 1940 het onderkomen van de in 1921 opgerichte verkeerspolitie. Kort daarop werd ook het gebouw van de lagere school aan het Alexanderplein, voor gebruik door de politie ingelijfd. In 1949 werden er, door het architectenbureau Van den Erve en Zwaagstra, plannen gemaakt voor een geheel nieuw gebouw aan het Alexanderplein, aan de rand van het Alexanderveld. Burgemeester Schokking startte de bouw op 15 april 1954. Op 16 april 1959 werd dit nieuwe gebouw in gebruik genomen. Door de groei van het totale politiegebeuren ontstond weer ruimtegebrek. Besloten werd alle oudbouw van panden, bij de politie in gebruik, af te breken. Hierbij sneuvelden tevens in 1976 een rij van tien statige panden aan de Burgemeester Patijnlaan, die niet allemaal bij de politie in gebruik waren. Er werd een nieuw gebouw neergezet met aansluiting op het in 1959 gebouwde gebouw. Dit nieuwe deel werd op 8 september 1980 door Koningin Beatrix in gebruik gesteld.

Het Klokhuis

Aan de Celebesstraat 4 bevindt zich het Wijk- en

Huizen die moesten wijken voor het Politiebureau

Het politiebureau

Dienstencentrum "Het Klokhuis", een centrum waar veel activiteiten vanuit gaan. Wethouder Happel opende het centrum op 8 november 1974. Het is gevestigd in twee samengevoegde gebouwen, die vroeger door een klokkenfabriek werden gebruikt. Deze klokkenmakerij van "Sens" maakte van 1935 tot ca. 1969 hoofdzakelijk de omhulsels, of kasten voor stijlklokken. Ook werden er wijzerplaten en wijzers gemaakt. De uurwerken zelf werden van elders betrokken onder andere uit Duitsland. Dit vroegere gebruik is mede de oorzaak van de naam van dit centrum. Daarnaast is het Klokhuis het middelpunt van alle mogelijke zaken, die in de wijk aan de orde komen, zoals ook het klokhuis van een appel het centrum is van deze vrucht. In de beginjaren van het Klokhuis hing er ook een uithangbord aan de gevel met het klokhuis van een appel, als afbeelding.

Aan de Koninginnegracht zijn vanaf de Atjehstraat richting Sumatrastraat drie panden afgebroken op de voorgevel na. Achter de bewaard gebleven en gerestaureerde gevels werd

daarna een geheel nieuw pand gebouwd. Vanaf de Koninginnegracht gezien is het oorspronkelijke gevelbeeld bewaard gebleven. De achterkant van het gebouw is vanuit de Atjehstraat gezien grondig veranderd en zeker niet ten goede. Tussen de Javastraat en Laan Copes van Cattenburch werd aan de Koninginnegracht een pand in zijn geheel afgebroken. Er kwam een nieuw pand met exact dezelfde gevel als voorheen. Aan de Koninginnegracht 91 bevond zich een ingebouwde schoenschraper in de gevel, iets wat men nog maar zeer zelden tegenkomt. Helaas is hij eind 2004 ernstig beschadigd.

Gevelstenen, jaartallen en muurankers

In de wijk zijn relatief veel huizen voorzien van een stichtingsdatum. Meestal is dit gedaan door middel van een jaartal hoog in de gevel. In een aantal andere gevallen is dit gedaan door een herinneringssteen laag in de gevel, waarop een

Muuranker met zwane kopje

datum en de initialen van de eerste steenlegger. Bij het hoekhuis Bankastraat–Atjehstraat is het bouwjaar van het pand op een ongebruikelijke manier in Romeinse cijfers weergegeven, ook na een schilderbeurt bleef dit zo. Het bouwjaar 1880 is weergegeven als MDCCCXXC in plaats van het gebruikelijke MDCCCLXXX. In de wijk Archipel–Willemspark, maar hoofdzakelijk in de Archipel, zijn veel fraaie muurankers te zien.

Deze bouwkundige gevelonderdelen werden tevens gebruikt als versiering van het pand.

Pontjes

Tussen de wijk Archipel–Willemspark en het Benoordenhout voeren vroeger twee verschillende pontjes over het kanaal. Eén bij de Dr. Kuiperstraat, lang voordat er ter plaatse een dam kwam.

Dit pontje dat zeker voer tussen 1897 en 1950 maar mogelijk langer, laten wij verder buiten beschouwing, behalve een foto is er niet veel over bekend. Het andere pontje voer ter hoogte van de Delistraat. Deze “veerdienst” werd in 1898 gestart

Pontje Koninginnegracht

met als eerste pontjesbaas de heer J. Koemans. In de latere jaren van de Tweede Wereldoorlog moest de dienst worden gestaakt omdat het Benoordenhout Sperrgebied was geworden en verboden terrein was. Na de oorlog en nadat de Raamweg van landmijnen was ontdaan, werd de dienst hervat. In de winter van 1956 moest de dienst gestaakt worden wegens ijsgang. De jeugd zag kans het ingevroren pontje zover te slopen, dat daarna de dienst niet meer hervat kon worden. Vermoedelijk speelde ook het rendement van deze schamele broodwinning een woordje mee bij het beëindigen van deze achtenvijftigjarige veerdienst. Een andere bron vermeldt dat het slopen in de winter van 1962–1963 is gebeurd, maar dit is met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid onjuist.

Zwemschool.

In het kanaal, ongeveer ter hoogte van het Hubertusviaduct, was ooit een zwemschool

gevestigd. In 1844 werd hij aangeduid als de Zwemschool van J. Smit. Later bij verder doortrekken van het kanaal richting Scheveningen verhuisde de zwemschool. Hij staat dan op de kaart ter hoogte van de Cremerweg, waar nu het Troelstra monument staat. Aan het eind van de 19e eeuw staat hij voor het laatst op kaarten. Kort na de Tweede Wereldoorlog werd er zomers nog door de jeugd vrij in het kanaal gezwommen waar een honderd jaar daarvoor de zwemschool was gevestigd.

Zwembad

De Bad- en Zweminrichting Mauritskade, met de ingang aan de Mauritskade, maar zelf in het Willemspark gelegen, is met ingang van 9 september 1881 geopend. Het was het eerste overdekte zwembad in Nederland. Vele generaties Haagse schooljeugd hebben hier leren zwemmen. In 1997 sloot het als zwembad zijn deuren en ging verder als sauna en sportschool. Er zijn plannen om eind 2005 het gebouw geheel te vernieuwen en om te vormen tot een modern sportcomplex. Het is wel de bedoeling dat het nieuwe uiterlijk enige overeenkomst behoudt met het oude gevelbeeld.

Bomaanslagen.

Op 24 oktober 1989 vond er 's avonds in de Delistraat een bomaanslag plaats op de Spaanse consul-generaal J. Gil-Catalina, deze aanslag veroorzaakte slechts

Schoenschraeper

schade aan een auto en de gevel van een huis. Op 27 oktober 1989 volgden 's avonds weer twee aanslagen. Bij de voordeur van Riouwstraat 216 en tegen de zijgevel van de Burgemeester Patijnlaan 67. Beide panden waren in gebruik bij een afdeling van de Spaanse Ambassade. Deze aanslagen werden aan de ETA toegeschreven. Er was in de directe omgeving van de aanslagen veel glasschade aan

huizen.

Damesleesmuseum.

Aan het Nassauplein 15 is een niet alledaagse instelling gevestigd, namelijk het hier genoemde Damesleesmuseum. De instelling heeft een eerbiedwaardige leeftijd. Zij dateert van 1894. De eerste vestigingsplaats was aan het Noordeinde en na diverse verhuizingen, onder andere via het Lange Voorhout, streek het uiteindelijk in 1950 neer aan het Nassauplein. Het doel was om vrouwen de mogelijkheid te bieden tot verdere ontwikkeling en verbreding van hun sociale contacten. Iets wat in de tijd van de oprichting zeker niet als een alledaagse zaak werd beschouwd. Tegenwoordig zijn ook heren welkom bij deze instelling.

ANWB

Het Willemspark heeft in het bestaan van de ANWB een belangrijke rol gespeeld. Om precies te zijn, Schelpkade 9, 10, 17, 18, 19, 20, 23, 24, Schelpstraat 3, en Cantaloupenburg 22. De waarschijnlijk meest bekende dienst van de ANWB is de Wegenwacht. Deze hulpverlenigstak van de ANWB startte op 15 april 1946 met zeven motor-zijspancombinaties. Deze combinaties opereerden vanuit een pand aan de Schelpkade, de andere panden kwamen er in de loop van de tijd bij als bedrijfsruimte of als woning voor medewerkers. De allereerste motor kwam uit een legerdump van het eerste Canadese leger en was een Harley Davidson van het type Liberator. Deze motor, nog in de legerkleur, werd bij aankomst gefotografeerd voor het pand Schelpkade 19, daarbij stonden toen vier ernstig kijkende heren met lange jassen en gleufhoeden. Door de snelle

uitbreiding van de Wegenwacht werd de locatie aan en bij de Schelpkade te klein. Er onstond meer ruimte nadat er aan de Gedempte Burgwal een nieuwe locatie beschikbaar kwam. Naast de Wegenwacht ontplooipte de ANWB nog een andere activiteit namelijk technische keuringen van motorvoertuigen. Hiervoor verscheen in 1948 een eerste technomobiel op de weg. Een grote gesloten bestelwagen met het nodige gereedschap aan boord. Later kwamen er nog een paar van deze wagens bij. In 1951 ging men over tot het inrichten van vaste technostations voor deze keuringen. Het eerste technostation kwam aan de Schelpkade. Na diverse uitbreidingen en aanpassingen van dit station werd in 1980 de lokatie aan en rond de Schelpkade verlaten. Men verhuisde naar het nieuwe hoofdkantoor aan de Wassenaarseweg. Volledigheidshalve, het oude hoofdkantoor zonder de technische diensten was tot 1980 aan de Parkstraat gevestigd.

Peilstenen

Het pand op de hoek van de Nassaulaan en de Javastraat bevat op de hoek een gevelsteen met daarop een horizontale streep en de moeilijk te lezen aanduiding 2.575 + DP. Dit is een peilaanduiding van 2.575 m boven Delflands Peil ter hoogte van de streep. Deze streep staat 1,225 m boven het straatniveau. Volgens een kaart komt het straatniveau ter plaatse uit op rond de 0,95 m + NAP en DP ligt 0,4 m beneden NAP. Opgeteld komen 1,225 + 0,95 + 0,40 precies uit op 2,575 + DP. Een gelijke soort peilsteen, nu rood geverfd, zit ook in de gevel gemetseld van het pand Bankastraat 72a. Hier is de aanduiding 2.455 + DP bij de peilstreep duidelijk te lezen. Bij narekening komt men ook hier uit op het aangegeven peil. Ook zit een zelfde soort steen ingemetseld in de Zuidhoek van de toren van de voormalige Willemskerk, nu kantoor van de VNG aan de Nassaulaan. De peilaanduiding op deze steen is vrijwel niet meer te lezen. Heel vaag is iets dat op een acht lijkt te zien. Terug rekenend zou dit heel goed 1.78 + DP kunnen zijn. Omdat de straathoogte boven NAP op kaarten is aangegeven voor het midden van de rijweg, moet men rekening houden met de bolling van de rijweg,

de trottoirhoogte en ook eventuele verzakkingen en herbestreringen van de weg na het vervaardigen van de kaart. Door dit alles kunnen er kleine verschillen ontstaan. Het is ook mogelijk dat de aanduiding 1.73 + Dp of 1.83 + DP zou moeten zijn.

Primeurs

De wijk Archipel–Willemspark heeft verschillende primeurs gehad of unieke zaken.

Aan de Zeestraat stond ooit de eerste badinrichting met verwarmde baden in Nederland. De Termische badinrichting. De bevolking kon hier verwarmde baden nemen. Zie Hoofdstuk 2. Willemspark 1.

Met de ingang aan de Mauritskade maar in het Willemspark was het Zwembad Mauritskade gelegen. Het was het eerste overdekte zwembad van Nederland. Zie Hoofdstuk 7. Diversen.

Door de wijk reed de eerste paardentram van Nederland. Grotendeels over de baan van de latere lijn 8, nu lijn 1. Zie Hoofdstuk 19. Openbaar Vervoer.

Door de wijk reed ook de eerste elektrisch aangedreven tram in Nederland, het was de accutram op de baan van de huidige lijn 9. Zie Hoofdstuk 19. Openbaar Vervoer.

De Frederikskazerne was de eerste kazerne die in Den Haag werd gebouwd en mogelijk de eerste kazerne in Nederland. Zie Hoofdstuk 13. Kazernes

Vlak langs de grens van de wijk, langs de Raamweg, reed de eerste stoomtram van Nederland van het Rheinspoorstation, nu Centraal Station, naar Scheveningen. Zie Hoofdstuk 19. Openbaar vervoer.

Met Panorama Mesdag heeft de wijk ook het enige grote panorama van Nederland binnen zijn grenzen. Zie Hoofdstuk 2. Willemspark 1.

Panorama Mesdag

WEGENWACHT

gele rijders pechbestrijders

Recht op hulp hebben alleen leden

HOOFDSTUK 8

DE BEEK

De bekende Haagse Beek liep ook door een deel van de Archipelwijk en het Willemspark. Ontspringend in de duinen bij Kijkduin loopt deze langs de Machiel Vrijenhoeklaan, Segbroeklaan, Kennedylaan door

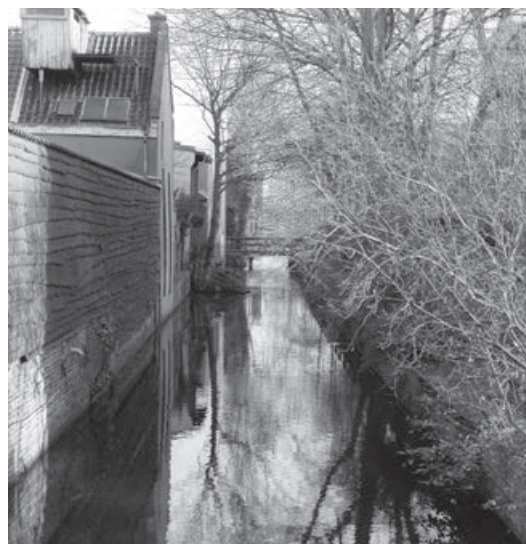
Zorgvliet naar de tuin van het Vredespaleis.

36

Een deel van de Beek werd door een hoger terreingedeelte, tussen Segbroek en Zorgvliet, gegraven. Vanuit de tuin van het Vredespaleis loopt de Beek onder de Scheveningseweg door. Verder is de oorspronkelijke loop niet helemaal exact te reconstrueren. Het tracé door de Archipel-Willemsparkwijk wordt hierna omschreven met gebruikmaking van de huidige straatnamen. Van deze namen was in de tijd, dat de Beek hier zichtbaar zijn weg zocht, uiteraard nog geen sprake. De loop staat globaal op kaarten getekend, via de Timorstraat, langs de achterkant van de huidige huizen aan de evenkant van de Malakkastraat, de Borneostraat kruisend, achter de huizen langs, aan de evenkant van de Soendastraat, door het brede deel van de Bankastraat en het Nassauplein naar de Nassaulaan en via het Plein 1813 naar de Zeestraat. En hier vandaan verder naar de Hofvijver. Deze gegevens zijn ondermeer gebaseerd op een kaart van Floris Balthasars van Berckenrode uit 1614–1615, getekend voor het hoogheemraadschap Rijnland. Ook op een kaart van na 1621, want de Beekmolen staat er al op, wordt deze situatie weergegeven met als omschrijving “De betredinge van de Coers en loop van de beeck commende benoorden Den Haegen tot in de viver”. Ook wordt wel verondersteld dat graaf Albrecht van Beijeren een waterloop liet aanleggen naar de Hofvijver vanuit het lage gebied, gelegen tussen de duinen en de strandwal, waarop het Binnenhof, Vijverberg en

het Lange Voorhout waren gebouwd. Dit lage gebied betreft ongeveer het huidige Willemspark en een klein deel van de Archipelbuurt. De aanleg diende een tweeledig doel, n.l. het van overtollig water ontlasten van het lage gebied en tevens om daarmee meer water in de Hofvijver te krijgen. Later zou de Beek op de waterlopen in dit gebied zijn aangesloten. Dit laatste feit wordt eigenlijk weer tegengesproken door de, zoals de op kaarten getekende, zeer kronkelende loop van de Beek, in de richting van de latere Archipel-Willemspark buurt. De loop van de Beek werd in 1664 verkort. Er werd toen vanaf het huidige Carnegieplein langs de Scheveningseweg naar de Zeestraat en gedeeltelijk langs de Zeestraat een nieuwe bedding gegraven. Deze sloot bij de huidige Sophialaan weer aan op de oude bedding.

De oude loop bleef ook bestaan, zoals op kaarten uit de 19e eeuw nog staat aangegeven. Het deel langs de Scheveningseweg tussen de Burgemeester van Karnebeeklaan en Javastraat werd het eerst overkluisd. Pas in 1928 werd het deel van de Beek tussen Javastraat en Sophialaan overkluisd. Na de Tweede Wereldoorlog en het bombardement op Huize Kleykamp, werd het deel langs het Carnegieplein als laatste overkluisd. Op oude foto's is nog de brug te zien, waar het water de Borneostraat kruiste. Zelfs nu is er nog

Oude Kazernesloot

een buis op de oude plaats aanwezig, waarvan het begin in de Borneostraat is te zien. Aan de andere kant bij de Nassaulaan is dit eveneens het

geval. Het deel dat door de latere Bankastraat en het Nassauplein liep, heeft ook nog onderdeel uitgemaakt van de Schelpslot. Deze sloot kwam van de Mauritskade en liep langs de Schelpkade, Nassauplein en Bankastraat naar de buurt van de Delistraat waar deze in het Kanaal naar Scheveningen uitmondde. Ter hoogte van deze uitmonding was een uitspanning gevestigd met de naam Zwemrust. Men kon hier ook bootjes huren. Van de Bankastraat naar het Nassauplein lopend, kruiste de Beek, inmiddels veranderd in

Schelpslot, de Laan Copes van Cattenburch. Bij deze toen nog grotendeels onbebouwde weg lag een brug over deze sloot. In 1871 werd besloten deze zo genoemde Kwakerbrug te vernieuwen. In 1882 werd besloten de sloot tussen Sumatrastraat en Javastraat te overkluizen en werd na 11 jaar dienst de Kwakerbrug overbodig en verdween. Voor de samenhang tussen de Beek en Beekmolen, zie Hoofdstuk 20. Molens.

Oude Kazernesloot vroeger een (tak van) de Haagse Beek

HOOFDSTUK 9

DE TWEEDE WERELDOORLOG ALGEMEEN

*Kerkhoflaan met tolhekken en op de achtergrond het KLM gebouw. (HGA)
(Het bos is ondanks verboden toegang kaal gehakt voor brandhout)*

Deze oorlog is ook aan de Archipelwijk zeer zeker niet ongemerkt voorbijgegaan. Als eerste noemen we de mensen die onze buurt moesten verlaten. De Joodse mensen, de in de loop van de oorlog gevangene personen, de niet economisch aan Den Haag gebonden personen, die elders in het land onderdak moesten vinden en de mannen die gedwongen naar Duitsland moesten om in de oorlogsindustrie te werken.

Daarnaast waren er nog vluchtelingen en onderduikers die hier niet wilden of konden blijven. Ten slotte noemen we de mensen die in de hongerwinter aan ondervoeding en uitputting bezweken, of slachtoffer werden van direct oorlogsgeweld. Buiten de alom aanwezige onderdrukking en het gebrek aan vrijwel alles, vooral in de hongerwinter, lieten oorlogshandelingen ook in de Archipelwijk hun diepe sporen achter. In de loop van 1943 werden onder andere Scheveningen en het Benoordenhout veranderd in vesting Scheveningen en vesting Clingendael. Dit was verboden Sperrgebiet. Om dit gebied af te grendelen werden onder andere de bruggen over de Koninginnegracht afgebroken, waaronder de Wittebrug, de brug bij de Laan Copes van Cattenburch en de Javabrug. De huizen van de Koninginnegracht moesten ontruimd worden en tussen de trambaan en het water werden uitgebreide prikkeldraadversperringen aangebracht. Even was het ook de bedoeling om de hele Archipelwijk te ontruimen maar gelukkig ging dit niet door. Op 6 oktober 1942 werd besloten de voorgenomen ontruimingsgrens vanaf de Javastraat te verleggen naar de boskant van de Kerkhoflaan.

Aan de Koninginnegracht bouwden de Duitsers een houten uitkijktoren. Voor de duidelijkheid volgt hier eerst een beschrijving van de situatie zoals die daar in die tijd was. Tot 1968, het jaar waarin het Hubertusviaduct werd gebouwd, liepen de trambaan en de weg tussen de Delistraat en de Wittebrug anders dan nu. Direct vanaf het voetpad langs het water liep een met gras begroeide helling naar boven tot aan waar nu ongeveer de toe- en afritten van het Hubertusviaduct liggen. Op circa één derde van de hoogte van het talud, van onderaf gerekend lag de trambaan. De weg voor al het overige verkeer liep langs de huizen omhoog, op de plaats waar nu de ventweg loopt. Even voorbij het laatste huis was een korte zijweg naar de nog steeds bestaande ingang aan deze kant van de Algemene Begraafplaats. Vlak na deze zijweg werd het hoogste punt van de weg bereikt. Vanaf hier liep de weg weer naar beneden in de richting van de Wittebrug. Kort voor de brug kwamen rijweg en trambaan samen. Naast het hoogste punt van de weg hadden de Duitsers in de bosrand de hierboven genoemde toren gebouwd. Voor het eind van de oorlog werd deze toren door een geallieerde luchtaanval zwaar beschadigd. Zelf bevond ik mij tijdens deze aanval en het daarbij gegeven luchtalarm onderaan de hoogte

van de Koninginnegracht. Ik zocht dekking in het portiek van het pand op nummer 135. Nadat het signaal veilig was gegeven ben ik boven gaan kijken wat er gebeurd was, mijn nieuwsgierigheid won het kennelijk van de voorzichtigheid. Bij de zwaar gehavende toren vond ik een bom- of granaatscherf die ik mee naar huis nam. Dit op onderzoek uitgaan en het meenemen van de scherf werd door mijn ouders, nog zacht uitgedrukt, beslist niet op prijs gesteld. De toren werd na dit incident niet meer hersteld. Aan de overkant van het water kregen wij uitzicht op bunkers, antitankmuren, dichtgemetselde huizen en gedeeltelijke afbraak van een kantoor en de aanleg van een mijneveld. Een ander gevolg van de oorlog was, dat de Scheveningsebosjes voor het grootste deel werden gekapt. Bij de waterpartij door de Duitsers voor de aanleg van een verdedigingslinie, en het deel grenzend aan de wijk, door de bewoners voor brandhout. Ook verdween vrijwel al het straatgroen, bestaande uit struiken en bomen. Aan de Sophialaan en Plein 1813 bleven de bomen gespaard. Dit waarschijnlijk ten behoeve van de vele Duitsers en NSB-ers in die buurt. De Gemeentelijke Plantsoendienst heeft zich ook ingezet voor behoud van de beeldbepalende bomen. De bomen ter plaatse waren als beschermingsmaatregel met prikkeldraad omwonden. Nu, zestig jaar later, zijn de sporen hiervan nog aan de bomen te zien. Ook de grote bomen in de Surinamestraat en het Prinsevinkpark zijn, als uitzondering, behouden gebleven. De wijk vertoonde een desolaat beeld. Dit werd nog versterkt door de grote afvalhopen die in de hongerwinter op straat ontstonden, omdat de reinigingsdienst niet meer kon functioneren. Op 12 oktober 1944 werd de gasleverantie gestaakt en de elektriciteitsvoorziening beperkt. Met ingang van 20 november 1944 werd ook de elektriciteitsleverantie helemaal gestaakt.

*D*uitsers en hun trawanten kregen wij meer dan ons lief was in de wijk.

De Oude Alexanderkazerne en ook de Oude Frederikskazerne werden door Duitse troepen in gebruik genomen. Het flatgebouw Willemspark

hoek Zeestraat–Javastraat werd gevorderd voor Duitse officieren. In de Javastraat nummer 2 kwam een vestiging van de Duitse Sicherheits Dienst, de beruchte SD. In 1944 vond het Sonderkommando Frank van deze dienst onderdak in het flatgebouw Willemspark. Het Willem de Zwijgerhuis van de NSB kwam in het pand Zeestraat 76. Het NSB

Duitsers die wegtrekken op het Carnegieplein na de capitulatie

districtshuis van district 24 werd op 6 juni 1941 geopend aan de Nassaulaan 21. Terwijl het pand voor de meisjes van de Nationale Jeugdstorm een dag later werd geopend aan het Nassauplein 6. En alsof dat alles nog niet genoeg was, verkoos de NSB-leider Ir. A. Mussert zijn Kabinet op Plein 1813 nummer 1 te vestigen. De eigenaar bewoner Ir. Turkow werd daarvoor zijn huis uitgejaagd. Op Plein 1813 nummer 3 kwam ook nog het hoofdkwartier van de Hitler Jugend. Tijdens een relletje in het begin van de Balistraat, op 7 september 1940, waarbij NSB-ers en hun WA-mannen waren betrokken werd de NSB-er Peter Ton dodelijk getroffen door een kogel. De NSB organiseerde ter plaatse een bombastische herdenking en maakte van Ton een soort martelaar.

*D*irect oorlogsgeweld was er, wat de buurt Archipel-Willemspark betreft, hoofdzakelijk in de Archipel maar, in beperkte mate ook in het Willemspark. In chronologische volgorde volgen hieronder de bekende schades door oorlogsgeweld in de buurt. Op 15 januari 1942 om ca. 23.15 uur viel er een bom op het pand Bankastraat 134. Dit was het laatste huis bovenaan de linkerkant, waar nu een flatgebouw staat met de nummers 134–148, gebouwd in 1949. In het oude huis op nummer 134 woonde van

1930 tot medio 1934 Jhr. Mr. L.H.N. Bosch Ridder van Rosenthal, in die periode burgemeester van Den Haag. Behalve op het genoemde huis vielen er ook twee bommen in de Scheveningsebosjes, één in wat nu de driehoek is tussen Kerkhoflaan en de Dr. A. Jacobsweg en de andere in een rechte lijn, ten opzichte van de vorige twee, even voorbij de Kapellaan. Het pand op nummer 134 werd vrijwel geheel verwoest en de garage ernaast, met nummer 136, was zo zwaar beschadigd dat zij moest worden afgebroken. De huizen ernaast en vlakbij liepen aanzienlijke schade op aan daken, gevels, plafonds, deuren en ramen terwijl ook waterleidingen en c.v. installaties onklaar raakten. De verderop gelegen huizen aan Bankastraat, Bankaplein, Riouwstraat, Delistraat, Batjanstraat, Lombokstraat, Kerkhoflaan en Prinsevinkenspark liepen hoofdzakelijk glasschade op.

Op 28 januari 1942 om 20.40 uur vielen er twee bommen aan het Alexanderplein. Eén viel er op straat vlak voor het schoolgebouw dat bij de politie in gebruik was en de andere daar vlakbij aan de rand van het Alexanderveld. Een en ander had voornamelijk glasschade tot gevolg aan gebouwen, waarvan de meeste bij de politie in gebruik waren. De plaats waar de bommen vielen ligt nu binnen het complex van het Hoofdbureau van Politie.

Op 11 april 1944 werd Kunstzaal Huize Kleykamp gebombardeerd. Zie hiervoor Hoofdstuk 10. Huize Kleykamp.

Op 3 november 1944 om 00.15 uur vond er een zware explosie plaats, vermoedelijk in het Benoordenhout. Dit had ook glasschade tot gevolg in de Archipel. De meeste schade ontstond in het gebied dat begrensd wordt door de Koninginnegracht, Atjehstraat, Bankastraat en Kerkhoflaan.

Op 27 november 1944 vonden er twee explosies plaats. De eerste om 6.15 uur en de tweede om 10.45 uur. Deze explosies moeten in of bij de Scheveningsebosjes hebben plaats gevonden. Het resultaat was dat er weer een groot

aantal ruiten sneuvelden aan de Kerkhoflaan, Prinsevinkenspark, Riouwstraat, Timorstraat, Celebesstraat en Malakkastraat. Of de explosies werden veroorzaakt door bominslagen of door ongelukken bij de lanceringen van V-2 raketten, waarvan er verschillende in de buurt werden opgeschoten, is niet bekend.

In de nacht van 5 op 6 december 1944 volgde alweer een zware explosie in de buurt hetgeen weer schade aan een aantal huizen tot gevolg had.

Als één na laatste bericht van het jaar 1944 wordt een beschieting vermeld door vliegtuigen op 22 december 1944 en de reactie daarop van het afweergeschut. Hierdoor ontstond onder andere glasschade in de Malakkastraat, Riouwstraat en het Prinsevinkenspark.

Als laatste vermelding van het jaar 1944, de V-2 die op 31 december 1944 om 23.57 uur neerstortte bij de Van der Burchlaan in het Benoordenhout. Het was de bedoeling van de Duitsers dat deze, op Duindigt gelanceerde, raket bij de jaarwisseling op Londen zou neerkomen. De lancering ging echter mis met het bovengenoemde resultaat. Dit incident veroorzaakte in de Archipel voor zover bekend, vrijwel geen schade, maar de dreun, die ontstond bij het neerkomen en exploderen van de springlading, was wel duidelijk te horen in de buurt, met als gevolg de nodige schrikreacties.

25 januari 1945 was de datum van het neerstorten van een V-2 in de Riouwstraat. Zie hiervoor Hoofdstuk 11. De V-2.

Op 4 februari 1945 om 20.00 uur was het weer raak. Aan de Sparreweg in de Scheveningsebosjes, nu de Dr. A. Jacobsweg, vond weer een explosie plaats. Voor de zoveelste keer was er glasschade in de Archipel, nu hoofdzakelijk in het gebied dat begrensd wordt door Bankastraat, Billitonstraat, Celebesstraat, Timorstraat en Kerkhoflaan.

Op 22 februari 1945 's-morgens om half twaalf sloeg er een bom in aan de Mauritskade, tussen de Willemstraat en de Parkstraat.

Dit had ook gevolgen voor het Willemspark. In de Alexanderstraat nummer 1 ontstond zware schade. In andere huizen aan de Alexanderstraat en aan de Nassaulaan ontstond hoofdzakelijk glasschade.

Uit het bovenstaande kan worden geconcludeerd dat een behoorlijk aantal huizen in de wijk Archipel-Willemspark meerdere keren schade opliep door oorlogshandelingen. Duizenden huizen in de wijk liepen schade op. Alleen al het

Het puin in de Riouwstraat na de V2 inslag is grotendeels opgeruimd (HGA)

neerstorten van de V-2 in de Riouwstraat had bij meer dan 1400 huizen glasschade tot gevolg. Reparatie van ruiten was een groot probleem. Er was moeilijk aan glas te komen en na een paar incidenten was dit haast onmogelijk. Ook vakmensen om glas te zetten waren er vrijwel niet meer. Veel vakmensen waren afgevoerd of ondergedoken. Het kwam vaak neer op improviseren, vaak door glas op plekken binnenshuis weg te halen en daarmee dan trachten het huis wind- en waterdicht te krijgen. Als dit niet lukte verscheen er vaak hout of zeil voor het raam. Plastic bestond in die tijd nog niet. Een andere oplossing was het open raamvlak verdelen in kleine stukken. Bij de gesneuvelde kantoorammen van het bedrijfspand van ons familiebedrijf werd dit in eigen beheer gedaan met hoek- en T-ijzer uit de werkplaats. Dit familiebedrijf werd door mijn grootvader in de 19e eeuw als smederij begonnen. Later zetten twee zonen, mijn vader en oom, het bedrijf voort en werd het uitgebreid met alle werkzaamheden op het gebied van centrale verwarming, loodgieterswerk en elektrische installaties. Op mijn beurt volgde ik mijn vader op en heb tot aan

mijn pensionering in het bedrijf gewerkt. Na meer dan honderd jaar werd het bedrijf door gebrek aan opvolgers beëindigd. Nu weer terug naar de oorlogsjaren met de kapotte ramen. Andere mensen maakten een nieuwe kleinere verdeling in hun ramen met zogenaamde houten glasroeden, of lieten dat doen, indien men daar iemand voor vond. Deze kleine openingen werden dan, zoals bij ons bedrijf, dichtgemaakt met glas uit foto- of schilderijlijsten. Deze "noodoplossing" heeft bij ons bedrijf 55 jaar stand gehouden.

De hele oorlog door verschenen er vliegtuigen boven de wijk waar men zich in de regel niet veel van aantrok. Alleen als er geschoten werd, gaf dat een angstig gevoel. In mijn ouderlijk huis aan de Sumatrastraat is nog steeds een duidelijke beschadiging van het dakbeschot te zien door de inslag van een granaatscherf. Ondanks dat er tientallen huizen door oorlogsgeweld in de wijk werden verwoest, is dit maar een klein deel van wat er in heel Den Haag aan huizen verloren ging, namelijk 8373 stuks waarvan 3180 stuks die op last van de Duitsers werden gesloopt voor vestingbouw en schootsveld.

Een andere maatregel die de bezetters kennelijk nodig vonden voor hun oorlogsvoering was het laten veranderen van stopborden. Het betreft hier de door de politie meestal in de spitsuren gebruikte handbediende borden op drukke kruispunten. In de wijk Archipel-Willemspark werden deze borden ook op diverse plaatsen gebruikt. Deze stopborden werden midden op het kruispunt in een putje geplaatst en hadden vier rode vlakken met daarop het woord stop. Twee tegenover elkaar liggende kanten van het bord konden dichtgeklapt worden, er verscheen dan een groen vlak. Door het hele bord te draaien kon men zo het verkeer in goede banen leiden. Het woord stop moest op last van de Duitsers in de loop van de oorlog worden veranderd in halt.

Zie voor verder direct oorlogsgeweld in de wijk de Hoofdstukken 10, 11 en 12; die gaan over Huize Kleykamp, De V-2 en razzia's.

HOOFDSTUK 10

HUIZE KLEYKAMP

(HGA)

Tot aan de Duitse bezetting, in de Tweede Wereldoorlog, was in deze villa een kunstzaal gevestigd. De opening, als kunstzaal, vond plaats op 22 november 1916. De Duitsers huisvestten in 1941 in deze villa de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters. Deze instelling bewaarde in de villa de duplicaten van de officieel uitgereikte persoonsbewijzen. Hoewel “goede” Nederlanders, die daar werkzaam waren, duplicaten van vervalsingen en vervalste persoonsbewijzen tussenvoegden, was het voor de illegaliteit dringend gewenst, dat het hele bestand, uit veiligheidsoverwegingen, werd vernietigd.

Geheim agent D’Aulnis de Bourrouill vroeg om vernietiging door vliegtuigen. Het stichten van brand, door de Ondergrondse, was geen oplossing omdat de gegevens werden opgeborgen in zware stalen kasten, terwijl het gebouw streng bewaakt werd, onder andere met gebruikmaking van honden.

De aanval zou overdag plaats moeten vinden. De kasten stonden dan open en de kaartenbakken waren over de diverse bureaus verspreid. Door “goed” personeel zouden bovendien extra bakken uit de kasten gezet worden, om een zo goed en zo groot mogelijk resultaat te krijgen. Het zou een precisieaanval moeten worden, omdat het gebouw aan de rand van een dichtbevolkte

Huize Kleykamp was een grote witte villa aan de Scheveningseweg–Carnegieplein, schuin tegenover het Vredespaleis. De kapitale witte villa was bereikbaar via een brug, die over de Haagse Beek was gebouwd, die toen nog bovengronds langs het Carnegieplein liep tussen de huidige Burgemeester Patijnlaan en Burgemeester Van Karnebeeklaan. Ter plaatse staat nu het gebouw van de Nationale Investeringsbank.

woonwijk lag en vlak bij het Vredespaleis. De gevraagde aanval had plaats op dinsdag 11 april 1944 aan het begin van de middag. Zes Mosquito vliegtuigen, onder aanvoering van Wing-commander Bateson, kwamen op amper 20 meter boven de Noordzee aanvliegen. Even voor de kust van het eiland Goeree–Overflakkee klommen ze naar 1300 meter en vlogen via Schoonhoven naar de Reeuwijkse Plassen. Vier toestellen maakten daar een extra rondje om de eerste twee vliegtuigen enige voorsprong te geven. De omweg achterlangs werd gemaakt om bij een tegenslag niet vroegtijdig het doel van de aanval te verraden. De eerste twee toestellen vlogen zo laag mogelijk, vlak over de daken op het doel af. Zij gooiden 500-ponds bommen met vertraagde ontsteking, door het dak, deuren en ramen om de boel open te breken. Even later kwamen het derde en vierde toestel met brandbommen en de laatsten volgden met een gemengde bommenlading. Vermoedelijk de bommen van het vijfde toestel, gingen over het al grotendeels verwoeste gebouw heen en kwamen op de bebouwing daarachter terecht. De hoek van de huidige Burgemeester Van Karnebeeklaan en Burgemeester Patijnlaan aan de ZW kant, werd daardoor ook geraakt. Hier werden vijf huizen verwoest. Aan de overkant van de Burgemeester van Karnebeeklaan werden twee

Aanval op Koninklijke Kunstzaal Kleykamp

huizen verwoest waar vroeger de Vereniging van Nederlandse Gemeente gevestigd was geweest. Het hoekhuis daarnaast werd zwaar beschadigd maar wel hersteld. Er kwamen ook bommen terecht op het terrein en de gebouwen van de Oude Alexanderkazerne, die in gebruik was bij de Duitsers. Hiervan zijn geen gegevens bekend, ook niet of hier nog slachtoffers zijn gevallen onder de Duitse troepen die daar gelegerd waren. Van het zesde toestel weigerde de afwerpinrichting, maar dit toestel wist wel enige foto's te maken van het gebied. Dit toestel werd gevlogen door Rob Cohen, een Delfts student, die als Engelandvaarder met een kano naar Engeland was ontsnapt. Later dat jaar sneuvelde Cohen boven Frankrijk.

*D*e verrassing bij deze aanval was volkomen. Pas nadat de toestellen weer boven zee verdwenen waren, ging het luchtalarm af. Dat de ontsteking, met kennelijk kort bedoelde vertraging, niet altijd goed werkte, bleek toen ik na de aanval ter plaatse ging kijken. In de Timorstraat werden de mensen tegengehouden. Na verloop van tijd klonk een zware explosie op het kazerneterrein. Dit werd door de toegestroomde mensen met gejuich begroet! De Duitsers ontruimden daarop hardhandig de

hele omgeving van de kazerne van toeschouwers. Dat er doden bij de aanval zouden vallen, was onvermijdelijk, maar men dacht dat er toch hoofdzakelijk NSB mensen en "foute" Nederlanders werkten. Later bleek, dat er onder de 190 personeelsleden maar 5 NSB-ers waren. Uiteindelijk vielen er onder het personeel en mensen uit de naaste omgeving 61 doden, 24 zwaar gewonden en 43 licht gewonden. Deze aantallen zijn exclusief eventueel getroffen Duitse militairen in de kazerne.

*H*et gebouw op de hoek Burgemeester Van Karnebeeklaan (vroeger ook Laan Copes van Cattenburch) en de Burgemeester Patijnlaan (vroeger Timorstraat) was in gebruik bij de Nederlandse Octrooiraad.

Bij het bombardement werd ook dit gebouw zwaar geraakt en viel daar een deel van de slachtoffers van deze actie. Het terrein waar het octrooibureau stond, heeft ongeveer een halve eeuw braak gelegen en werd als parkeerterrein gebruikt. Later is daar het kantoorgebouw met rode natuurstenen gevel gebouwd.

Wat er overbleef na de aanval op Huize Kleykamp (HGA)

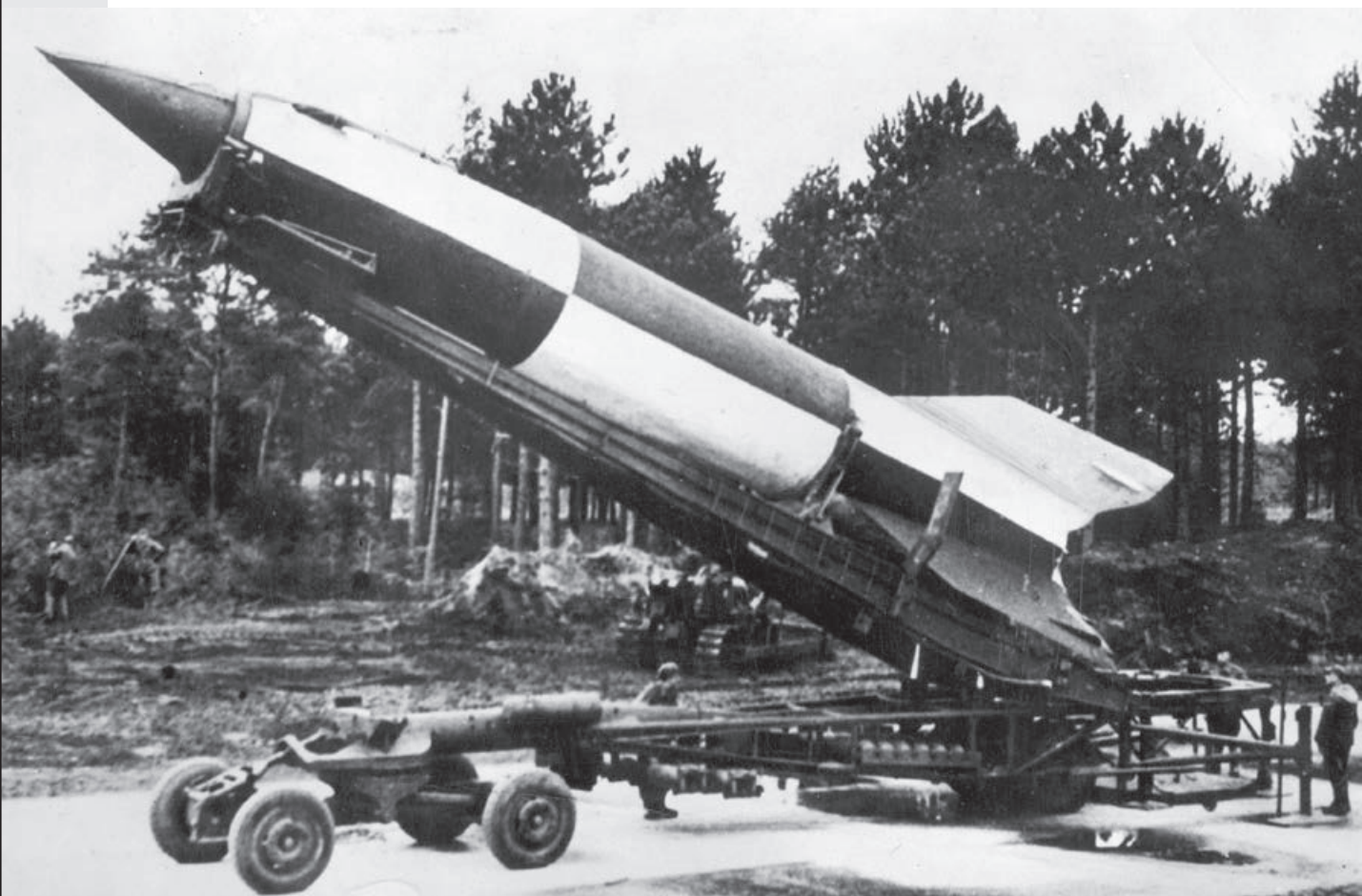
HOOFDSTUK II

DE V-2

Een volgende "aanslag" op de wijk, was het neerkomen van een V-2 op 25 januari 1945 in de

Riouwstraat. 's Morgens om 8.17 uur werd er vanaf Duindigt een V-2 gelanceerd, bestemd voor Londen.

Kort na de start ging het mis en stopte de raketmotor.

Lanceerinrichting met V2 (HGA)

*I*k lag op dat moment nog in bed.

Er was toch geen eten, warmte, of licht en de scholen waren ook gesloten. Nadat het geraas dat weerklonk bij de lancering van de V-2 plotseling ophield, werd het onheilspellend stil. Je wist dat het mis ging en wachtte in angstige spanning af, wat er ging gebeuren. Kwam hij in de buurt neer of ver genoeg weg om zelf geen gevaar te lopen? Uiteindelijk had hij bijna 1000 kg springstof in zijn neuskegel. En zo kort na het lanceren had hij ook nog het

grootste gedeelte van zijn brandstof aan boord. Even na het stoppen van de raketmotor, volgde een daverende knal. Alles trilde en één van mijn slaapkamerruiten ging aan scherven. Gauw kleepte ik mij aan om te kijken, waar er wat gebeurd was. Normaal had ik van mijn ouders geen toestemming gekregen om weg te gaan. Maar aangezien ook de winkelruit van ons bedrijf door de klap was gesneuveld, waren mijn vader en moeder druk bezig om de boel op te ruimen. Zij moesten ook proberen om de zaak dicht te maken

met de weinige middelen die er toen voorhanden waren. Door deze omstandigheden kon ik "ontsnappen". Bij de Riouwstraat aangekomen, zag ik een enorme ravage, maar geen brand. De V-2 was neergekomen bij de toenmalige huisnummers 100–110, deze panden werden gelijk weggevaagd. De huizen links daarvan, de

Riouwstraat na de inslag (HGA)

met heel weinig brandstof worden gestookt, de verbrandingsruimte was hooguit 10 x 10 x 10 cm. Het gaf net genoeg warmte om het weinige wat er nog aan eten was, warm te maken. Een andere kennismaking met V-2 raketten had plaats op de Kerkhoflaan. Deze laan liep vroeger in rechte lijn naar de Scheveningseweg. De met een bocht lopende Ary van der Spuijweg bestond toen nog niet. Op een avond moesten de bewoners van de huizen aan de Kerkhoflaan, tussen het Prinsevinkenpark en de Scheveningseweg, à la minute hun huis verlaten en weggevoerd. De Duitsers kwamen met een mobiele lanceerinrichting voor V-2 raketten en stelden deze iets voorbij de laatste huizen van de Kerkhoflaan op. Na het lanceren van enige V-2 raketten, mochten, vroeg in de ochtend, de bewoners weer naar

En tegenwoordig

nummers 78–98, en rechts de nummers 112–132, aan de overkant de nummers 91–107 en de laatste huizen in de Borneostraat aan de onevenkant, werden zo

zwaar beschadigd dat herstel vrijwel niet mogelijk was. Bij een aantal huizen waren de daken en achtergevels finaal weggeblazen en zij werden dan ook afgebroken. Bij het opmaken van de balans bleken 44 huizen verwoest, 39 huizen zwaar beschadigd. Verder waren in de naaste omgeving omstreeks 100 huizen tijdelijk onbewoonbaar terwijl daarnaast bij 1423 huizen in de buurt schade werd geregistreerd. Hoofdzakelijk glasschade maar ook schade aan daken, plafonds enzovoort. Er vielen bij deze catastrofe 10 doden, 20 zwaar gewonden en ééneentwintig licht gewonden. Nog diezelfde dag en ook de volgende dagen, werden de restanten van de getroffen huizen in hoog tempo van al het hout ontdaan, door mensen op zoek naar iets brandbaars om hun kachel of majo mee te stoken. Een majokachelkje was een klein nooddooktoestelletje dat op een gewone kolenkachel geplaatst moest worden, voor de trek en afvoer van rookgassen. Het kon

hun huizen terugkeren. De Duitsers lieten een zwaar beschadigd wegdek achter. Ook werden deze mobiele lanceerinrichtingen gebruikt op de Scheveningseweg en Jacob Catslaan. De activiteiten van de Duitsers met het lanceren van V-2 raketten in de buurt hadden, behalve de angst onder de bevolking, ook tot gevolg, dat de geallieerde luchtmacht regelmatig trachtte de lanceerinrichtingen uit te schakelen. Hierdoor verschenen er herhaaldelijk laagvliegende jachtvliegtuigen boven de Archipel. Het meest angstwekkend was dit, als men, in de al voor een groot deel kaal gehakte Scheveningsebosjes, op zoek naar wat brandhout was. Zich in onbeschermd en op verboden terrein bevindend, vlogen de toestellen met veel lawaai betrekkelijk laag over je heen, waarbij van tijd tot tijd de boordwapens werden gebruikt. Uiteindelijk resulteerden deze aanvalsvluchten in het fatale bombardement op het Bezuidenhout op 3 maart 1945.

HOOFDSTUK 12

RAZZIA

Op 21 november 1944 beleefde Den Haag en dus ook de Archipel een grote, door de Duitsers uitgevoerde razzia. De buurt werd 's morgens vroeg overspoeld met Duitse soldaten en via luidsprekers werd iedereen bevolen binnen te blijven, terwijl aan het eind van de straat een machinegeweer werd opgesteld. Verder werd bevolen, dat alle mannen van 17 tot en met 40 jaar zich voor hun huis moesten opstellen met warme kleding en een voedselpakket.

Aankondiging tot de razzia in Den Haag

BEVEL.

Op bevel der Duitse Weermacht moeten alle mannen in den leeftijd van 17 t/m 40 jaar zich voor den arbeidsinzet aanmelden.

Hiervoor moeten **ALLE** mannen van dezen leeftijd onmiddellijk na ontvangst van dit bevel met de voorgeschreven uitrusting op straat gaan staan.

Alle andere bewoners, ook vrouwen en kinderen, moeten in de huizen blijven totdat de actie ten einde is. De mannen van de genoemde jaargangen, die bij een huiszoeking nog in huis worden aangetroffen, worden gestraft, waarbij hun particulier eigendom zal worden aangesproken.

Bewijzen van vrijstelling van burgerlijke of militaire instanties moeten ter contrôle worden meegebracht. Ook zij, die in het bezit zijn van zulke bewijzen, zijn verplicht zich op straat te begeven.

Er moeten worden medegebracht: warme kleding, stevige schoenen, dekens, bescherming tegen regen, eetgerei, mes, vork, lepel, drinkbeker en boterhammen voor één dag.

De dagelijkse vergoeding bestaat uit goeden kost, rookartikelen en loon volgens het geldende tarief.

Voor de achterblijvende familieleden zal worden gezorgd.

Het is aan alle bewoners der gemeente verboden hun woonplaats te verlaten.

Op hen, die pogen te ontvluchten of weerstand te bieden, zal worden geschoten.

Het was de bedoeling dat zij zouden worden ingezet voor de Duitse oorlogsindustrie, of voor het aanleggen van verdedigingswerken. Nadat de betrekkelijk weinige mannen die zich hadden opgesteld, waren afgevoerd werden de huizen stuk voor stuk grondig doorzocht op onderduikers. Tegen de avond toen het donker werd, hadden de Duitsers er kennelijk genoeg van, want bij de laatste paar huizen in onze straat, die nog niet doorzocht waren, moest het gezinshoofd zich melden aan de voordeur van het huis met alle persoonsbewijzen van de daar wonende personen. Ons huis hoorde ook bij deze paar laatste huizen die niet doorzocht werden. Er werd vervolgens alleen gevraagd, of er nog andere mensen in huis waren. Bij ons huis gaf mijn vader, die buiten de eerder genoemde leeftijdscategorie viel, een ontkennend antwoord wat betreft de aanwezigheid van andere personen. De Duitse militairen gingen daarop verder en ons huis werd niet doorzocht. Het niet doorzoeken van ons huis was een grote opluchting, want wij hadden twee onderduikers in ons huis verstopt zitten.

Tijdens deze razzia werd een Duitse officier, die een leeg huis aan de Koninginnegracht tussen de Sumatrastraat en Atjehstraat was binnengegaan, neergeschoten. Als represaille werd direct een aantal burgers uit huis gehaald en klaar gezet voor fusillering. De officier, weer bij kennis gekomen, gaf gelukkig zelf aan dat hij vanuit het Sperrgebied, aan de overkant van het kanaal,

In verband met de op grote schaal uitgevoerde razia's leefden vrijwel alle mannen beneden de 40 jaar grotendeels onder de grond (HGA)

was neergeschoten. Vermoedelijk hadden de Duitsers die daar gelegerd waren, hem voor een onderduiker aangezien. Er lag aan de Raamweg, vrijwel recht tegenover het huis waar de officier werd geraakt, een zware geschutskazemat, een bunker. De opgepakte mensen mochten daarop tot grote opluchting van hen zelf en de buurt weer naar huis. Deze razzia leverde in heel Den Haag circa 8.000 personen op, bij lange na niet het aantal dat de Duitsers verwacht hadden. Een onverwachte razzia in Rotterdam, tien dagen daarvoor, leverde daar ongeveer 50.000 mannen op. Den Haag was door de actie in Rotterdam gewaarschuwd, met bovenvermeld resultaat.

Duitsers houden een razzia in Den Haag (HGA)

HOOFDSTUK 13

KAZERNES

De aanwezigheid van kazernes in de wijk is altijd merkbaar geweest. Er woonden veel officieren in de wijk en in de Atjehstraat stonden de al eerder genoemde Commissiewoningen, ook wel Geniewoningen genoemd. Hierna volgt een vermelding van deze kazernes. Hierbij is ook de Oranjekazerne genoemd, hoewel deze net buiten het Archipel-Willemsparkgebied lag, maar deze had wel zijn invloed op de wijken.

De Frederikskazerne.

48

De oudste kazerne van Den Haag en waarschijnlijk van het hele land. Vóór de bouw van deze kazerne, werden in geval van oorlog huurtroepen gerekruteerd, die dan in bivak lagen of werden ingekwartierd bij particulieren. In 1769 gaf prins Willem V opdracht om grond te kopen

costte € 38.351,00. Onder de naam "Kazerne der Garde du Corps" werd de nieuwe kazerne bij de domeinen van de Prins opgenomen. De kazerne bood onderdak aan 160 paarden. In 1825 werden in een huis bij de kazerne, Kurassiers gelegerd. In 1827 werd op voorstel van de Gemeente 's-Gravenhage, de kazerne door Koning Willem I vernoemd naar zijn tweede zoon, Willem Frederik Karel. In dit jaar werd de

kazerne voor € 17.334,00 ook verhoogd voor huisvesting van manschappen. In 1831 vonden 400 Grenadiers huisvesting in de kazerne. Deze gingen later naar de Oranjekazerne aan de Mauritskade. In 1836 werd de Koninklijke Militaire Rijschool in de kazerne gevestigd. In 1842 was er Artillerie in de kazerne gelegerd en ook kregen Dragonders medegebruik van het bij

Het uitrukken van militairen vanuit de (Oude) Frederikskazerne aan de Frederiksstraat (HGA)

voor de bouw van een kazerne; onder andere bestaande uit stallen, manege en smederij voor het "Esquadron Gardes du Corps". De grond kostte "drie duysent guldens en drie Goude Reyders". In 1772 keurde de Prins het ontwerp voor de kazerne, van Pieter de Swart, goed. De bouw

de Frederikskazerne behorende huis. In 1843 werd de straat, tot die tijd Buiten Dennewegh genoemd, naar de kazerne vernoemd. In 1848 maakten de Lanciers gebruik van de stenen manege van de kazerne. In 1861 werdt er weer een verdieping op gebouwd voor € 9.075,00. In de jaren 1865

tot 1877 werd de kazerne belangrijk uitgebreid. 1878-1940 de kazerne werd in deze periode blijvend bevolkt door het tweede Regiment Veldartillerie. Tot omstreeks 1955 bleef de kazerne voor legering van militairen en voor keuringen van nieuwe dienstplichtigen in gebruik. Na die tijd waren er nog bedrijfjes en ateliers in gevestigd. In 1968 volgde de afbraak van deze kazerne. Het terrein lag enige jaren braak. Halverwege de jaren zeventig van de afgelopen eeuw werd begonnen met de bouw van winkels met daarboven gelegen appartementen. Begin 1976 werd het geheel opgeleverd en door bewoners en gebruikers betrokken.

*N*a het gereedkomen van de nieuwe Frederiks-kazerne aan de Van Alkemadelaan, kort voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, stond de kazerne aan de Frederikstraat bekend als: "de Oude Freek".

De Alexanderkazerne.

Deze werd tussen 1841 en 1848 in het duingebied ten NW van Den Haag gebouwd. De architect was de Genie officier Merkes van Gendt, een adjudant van Koning Willem II, vrijwel zeker tevens architect van de latere Willemskerk aan de Nassaulaan. De naamgever was een zoon van Koning Willem II, Willem Alexander Frederik Constantijn, Nicolaas Michiel 1818-1848. Het was een broer van de latere Koning Willem III. Het terrein werd begrensd door de kazernesloot. Deze liep langs de Timorstraat, de huidige Burgemeester Patijnlaan, de Borneostraat en langs de achterkant van de huizen, aan de even kant, van de Malakkastraat. Deze sloot was een gedeelte van de Haagse Beek.

De kazerne bestond uit vier, in carrévorm gebouwde, afzonderlijke blokken, waarvan de middelste, door een poortgebouw, met elkaar waren verbonden. Verder waren er nog wat losse kleinere gebouwen op het terrein. De hoofdingang tegenover het poortgebouw, bevond zich op de plaats waar nu de ingang van Couperusduin

drie is. De pilasters die hier nu staan, zijn vrijwel een kopie van de pilasters die op dezelfde plaats bij de hoofdingang van de kazerne stonden. Er was ook nog een veel minder gebruikte tweede in- en uitgang in de Borneostraat vlak bij de huidige Burgemeester Patijnlaan. Deze in- en uitgang lag tegenover de binnenmanege van de kazerne. Deze binnenmanege, bestaande uit twee grote gekoppelde loodsen, bevond zich op de plaats waar nu het "Schakelpunt" is gebouwd. In de meidagen van 1940 werden er nog enige dagen gevangen genomen Duitse parachutisten ondergebracht in deze manege. Na het wegtrekken van de militairen zijn deze loodsen, na de Tweede Wereldoorlog, nog vele jaren als politiegarage in gebruik geweest. Het oefen- exercitie- en paradeterrein voor deze kazerne was het Alexanderveld, gelegen tussen de achterkant van de huizen aan de Javastraat en het Nassauplein, de huidige Burgemeester Patijnlaan en het Hoofdbureau van Politie. Dit oefenterrein was aan de kant van de Burgemeester Patijnlaan, bij nat weer, nogal drassig. Vaak stond er in het najaar en in de winter een klein laagje water. Bij vorst was dit de uitgelezen plaats voor de jeugd

De (Oude) Alexanderkazerne

uit de Archipel en het Willemspark om gevaarloos te leren schaatsen. Het Alexanderveld is ook een keer gebruikt voor voorstellingen van het beroemde Amerikaanse circus Barnum and Bailey. Dit circus zette hier, tijdens een groot Europees tournee, zijn tenten op van 19-22 september 1901. Olifanten van dit circus hielpen om de wagens

door het mulle zand te krijgen. De voorstellingen van 19 september werden afgelast wegens het overlijden van de Amerikaanse president William McKinley na een moordaanslag. Circus Strassburger stond hier in november 1928, Circus Schneider in november 1930 en Circus Sarrasani in november 1931. De Alexanderkazerne was een Cavaleriekazerne waar eerst Dragonders in waren gelegerd. In 1868 was de kazerne het onderkomen voor de Huzaren van het 4e Regiment. In 1875 werden zij opgevolgd door de Huzaren van het 3e Regiment, de zogenaamde Rode Huzaren. In 1938 verhuisden de militairen naar de Nieuwe

en 3 en later ook nog de nodige flatwoningen. De complexen van Couperusduin 1, 2 en 3 werden door de architect Sjoert Schamhart ontworpen.

De Oranjekazerne.

Deze kazerne lag op de plaats van het huidige Louis Couperusplein. Het gebouw zelf lag teruggesprongen ten opzichte van de rooilijn van de Mauritskade. Langs de Mauritskade was het terrein afgesloten met een laag muurtje met daarop een hek. Bij de ingang stonden twee stenen pilasters met daartussen draaihekken. Dit was ook het geval bij de Frederikskazerne en de

De Alexanderveld met water (HGA)

Alexanderkazerne aan de Van Alkemadelaan. Het kazernecomplex bleef achter als: "de Oude Alex". In de Tweede Wereldoorlog werd de kazerne bevolkt door de Grüne Polizei van de Duitsers. Na de Tweede Wereldoorlog werd hij nog betrekkelijk kort gebruikt door onder andere de Marine en enige andere legeronderdelen. Weer later werd hij nog gedeeltelijk gebruikt door de "Porsche groep" van de Rijkspolitie. Nog jaren na hun vertrek uit de kazerne, was de oproepnaam voor deze wagens "Alex nr" Ook waren er na het vertrek van de militairen, nog enige tijd lang, ateliers voor kunstenaars in de oude kazerne gevestigd. Op 27 oktober 1971 begon de afbraak. Het zou meer dan drie jaar duren, eer de laatste restanten waren afgebroken. Er moest plaats worden gemaakt voor onder andere de wooncomplexen Couperusduin 1, 2

Alexanderkazerne. De bouw vond plaats in de parkachtige tuin van de Koninklijke Bibliotheek aan het Lange Voorhout. De eerste steen voor deze kazerne werd op 20-04-1824 gelegd door de kroonprins, de latere Koning Willem II. De huidige Kazernestraat werd oorspronkelijk ook Denneweg genoemd, maar na de bouw van de Oranjekazerne werd de naam veranderd in Kazernestraat. De achteringang van de kazerne lag aan deze straat. Het was de kazerne voor het keurregiment Grenadiers en Jagers. Voor deze onderdelen kwamen alleen mannen van voldoende lengte en postuur in aanmerking. De kazerne beschikte over een bibliotheek met boeken over krijgswetenschappen, vechtkunst en wapens. Er was ook een beknopt museum met uniformen, wapens en andere op het regiment betrekking hebbende zaken. Tevens waren er

De Oranjekazerne 1901 (HGA)

portretten te zien van officieren en bevelhebbers van het regiment. In de nacht van 6 op 7 maart 1919 ging de kazerne volledig in vlammen op, waarbij vrijwel de gehele inventaris verloren ging. De oorzaak is vermoedelijk brandstichting, want het vuur woedde vanaf het begin op verschillende plaatsen. Na de brand werden de manschappen in het Kamp van Waalsdorp gelegerd. De door de buurt marcherende militairen uit deze kazerne oefenden grote aantrekkingskracht uit op de bewoners van de buurt. Aangezien er op het

Malieveld werd geoefend waren de marcherende militairen een vrijwel dagelijks terugkerend schouwspel in deze buurt. Er kwamen ook mensen van soms ver buiten de stad om speciaal dit spektakel te aanschouwen. Zeker als het befaamde muziekkorps van de Jagers van de partij was. De Oranjekazerne lag net buiten het Willemspark. Hij is hier toch vermeld vanwege de samenhang met de beide genoemde vorige kazernes. Deze kazerne strekte bovendien zijn invloed ook uit tot de wijk Archipel-Willemspark. De drie kazernes vormden

HOOFDSTUK 14

HOFJES

Hofjes bestaan, in het algemeen, meestal uit een aantal kleine woningen op een van de straat afgescheiden terrein. De hofjes zijn in twee hoofdgroepen te verdelen: 1. De liefdadigheidshofjes; 2. De exploitatiehofjes. De liefdadigheidshofjes zijn het oudste. Deze werden meestal gesticht door rijke personen of een kerkelijke instelling. Zij waren bestemd voor oudere, meestal behoeftige personen. Dit waren in de meeste gevallen vrouwen die, vaak per hofje, van een bepaalde kerkelijke gezindte moesten zijn.

De exploitatiehofjes kunnen ruwweg ook weer in twee groepen worden onderverdeeld. De hofjes die zuiver uit winstbejag werden gebouwd. Hierbij werden vaak zoveel mogelijk huisjes op een binnenterrein bij elkaar gebouwd. Huisjes van bedenkelijke kwaliteit, die vrijwel altijd ook slecht werden onderhouden. Naast bovengenoemde huisjes waren er ook hofjes van b.v. woningbouwverenigingen. Deze groep kan worden betiteld als sociale woningbouw. Het onderhoud hiervan is, over het algemeen, goed te noemen. In de exploitatiehofjes werden soms ook pandjes aangetroffen, die voor kleinschalige bedrijfsuitoefening werden gebruikt, zoals waterstokerijen meestal annex snoepzaak.

Veel oude hofjes waren vaak toegankelijk via een overdekte poort, dus met een er overheen gebouwd huis. Daardoor was er een vrijwel afgesloten binnenterrein ontstaan. Hier waren ook uitzonderingen op, zo ook in onze wijk. Vanaf 1892 was het verboden anders te bouwen dan aan de straat. Dit betekende echter niet het einde van de hofjesbouw. Ten eerste werd er vrij gemakkelijk ontheffing van dit verbod verleend. En ten tweede werd het omzeild door een open, niet overbouwde, gang toe te passen. Men had dan geen afgesloten binnenterrein meer. Ook werd deze open poort beschouwd als een soort zijstraat(je). In onze wijk Archipel-Willemspark

komen alle soorten vormen en variaties van hofjes voor, van groot tot klein.

De hofjes in onze wijk zijn ook volgens verschillende andere criteria in te delen.

1e: hofjes met hoofdzakelijk woonhuizen.

Onder te verdelen in:

a. oudbouw.

b. nieuwbouw, na de Tweede Wereldoorlog.

2e: hofjes met woonhuizen en bedrijfspanden.

3e: hofjes met uitsluitend bedrijfspanden.

Het begrip hofje is ruim geïnterpreteerd.

Hierna zijn hofjes vermeld met uitsluitend een woonfunctie, soms maar enkele tientallen jaren oud. Ook zijn binnenterreinen vermeld, die slechts toegankelijk zijn via een poort, met een bebouwing van meestal oude stallen en de daarboven gelegen koetsierswoningen. In een bepaald opzicht zijn deze bedrijfsruimten met dienstwoningen dus ook als hofje te beschouwen. En ten slotte is er nog, niet aan de straat gelegen, bebouwing die alleen toegankelijk is via poort of doorgang. De bebouwing bestaat uit één of meer percelen die als bedrijfsruimte en/of als woning worden gebruikt.

De vroeger in de oude exploitatiehofjes veel voorkomende situatie van armoede en intensieve bewoning met zeer grote gezinnen, komt nu niet

Een van de vele hofjes in de Archipelwijk (HGA)

meer voor. De meeste huisjes zijn tegenwoordig particulier eigendom van de bewoners. Er is vaak veel aan opgeknapt, terwijl ook verschillende huisjes zijn samengevoegd. Door bovengenoemde oorzaken zijn vaak zeer fraaie woningen ontstaan, die min of meer beschut zijn ten opzichte van de drukte en het verkeerslawaai van de straat. Haalde men vroeger zijn neus op voor deze hofjeswoningen; nu kunnen zij goed concurreren met de woningen aan de straat, zelfs wat betreft kooprijzen behoren ze niet meer tot een mindere categorie.

Alfabetisch op straat hieronder een beschrijving van 27 hofjes in de wijk Archipel-Willemspark.

Atjehstraat 15a–23. Nu een grotendeels met een hek afgesloten poort met achterliggende binnenplaats en zakenpanden. Hier was vroeger een uitrijpost van de zuivelinrichting "de Sierkan" gevestigd. Beneden waren bedrijfsruimten van waaruit de handwagens met melkbussen en andere zuivelwaren, uitreden voor de bezorging aan huis. Boven lagen verschillende woningen, die als dienstwoningen in gebruik waren.

Balistraat 77–79. Deze, via een poort toegankelijke panden, waren oorspronkelijk koetshuizen met stallen en daarboven koetsierswoningen. Vroeger was de galerij, voor de boven gelegen woningen, via twee houten trappen, links en rechts,

toegankelijk. Tegenwoordig is er een stalen trap aan de rechterkant. Hoog aan de gevel zit nog een paardenhoofd dat getuigt van de vroegere bestemming van deze bebouwing. Beneden zijn het nu ook woningen geworden.

Balistraat 47 c; d; e; g; k. Wat de vroegere bestemming betreft; hier geldt hetzelfde als hierboven beschreven. De bebouwing is soberder dan bij de vorige beschrijving. Door de moderne roldeuren voor de garages heeft het geheel niet veel sfeer meer.

Bankastraat 7–81. Het Alexander's-hof. Dit exploitatiehofje, ook wel Bankahofje genoemd, werd gesticht door de Delftse koopman en fabrikant A.N. de Lint. Volgens de gemeentelijke monumentengids werd het ontworpen door de architecten J. Jager en S. v.d. Kamp. Er wordt aan getwijfeld of dit juist is. De simpele bouw duidt niet op architectenwerk en de huisjes wijken niet af van de vele andere hofjeshuizen. Het hofje had vanaf de bouw, in 1874, de naam Alexanderhof. Zover ik weet, is dit het enige hofje in den Haag, met een naamsvermelding op een officieel straatnaambord. Na de bouw van het nieuwe Rijksarchief, achter het Centraalstation, werd een straat hier, Prins Willem Alexanderhof genoemd. Om de gebleken verwarring te voorkomen werd de naam van het hofje, vrijwel in stilte, veranderd in Alexander's-hof. Deze naamsverandering heeft in de tachtigerjaren van de afgelopen eeuw plaatsgevonden. In dit hofje hebben diverse bekende kunstenaars, zoals Co Westerik en Jos van der Bergh gewoond. In enkele gevallen zijn twee of zelfs drie huisjes samengetrokken tot een aantrekkelijk onderkomen. Het hofje is een Gemeentelijk Monument.

Burgemeester Patijnlaan 1926 a; b; c. Ook in dit geval betreft het weer oude koetshuizen met stallen en daarboven gelegen koetsierswoningen. Vanzelfsprekend is de huidige bestemming grondig veranderd. Door het verzorgde uiterlijk en de aankleding van het geheel is toch een bepaalde sfeer behouden.

Cantaloupenburg 4/1–4/40. Christinalaan.

De eerste steen voor dit hofje werd op 15 september 1913 gelegd door A.J. Kooper. In verband met de Eerste Wereldoorlog werd de bouw, wegens gebrek aan bouwmaterialen, stilgelegd. Bij hervatting van de bouw waren de

Hofjeswoningen Mallemolen

eisen veranderd. De verdiepingen werden recht opgetrokken en kregen platte daken in plaats van een schuine pannenkop. Het oorspronkelijk ontworpen vierde rijtje huizen is er nooit gekomen.

Curaçoastraat 30–73. Nieuwe Hof. Aan de rechterkant vanaf de Balistraat. Deze, hoofdzakelijk voor ouderen bestemde woningen, zijn in de zeventigerjaren van de vorige eeuw gebouwd. Het ontwerp is van de hand van architect Thijs Drenth. Elders wordt vermeld dat dit Mehrtens was. De woningen kwamen op de plaats, waar de vroegere bebouwing was afgebroken. Dit waren: De Van der Takschool aan de Sumatratraat, inclusief de woning van het schoolhoofd, de Henriëtte Bewaarschool aan de Curaçoastraat en het Soerabajahofje aan de

Sumatratraat 89–153. Het hof is toegankelijk vanaf de Curaçoastraat en op twee plaatsen vanuit de Sumatratraat.

Delistraat 2b–18. Delihofje. Paulus Cornelis Wenink, een metselaar en ook doodgraver (een merkwaardige combinatie!) bezat gronden die grensden aan de Algemene Begraafplaats en het Kanaal, tegenwoordig Koninginnegracht. Na zijn dood, in 1870, werd zijn grondbezit verdeeld onder zijn zoon Johan Leonard, smid van beroep en zijn dochter Elisabeth Bernardina. Johan liet op zijn terrein een smederij en een hofje, het Smidswijk, bouwen. Zijn zoontje, die naar zijn grootvader was vernoemd, legde de eerste steen op 15–02–1883. Elisabeth trouwde met A.C. van Tricht. Zij begonnen in 1870 een uitspanning, genaamd "Zwemrust". Dit was in het benedenhuis van hun woning. Na het overlijden van haar man, zette Elisabeth de zaak voort als café met terras. De onderneming stond bekend als vrij obscuur. In 1890 werd de zaak beëindigd. De grond met het huis werd toen verkocht aan C. van Vliet. Deze Van Vliet laat, samen met P. Westbroek, dan hier in 1891 het Delihofje bouwen.

Javastraat 99–161. Javalaanhofje. Dit hofje is kort na 1870 gebouwd. In 1911 werden er keukentjes voor gebouwd met daarin ook een kleine toiletruimte. Daarvoor was er één buitentoilet voor alle bewoners. Dit hofje werd ook wel "Hofje van Wallega" genoemd, tegenwoordig hoor je deze naam vrijwel niet meer. Achter dit hofje ligt het bosje van Repelaer, genoemd naar een familie die hier in de negentiende eeuw woonde. Een, aan weinig mensen bekende plek, die vroeger ook een (nu afgesloten) in- en uitgang had naar de Dr. Kuypersstraat. Er groeien tweëneveertig verschillende, soms zeldzame, bomen en planten. Er staat ook een kunstwerk, zie hiervoor Hoofdstuk 23. Beelden en Monumenten.

Javastraat tussen 114–116. Mallemolenhofje. De naam Mallemolen komt van een slijpmolen (ook polijstmolen), die hier tussen 1614 en 1623

is gebouwd. In 1655 staat hij afgebeeld met slechts twee wieken en in 1676 helemaal zonder wieken. Dus toen al een malle molen. Zie Hoofdstuk 20. Molens. De naam Mallemolenhofje wordt vrijwel nooit gebruikt. Men spreekt meestal over "de Malle Molen". Dit is ten opzichte van het hofje maar ten dele juist. Aan de overkant van de Javastraat, dus de ZO kant, ligt een straat(je) met de naam Malle Molen. Deze straat loopt van de Frederikstraat naar de Javastraat. De nummering begint hier en loopt aan de overkant van de Javastraat door. Dus aan de kant waar het hofje ligt. Het eerste gedeelte, dat niet tot het eigenlijke hofje behoort, is gewoon oplopend genummerd. In het hofje zelf, hebben alle huisjes nummer 55 met toevoegingen van 1 t/m 63, keurig, per rij, verdeeld in even en oneven nummers als toevoeging aan nummer 55. Er wordt vaak gezegd of geschreven dat het hofje dateert uit de eerst helft van de 19e eeuw of zelfs uit het eind van de 18e eeuw. Waarbij verteld wordt dat

de huisjes zouden zijn gebouwd voor soldaten van Napoleon. Dit is niet aannemelijk, voor soldaten bouwt men geen afzonderlijke woonhuisjes. Als soldaten niet ingekwartierd worden of in bivak liggen komen ze wel in een kazerne of ander

groot gebouw terecht. Na het bestuderen van tientallen kaarten wordt sterk aan bovengenoemde bouwdata getwijfeld. Op een kaart uit 1858 wordt voor het eerst het hofje Schuddegeest, uit 1854, aangetroffen. Kaarten lopen vrijwel altijd op de praktijk achter. Het hofje Mallemolen staat niet op deze kaart. Ook op een tiental latere kaarten wordt wel steeds het Schuddegeest aangetroffen maar geen Mallemolenhofje. Pas op een kaart van 1872 komt ook het Mallemolenhofje voor het eerst voor. Wel komt de naam Malle Molen al vroeger voor, voor het buurtje bij de latere Javastraat. Mogelijk

zijn hierdoor verkeerde conclusies getrokken.

Gezien het meestal iets achterlopen van kaarten wordt een bouwdatum van het hofje vermoed van eind zestiger-jaren van de 19e eeuw. Dit is ongeveer gelijk met het begin van de bouw van de Archipelwijk. De huisjes komen ook sterk overeen met de vele andere hofjeshuizen die toen in de buurt werden gebouwd. Verschillende bekende artiesten hebben in het hofje gewoond of wonen er nog. Dit waren onder andere Paul van Vliet, Lotti van der Gaag, Agnes van den Brandeler, Godfried Bomans en ook Mies van der Schriek, met de uitvoeringen ter plaatse van "de Zingende Zolder". Het complex is sinds 1994 een Rijksmonument en geldt als beschermd stadsgezicht.

Javastraat tussen 114–116. Het Schuddegeest.

De ingang ligt feitelijk links aan een zijtak van de Malle Molen. De naam Schuddegeest komt van een landhuis, dat ongeveer gestaan heeft iets ten

ZW van de hoek Burgemeester Patijnlaan–Nassauplein. Zie Hoofdstuk 5. Buitenhuizen en hofsteden. De huidige Javastraat was hiernaar genoemd als Laan van Schuddegeest. In 1861 werd deze naam veranderd in Javastraat.

De woningen van

het Schuddegeest werden gebouwd in opdracht van de eerste, op 1 maart 1854, in Den Haag opgerichte, woningbouw-vereniging. De naam luidde: "Vereniging tot verbetering der woningen van de arbeidende klasse". Tot voorzitter werd gekozen, de kolonel der Genie, I.P. Delprat. Koning Willem III aanvaardde hiervan het beschermheerschap. Zijn oom, Prins Frederik, werd tot erelid benoemd. Men had voor de bouw van de huizen een strook grond gekocht bij de Laan van Schuddegeest van de tuinder Meershoek. Het gemeentebestuur van Den Haag was niet blij

Hofjeswoningen Javalaan

met de plannen om arbeiderswoningen dicht bij het chique Willemspark te bouwen. Gezien onder andere het beschermheerschap van de Koning ging men noodgedwongen toch akkoord. Men loste deze kwestie later op, door er aan de Javastraat grote woningen voor te bouwen. Het ontwerp voor de arbeiderswoningen werd, als unicum voor die tijd, opgedragen aan een architect, Elie Saraber. Halverwege 1854 begon aannemer P. Bodaan met de bouw. Medio maart 1855 konden de eerste achttien woningen worden opgeleverd. Dit voor een prijs van krap € 390,00 per stuk. Als bijzonderheid voor die tijd kan vermeld worden, dat de woningen een binnenshuis liggend eigen secreet hadden. Buiten had ieder huis een eigen bleekveldje. Er waren ook geen bedsteden ingebouwd, maar in ieder huis hoorde een ijzeren ledikant. Er werden aansluitend nog verschillende blokken woningen bijgebouwd. Deze liepen oorspronkelijk door tot aan de Nassaukade, het huidige Nassaplein. Om ruimte te maken voor de aanleg van de Surinamestraat, in 1881, werden de huizen tussen deze geprojecteerde straat en de Nassaukade afgebroken. De overgebleven huizen werden bij de Surinamestraat met een schutting afgesloten. Later is dit een stenen muur geworden. Als compensatie voor de afgestane grond, kreeg de woningbouwvereniging een stuk grond aan de Paramaribostraat. Zie verop in dit hoofdstuk. In 1904 is op een deel van de woningen een tweede etage gebouwd; dit is nog aan de gevel te zien. Het Schuddegeest werd in 1992 eigendom van "Stadsherstel Den Haag en omgeving". De nieuwe eigenaar liet het complex in 1994 rooveren en droeg het later weer over aan de oorspronkelijke eigenaar, welke bij het 150 jarig bestaan de naam "de Koninklijke van 1854" kreeg. Het Schuddegeest is een Rijksmonument.

Javastraat 229–255. Hofje van Ooyen. Dit hofje dankt zijn naam aan een kapper, die hier vroeger in een pand aan de straat was gevestigd. Vermoedelijk is hij ook eigenaar van het hofje geweest. Ook de naam Haringhofje heb ik wel horen noemen. Deze naam zou ontleend zijn aan een haringkar, die vaak in de poort stond.

Koninginnegracht tussen de nummers 119–133. Smidswijk. Toegankelijk via een open poort. Achter de huizen van de Koninginnegracht liet Johan Leonard Wenink, in 1883, een smederij bouwen. Ook liet hij op zijn terrein een rijtje van 12 huisjes bouwen. De huisjes hadden voortuintjes en grensden met hun blinde achtermuur vrijwel aan de tuintjes van het hofje aan de Delistraat. Het geheel werd Smidswijk genoemd. Gezien de nummering van de Koninginnegracht, nummerden zij daarin mee. In tegenspraak hiermee is het

Schuddegeest

gegeven dat mijn grootouders hebben gewoond in het Smidswijk 4. Het betrof vrijwel zeker een ondernummering van het Kanaal. Nadat in 1914 de straatnaam ter plaatse van Kanaal was veranderd in Koninginnegracht zijn de huisjes in de nieuwe nummering meegenomen. De voormalige smederij, op nummer 120, is het enige wat is overgebleven van dit hofje. Rond 1980 bevond zich in de buitenmuur van de smederij nog een gevelsteen. Nu bevindt deze steen zich inpandig aan de muur in het complex. Deze steen vermeldt: "SMIDS WIJK 15-2-1883 EERSTE STEEN GELEGD DOOR PAULUS CORNELIS WENINK". Deze P.C. Wenink was de zoon van J.L. Wenink, en naar zijn grootvader genoemd. De huisjes zijn in de zeventigerjaren van de afgelopen eeuw afgebroken. Bij het ingaan van de poort lagen de huisjes wat verderop links. Aan de rechterkant lagen later de werkplaatsen van garage Wittebrug. Weer achter deze werkplaatsen

lag een kwekerij van de firma Morgenstern. Deze firma had een bloemen- en plantenzaak op de hoek van de Bankastraat en Soendastraat, waar nu slagerij Matla zit.

Laan Copes van Cattenburch tussen 71–73. Het gaat hier om een, niet overbouwde, poort waar aan het einde een pand staat. Het pand is kennelijk als bedrijfspand bedoeld met waarschijnlijk een dienstwoning daarboven. Zover na te gaan, is het nu in zijn geheel als woning in gebruik. De poort die aan het eind, om het gebouw heen, linksaf gaat, splitst zich in twee delen. Vroeger kon je hier vrij doorlopen. Het ene deel ging naar het begin van de Surinamestraat en het andere deel liep naar het einde van deze straat. Aan deze poort lagen de achteringen van de huizen aan de Surinamestraat. Thans zijn deze doorgangen aan de kant van de Surinamestraat afgesloten.

Laan Copes van Cattenburch 111–121. Een open gang leidt hier weer tot oude koetshuizen met stallen en bovenliggende dienstwoningen. Hier ligt aan de zeer drukke Laan Copes van Cattenburch een onverwachte oase van rust.

Malakkahofje

Malakkastraat 62–66. Vroeger was dit een open poort, die doodliep op de kazernesloot. Deze kazernesloot is een tak van de Haagse Beek, mogelijk vroeger zelfs de hoofdtek. Na de bouw van woningen, op het terrein van de voormalige (Oude)Alexanderkazerne, werd er een brug over deze sloot gelegd. Het is nu dus een soort doorgang. Vanuit de Malakkastraat gerekend achteraan rechts, bevinden zich twee vrij grote panden. Deze zijn beiden verdeeld in een beneden deel en bovenwoning. Op een enigszins verweerde gevelsteen staat, dat de eerste steen is gelegd door J.A. van der Gaag op 12 juni 1894.

Malakkastraat 94–100. Naamloos. Een klein intiem hofje. Het werd in 1881 gebouwd door de timmerman Joh. Wille Bakker en zijn neef Coenraad Bakker. Op nummer 96 heeft Ferdinand Domela Nieuwenhuis gewoond. Hij werd in 1875 als Luthers predikant beroepen in Den Haag. In 1879 trad hij uit de kerk en werd voorman van de jonge socialistische beweging. Voor hij op nummer 96 ging wonen, heeft hij eerst in de Soendastraat 28 gewoond. Daarna in de Malakkastraat 88 en vervolgens op nummer 96. In 1893 verhuisde hij naar Amsterdam.

Malakkastraat 146 a; b. Een overbouwde poort geeft toegang tot een klein binnenplaatsje, met daaraan twee panden. Aan de deuren te zien, zijn dit weer bedrijfspanden, met daarboven, bijbehorende woonhuizen.

Malakkastraat 156a–158. Het gaat hier om twee pandjes die aan het eind van een poort liggen, vlak aan de kazernesloot. Deze poort is niet toegankelijk. Hij is namelijk aan de straat afgesloten met een deur, die op slot zit.

Paramaribostraat 23–141. Paramaribohofje. Dit is een bijzonder hofje en mogelijk wel uniek. Een deel van de huisjes van dit hofje liggen namelijk aan de straat. De huisjes werden, omstreeks 1881, gebouwd voor de Vereniging tot verbetering der woningen van de arbeidende klasse. Dezelfde Vereniging die het Schuddegeest liet bouwen. Ook deze huisjes werden, net als het Schuddegeest, door

Lammersstichting

een architect ontworpen. Hier was dit H. Westra Jr. Hij was een bekende architect, die ook het pand aan het Bankplein nummer 3, ontwierp en eveneens de oude fontein op het Bankplein. De grond was verkregen als compensatie voor de afbraak van een deel, van het eerder genoemde, Schuddegeest. De uitgebouwde keukentjes met toiletruimten zouden in 1937 zijn aangebouwd, maar op foto's rond 1900 zijn zij al te zien. Wel zijn de iets terugspringende deuren later meer naar voren, in een lijn met de naast staande muur, geplaatst. Mogelijk is dit in 1937 gebeurd. Tussen 1988 en 1992 is het gehele complex gerenoveerd, onder andere met verwarming, isolatie enzovoort. Het complex is een Gemeentelijk Monument en staat op de nominatie voor Rijksmonument.

Riouwstraat 52 b; c. Dit is eigenlijk niet te betitelen als hofje, hooguit als hof. Het gaat hier om twee samengebouwde huizen. Het zijn grote panden, die op een vrij groot afgesloten

terrein liggen. Het terrein bevindt zich tussen de achtertuinen van de huizen aan de Riouwstraat en de Rooms Katholieke Begraafplaats aan de Kerkhoflaan. De toegang is via een afgesloten poort aan de Riouwstraat. Boven deze poort is, met enige versiering, de naam "Duinweide 1884" geschilderd. In de gevel van de huizen is een steen ingemetseld, die vermeldt: "Eben Haezer 1 oct 1876". Het verschil in jaartallen is mogelijk veroorzaakt doordat het huis in 1876, in het nog open veld, is gebouwd. De Riouwstraat kreeg zijn naam pas in 1879 en het is zeer wel mogelijk dat in 1884 pas de huizen aan de straat, ter plaatse van de poort, zijn gebouwd. Het achterliggende dubbele huis heeft geen deel uitgemaakt van het oorspronkelijke huis Duinweide; dit lag namelijk bij de Bankastraat-Atjehstraat. Het kan wel zijn, dat bij de bouw materialen zijn gebruikt van het oorspronkelijke huis Duinweide, omdat dit in dezelfde periode is afgebroken in verband met de aanleg van de Archipelbuurt.

Riouwstraat 62 a; b; c. Dit is slechts een open poort met één gebouw. Beneden kennelijk een bedrijfsruimte, met daarboven een paar verdiepingen, met mogelijk een woning, atelier of iets dergelijks. Het is een hoog pand, dat met zijn houten betimmering van de voorgevel en een overstekend dak enigszins chaletachtig aandoet. De poort is tevens de achteringang van de manege verderop in de straat.

Schelpstraat 5–43. De Lammersstichting. Dit enige liefdadigheidshofje in de wijk omvat aan iedere kant een rijtje van tien huisjes. Het is in 1875 gesticht, volgens bepalingen uit het testament van de kinderloze weduwe Johanna Anthonia Roeloffs–Lammers. De fondsen voor bouw en onderhoud van het hofje werden ondergebracht in de "Dirk en Johanna Anthonia Lammers Stichting". Mede genoemd naar haar in 1866 overleden broer. Een vrijwel gelijk hofje werd, volgens de bepalingen van het testament, ook gesticht in de Badhuisstraat 170–188 op Scheveningen. Dit hofje is alleen kleiner van omvang en bestaat uit twee rijtjes van vijf huisjes. De doelstelling van deze hofjes was oorspronkelijk: hulp aan ongelukkige doch fatsoenlijke juffrouwen of weduwen, komende uit de burgerstand. Hun levenswandel en spullen

moesten onberispelijk zijn en blijven. De helft van de bewoonsters moest Protestant zijn en de andere helft Rooms Katholiek. Er golden strenge regels voor bewoning en onderhoud van de huisjes. Deze strenge regels en de verdeling in Protestante en Rooms Katholieke bewoonsters, golden tot ver in de zeventiger jaren van de afgelopen eeuw. Het zich niet houden aan de regels werd gestraft met onmiddellijke verwijdering uit het Gesticht. In het begin was het wonen in een huisje van de Lammersstichting gratis. Later werd hier een redelijke vergoeding voor gevraagd. Het hofje is een Rijksmonument. De totale erfenis van Johanna Anthonia Roeloffs-Lammers, die ook voor andere liefdadigheidsdoeleinden was bestemd, werd in die dagen geschat op twee tot vier miljoen euro. Familieleden zagen, door de bepalingen in het testament, een zeer groot vermogen, zeker in die dagen, geheel aan hun neus voorbijgaan. Zij hebben om het testament aan te vechten de nodige processen gevoerd; dit alles echter tevergeefs. In 1878 is er zelfs een toneelstuk over geschreven. Dit werd zowel in Den Haag als in Amsterdam opgevoerd en heeft in totaal meer dan 14.000 bezoekers getrokken. Het toneelstuk werd genoemd: "De miljoenen erfenis of het Driemanschap Van de Bergh". Het Driemanschap

Van de Bergh was door de erflaatster benoemd voor het beheer van haar nalatenschap. Op 20 juni 1975 is het honderdjarig bestaan van het hofje uitbundig gevierd.

Sumatrastraat 179–183. Dit is een oud klein hofje, vroeger ook aangeduid als hofje van Kortekaas. Het bestaat uit drie pandjes. In één daarvan was vroeger de smederij van Van der Berg gevestigd. De twee andere waren kleine woningen. Momenteel is het geheel samengetrokken tot één woning. Het binnen-terrein is grotendeels met glas overdekt. Het hofje is niet voor publiek

Hofjeswoningen Sumatrastraat (circa 1920)

toegankelijk en aan de straat afgesloten met een dubbele poortdeur. De oude huisnummering is tot nu toe nog steeds zichtbaar bij de deurstijl.

Sumatrastraat 230 b tot I. Hof van Elf. Het gaat hier om een betrekkelijk nieuw hofje, dat in zijn huidige vorm dateert uit 1982. Voordat het een hofje werd, was ter plaatse een garagebedrijf met stallingboxen voor auto's gevestigd. Bij een wisseling van eigenaar werd geen hinderwetvergunning meer verstrekt. Er is toen besloten, met gebruikmaking van de bestaande bebouwing, een wooncomplex te maken. Er werd voor de boxen een stuk aangebouwd op een deel van het middenterrein. Door het samenvoegen,

Sumatrastraat 249–271. De Witte Poort.

De panden, aan een binnenplaats, waren oorspronkelijk slechts via, een wit geschilderde, poort te bereiken. Een paar jaar geleden is het pand, waar de poort onderdoor liep, gesloopt. Nadat de fundering voor een nieuw, zeer beslist niet in de buurt passend, pand is aangelegd, stagneert de bouw nu om onduidelijke redenen. Daardoor ligt dit hofje min of meer open te kijk. Aan deze huizen is een opmerkelijk detail. Op de eerste etage zit aan de straat een deur, zonder balkon of iets dergelijks. De verklaring hiervoor is de volgende: Beneden was, zoals in de buurt gebruikelijk, een koetshuis met daarachter de

De huisjes van het Paramaribohofje

van steeds twee boxen, ontstonden woningen. Door het anders indelen van de twee grote werkplaatsen, ontstond ook een aantal woningen. Het terrein, waarop tientallen jaren met auto's is gewerkt, is nooit gesaneerd, maar de uitbundige begroeiing op het middenterrein, lijkt daar ook geen behoefte aan te hebben.

paardenstal. Boven woonde de koetsier/stalknecht. Zijn woning besloeg niet de gehele eerste etage. Aan de achterkant was een hooizolder. Hier vandaan kon, door een klep in de vloer, het hooi rechtstreeks in de daaronder hangende ruiven van de paarden worden gedeponereerd. Om het hooi op de zolder te krijgen was een smalle gang

gebouwd van de voorgevel naar de hooizolder. Door de eerdergenoemde deur kon nu het van een wagen opgestoken hooi rechtstreeks naar achteren worden gebracht. Tegenwoordig zijn deze gangen bij de woningen getrokken. In het eerste pand was vroeger

In de beginperiode van het hofje waren er verschillende bedrijfjes gevestigd. Er waren een smederij en een banketbakkerij. Deze laatste zat in vier huisjes. Later was er ook nog een waterstokerij-snoepzaakje. Nu zijn het allemaal

Hooideur Schelpkade

een hoefsmederij gevestigd met buiten een travalje voor de lastige paarden. De overige paarden werden tijdens het beslaan, met een touw aan hun halster aan de schutting vastgezet. Deze hoefsmederij trok altijd veel bekijks van de jeugd in de buurt.

De bovengenoemde hooideuren zijn ook nog te zien bij sommige panden aan de Schelpkade.

Sumatrastraat 286–310. Sumatrahofje. De oude benaming, hofje van Vromans, hoort men tegenwoordig niet meer en deze naam is dan ook vrijwel onbekend bij de huidige wijkbewoners. Dit hofje bestaat uit twee, ruggelings tegen elkaar gebouwde, rijtjes huizen. Ongeveer 15 meter van de straat is omstreeks 1980 een poortdeur geplaatst met een stenen ommetseling. Op een sluitsteen boven de deur is 1869 geschilderd. Dit jaartal kan, als bouwdatum van het hofje, niet juist zijn. Op een plattegrond, waarop alleen nog het eerst gebouwde huizenblok van de straat staat, komt het hofje nog niet voor. Deze plattegrond moet van na 1872 zijn, het jaar waarin de eerste huizen klaar waren.

woningen, op het laatste pandje van de voorrij na. Dit huisje werd in de Tweede Wereldoorlog door de huurders van alle hout ontdaan, inclusief de complete bintlaag van de verdiepingsvloer. Na de bevrijding kwam het als opslagruimte in gebruik. Halverwege de vijftigerjaren van de afgelopen eeuw, kregen de huisjes voor het eerst closetstellen met waterspoeling. Tot die tijd hadden deze huisjes een ouderwetse plee. Een kleine ruimte met een houten plank, waarin een rond gat, afgesloten met een ronde houten deksel met knop. Onder het gat was een pijp die op het riool uitkwam, zonder enige stankafsluiting. Daar diende de deksel voor. Dit alles zonder spoelinrichting. Na aanleg van normale closetstellen, hield een oudere bewoonster mij aan. Zij vertelde, dat zij zoiets bijzonders en moois had gekregen, dat ik beslist moest komen kijken. Je wist niet wat je zag. Je hoefde maar aan een ketting te trekken en alles spoelde schoon. Zij dacht dat ik (zelf installateur) net als zichzelf zoiets nog nooit eerder gezien had. Tegenwoordig zijn diverse huisjes doorgebroken en gecombineerd, waardoor aantrekkelijke woningen zijn ontstaan.

HOOFDSTUK 15

BEGRAAFPLAATSEN

Er zullen in het hele land niet veel wijken zijn, die drie begraafplaatsen binnen hun grenzen hebben. Het is zelfs mogelijk, dat de Archipelwijk, wat dat betreft, de enige is. Het gaat als men het heel precies bekijkt zelfs om vier begraafplaatsen.

Zie verderop bij de Joodse begraafplaats.

*H*et begraven heeft van oudsher plaatsgevonden op kerkhoven rond de kerk. Dit was de plaats voor arme en gewone mensen. Rijke en voorname personen konden het zich veroorloven om een dure begraafplaats in de kerk te betalen. Omdat dit, in de kerk begraven, vaak gepaard ging met een, nog zacht uitgedrukt, onaangename lucht, sprak men wel van rijke stinkerds. Langzamerhand kwam men tot de conclusie, dat begraven in de kerk en ook op een kerkhof midden in de stad, moest worden tegengegaan. Koning Willem I heeft in 1827 besloten, dat begraven in de kerk moest worden verboden. Met vertragingen en uitstel werd het uiteindelijk, met ingang van het jaar 1830, verboden in kerken te begraven. Het liefst had men kerkhoven buiten de bebouwing. De begraafplaats aan de Prins Willemstraat in Scheveningen geeft dit in zijn naam aan. De naam van deze begraafplaats is namelijk "ter Navolging". Dit duidt er vanzelfsprekend niet op, dat men zich, na het vernemen van deze naam, maar terstond moet laten begraven. Het spoort aan om begraafplaatsen, zoals het bij bovengenoemde begraafplaats oorspronkelijk ook het geval was, buiten de bebouwing aan te leggen. Uit verschillende geschriften blijkt, dat men de bedoeling van de naam "ter Navolging" niet altijd heeft begrepen.

De Algemene Begraafplaats

De Joodse Begraafplaats.

De oudste nog bestaande begraafplaats in de wijk, is de Joodse Begraafplaats aan de Scheveningseweg. Met de ingang vlak achter de uitspanning/koffiehuis de Oude Tol. Deze begraafplaats dateert al van 1694. De Joodse gemeenschap in Den Haag bestond uit twee hoofdgroepen: De rijke Portugezen (Sefardische) Joden en de meestal arme Hoogduitse (Asjkenazische) Joden. Door onderlinge conflicten werd de begraafplaats in 1710 verdeeld in een Portugees en Hoogduits deel. Op deze begraafplaats ligt onder andere de bekende schilder Jozef Israëls begraven. De begraafplaats, waar praktisch niet meer wordt begraven, raakte na de Tweede Wereldoorlog in verval. In 1988 is men begonnen met een ingrijpende restauratie. Tijdens herstelwerk aan de muur viel op 30 november 2004 een deel van de muur aan de Timorstraat om.

De Algemene Begraafplaats.

Als volgende noemen we de Algemene Begraafplaats aan de Kerkhoflaan. Omdat het begraven in kerken, na 31 december 1829, verboden was, had de gemeente, na veel overleg en plannen maken, een terrein gevonden en geschikt gemaakt voor begrafenissen. Door het vele overleg werd het

bestek voor het lijkenhuisje pas op 5 augustus 1829 goedgekeurd. De afbakening van het terrein was ook nog niet klaar, toen op 2 januari 1830 Jan Mondriaan als eerste

op deze begraafplaats werd begraven. De laatste begrafenis in de Grote Kerk had op oudejaarsdag 1829 plaats gevonden. Het betrof Pieter Brand, die in de ouderdom van zeventig jaar was overleden. Er zijn veel bekende Nederlanders op de Algemene Begraafplaats begraven. Het zou te ver voeren om ze allemaal te noemen, waarbij tevens het vraagstuk zou opdoemen, wie wel of niet een bekende Nederlander was. Op de begraafplaats is een speciaal deel ingericht voor militairen, die aan het begin van de Tweede Wereldoorlog sneuvelden. Er staat ook een algemeen monument voor de slachtoffers van het bombardement, van 3 maart 1945, op het Bezuidenhout. De Algemene Begraafplaats heeft behalve de nu meestal gebruikte toegang aan de Kerkhoflaan, nog een tweede toegang. Deze ligt in het verlengde van de gebruikelijke ingang, helemaal aan de andere kant van het kerkhof. Deze toegang was gelegen aan een zijweg op het hoogste punt van de doorlopende

De Rooms Katholieke Begraafplaats.

Deze, eveneens aan de Kerkhoflaan gelegen, begraafplaats heeft officieel de naam St. Petrus Banden. De aanduiding "Banden" verwijst naar de ketenen, waarmee Petrus in de gevangenis van Jeruzalem zou zijn geboeid. Bij de aanleg van de Algemene Begraafplaats was oorspronkelijk een deel gereserveerd voor Rooms Katholieke overledenen. De Rooms Katholieken wilden echter een eigen begraafplaats waar geloofsgenoten in gewijde aarde konden worden begraven. Bij het zoeken van een geschikte plaats voor zo'n kerkhof had men eerst het oog laten vallen op een stuk grond, waarop later de huizen van het Schuddegeest zijn gebouwd. De gevraagde prijs voor deze grond vond men te hoog en mede daardoor kwam men uiteindelijk aan de Kerkhoflaan terecht. Ook deze begraafplaats was niet op tijd, 1 januari 1830, geheel gereed. Maar toch werd hij in gebruik genomen, zij het voorlopig met het gebruik van depot-graven. Op 20 oktober 1831 werd hij officieel ingewijd. Het hoofdgebouw is als koepelgebouw ontworpen door de architect Adrianus Tollus. Deze Tollus maakte, als leek, ook deel uit van de stichtingscommissie voor de begraafplaats. In maart 1833 werd met de bouw hiervan begonnen. Het beeldhouwwerk

Joodse begraafplaats met bovenkant muur en Metaarhuisje

weg, het Kanaal, nu Koninginnegracht. Nu vormt deze toegang als het ware een doodlopende verlenging van de Koninginnegracht. Voor deze begraafplaats werd ook wel de naam Burgerlijke Begraafplaats gebruikt en een enkele keer Begraafplaats voor Protestanten.

werd uitgevoerd door L. Royer. In deze koepelkapel zijn de grafkelders van Rooms Katholieke geestelijken. De namen van deze geestelijken zijn op tableaus aan de wand vermeld. De kapel werd op 12 september 1838 ingewijd. Dit geschiedde door pastoor J.F. Sem. Aan de zuidkant werd de

begraafplaats uitgebreid op het terrein van de vroegere vinkenbaan. Hierbij werd tussen 1884 en 1887 een galerij of arcade gebouwd in een Neo Romaanse stijl met Byzantijnse motieven. Deze arcade doet Zuid Europees aan en is waarschijnlijk uniek in Nederland. Hij werd ontworpen door de architect W.B. Liefland. In de galerij kwamen grafkelders van meestal voorname en bekende personen. Onder deze arcade zijn twaalf grote grafkelders aanwezig met plaats voor twaalf lichamen per grafkelder en achtenveertig kleinere grafkelders met elk plaats voor zes lichamen. Onder de middenkoepel van de arcade is een grafkelder aanwezig, waar overleden

weg toen het werk werd stil gelegd. De officiële reden was de benarde financiële positie van de gemeente Den Haag. Mogelijk speelde ook mee, dat de Gemeente Den Haag de eigen Algemene Begraafplaats toch wel kon bereiken via de tweede ingang aan het Kanaal. De "Roomsen" moesten maar zien, hoe zij zich behielpen. Hierbij moet in aanmerking worden genomen, dat de Bankastraat en het Prinsevinkpark nog niet bestonden. Uiteindelijk werd de weg pas in 1835 afgemaakt, nadat dit door de Provinciale Gouverneur, Graaf van der Duyn van Maasdam in januari van dat jaar was gelast aan de gemeente 's Gravenhage. De Rooms Katholieke Begraafplaats

Koepel van de Rooms-Katholieke Begraafplaats

buitenlanders tijdelijk kunnen worden bijgezet, in afwachting van overbrenging naar hun vaderland. Onder de rechterkoepel is een grafkelder voor broeders en onder de linkerkoepel voor zusters. Deze laatste is niet meer in gebruik. Voor de toegang tot de begraafplaatsen was men in 1830 begonnen met de aanleg van een toegangsweg vanaf de Scheveningseweg, de Kerkhoflaan. Begin 1831 was men al aardig gevorderd met de

heeft ook nog een tweede toegang. Dit is eigenlijk een dienst in- en uitgang. Deze ligt aan de Riouwstraat tussen de nummers 46 en 48. Er zijn maar weinig mensen op de hoogte van deze toegang, hoewel hij wel herkenbaar is aan de kruizen bovenaan de pilasters van de poortdeuren.

Aula van de Algemene Begraafplaats

HOOFDSTUK 16

TOLHUIZEN

Al heel vroeg was er een tol met tolhuis aan de rand van de latere Archipelwijk. In 1653 ontwierp Constantijn Huygens een steenwegh van Den Haag naar Scheveningen. Nadat de financiering rond was, werd hij aangelegd en in 1665 in gebruik genomen. Dit ging vanzelfsprekend niet voor niets; voor wat

hoort wat en dus werd er tol geheven.

*S*cheveningse voetgangers werden echter na verloop van tijd vrijgesteld van tolbetaling. Men bouwde aan de Haagse kant een tolhuis, waarvan nu nog een deel bestaat. Het is het witte huis aan het einde van de Burgemeester Patijnlaan bij de Scheveningseweg, vlak naast de trambaan. Bij de verdubbeling van de trambaan in

1874 werd een deel van het tolhuis afgebroken. Er kwamen uiteraard ook tolhekken. In eerste aanleg waren deze van hout. Later werden er forse stenen pilasters gebouwd met daartussen zware ijzeren hekken. De pilasters dragen de wapens van 's Gravenhage en de Domeinen respectievelijk een ooievaar en een leeuw. In 1837 werden alle voetgangers vrijgesteld van tolbetaling. Met ingang van het jaar 1889 werden alle tollers (zie verderop) naar Scheveningen, na heftige discussies in de gemeenteraad en stukken in de kranten, opgeheven. De hekken bleven voorlopig werkeloos openstaan op hun oude plek. Ter nagedachtenis aan de ontwerper van de weg werden de tolhekken Huygenspoort genoemd. Door de toename van het verkeer stonden ze steeds meer in de weg. Op 18 november 1921 werd de linker pilaster, van de stad uit gezien, omgereden. Hij werd niet meer ter plaatse opgebouwd maar samen met de andere twee pilasters en hekken in 1924 verplaatst naar de

Het oude tolhuis bovenaan de Bankastraat (HGA)

Kerkhoflaan. Daar staan zij nu, tegenover de Rooms Katholieke Begraafplaats, bij het begin van de Kapellaan, zoals het brede bospad daarachter is genoemd. In vroeger dagen was men ook niet erg gecharmeerd, van betalen en zeker niet van tolgeld. Om te verhinderen, dat de bevolking zou proberen de tol te ontlopen, werden er in de loop van de tijd nog twee tollën ingesteld. In de jaren tussen 1821 en 1858 werd in etappes een kanaal naar Scheveningen gegraven, dat nu nog langs de huidige Koninginnegracht en Haringkade loopt. Aan de weg die langs het kanaal kwam te lopen werd in 1833 een tolhuis met tolhek gebouwd, bijna halverwege tussen de huidige Javastraat en Laan Copes van Cattenburch, ongeveer waar nu het pand nummer 51 staat. De tolheffing ter plaatse startte in augustus 1833. "Sedert 31 July zijnde den dag der opening van den zelve weg". Na aftrek van het loon voor de tolgaarder F. Roosa, leverde de tol in de vijf maanden van het openingsjaar € 125,38 op. Toen tolgaarder Roosa in 1855 op 78 jarige leeftijd overleed was hij nog in functie als tolgaarder. In 1869 startte de bouw van de Archipelwijk, vanuit de Javastraat, met als eerste straten de Balistraat en Sumatrastraat. Om niet met de bouw achter de tol te komen werd deze, met ingang van 1 mei

tussen de vernummerde panden 94 en 95 in. Bij deze verplaatsing werd het oude tolhuis afgebroken en met de vrijkomende materialen op zijn nieuwe plaats weer opgebouwd. De Koninginnegracht liep in die dagen van de Houtweg tot aan de Sumatrastraat. Van de Sumatrastraat naar de Wittebrug heette de weg het Kanaal. Deze weg liep langs de huizen mee omhoog tot even voorbij het eind van de bebouwing en daalde daarna weer af naar de Wittebrug. De huidige weg, benedenlangs, kwam er pas bij de aanleg van het Hubertusviaduct in 1968. Bij de verdere bebouwing van de wijk kwamen er ook huizen te staan voorbij het tolhuis. Er volgden vele verzoeken om opheffing of verplaatsing van de tol of om ontheffing van tolgeld betaling, bijvoorbeeld bij bezoek van de dokter. Deze verzoeken werden voorlopig allemaal afgewezen. Eind 1884 werd in de Gemeenteraad opgemerkt: "Naar het zich laat aanzien, is het moment dat de Atjehstraat en Riouwstraat op het Kanaal worden aangesloten niet veraf meer". Men besloot in verband hiermee het tolhuis tussen Sumatrastraat en Atjehstraat te verplaatsen in de richting Scheveningen. Voor het afbreken en weer opbouwen van het tolhuis werd een bedrag van € 680,00 uitgetrokken. Het bleek echter niet

De drie tolhuizen (HGA)

1869, langs het kanaal verplaatst tot voorbij de Sumatrastraat, naar Kanaal nummer 9. Later kwam op deze plaats het huis Koninginnegracht 95, het één na laatste huis voor de huidige Atjehstraat. Na een verbouwing nu een pand zonder voordeur

mogelijk het, al eerder verplaatste, tolhuis nog een keer te verplaatsen. Daarom werd besloten een geheel nieuw dag- en nachtverblijf met tolboom te bouwen. Dit moest gebeuren op het hoogste deel van het Kanaal, voorbij de ingang van de

Burgerlijke Begraafplaats. Het oude tolhuis mocht pas afgebroken worden, als het nieuwe klaar was. Er kwam vanwege de genoemde nieuwbouw een aanvullend krediet tot € 1360,00. Na een eventuele afschaffing van tolheffing kon het huis dienst doen als woning voor een boswachter, een zeer nuttig iets ter plaatse, vond men. Zelf heb ik het toch wel kleine tolhuisje nog gekend, het is pas in de Tweede Wereldoorlog verdwenen. Er kwam nog een derde tolhuis in de Archipelwijk en wel bovenaan de Bankastraat; vanuit de stad gezien, bovenaan links aan de Bankastraat. Nu staat daar een naoorlogs flatgebouw. Het was een tolhuis met tolboom en uiteraard een tolgaarder. Men heeft lang gediscussieerd of hier een tol moest komen. De één vond het wel nodig en de ander vond dat de bestaande toestand best zo kon blijven. De situatie was zo, dat de Bankastraat bovenaan was afgezet met palen. Rijtuigen en paarden konden daar niet passeren, maar voetgangers wel. Deze laatsten waren vrijgesteld van tolbetaling, zoals al eerder vermeld. Uiteindelijk werd met ingang

van februari 1882 de hierboven genoemde tol opgericht. De eerste tolgaarder was J.H. Verboom, daarvoor hoofdagent van politie. Hij was één van de veertien sollicitanten. Na afschaffing van de tolheffing op de wegen naar Scheveningen, met ingang van 1 januari 1889, werd het tolhuis aan de Bankastraat, dat een soort chaletstijl had, ingericht als politieposthuis. In mei 1931 werd het uiteindelijk afgebroken. Er voor in de plaats kwam een garage voor de ernaast wonende burgemeester Jhr. Mr. L.H.N. Bosch Ridder van Rosenthal. Op 15 januari 1942 werden huis en garage door een bominslag vernield.

*V*oorafgaande aan de afschaffing van de bovengenoemde tollens is er vele jaren in de Gemeenteraad gediscussieerd over het wel of niet heffen van tol. De ene partij vond het een verouderd middeleeuws systeem. Bovendien bracht het onderscheid tussen bewoners van één gemeente. De andere partij vond, dat de gemeente de inkomsten niet kon missen, mede

Tolhekken aan de Kerkhoflaan

gezien de kosten van onderhoud van de wegen. Men vond bovendien dat Scheveningen een aparte gemeenschap was, die vrij lag van Den Haag, evenals Wassenaar, Voorburg en Rijswijk. Op de wegen naar deze plaatsen werd immers ook tol geheven. Tevens kwam het argument naar voren dat men van mening was, dat wie een rijtuig of paard kon betalen ook wel tol kon betalen. Bij de afschaffing van de tolheffing zouden de inkomsten van de gemeente moeten komen uit de verhoogde algemene belastingen. Hierdoor zouden ook minder draagkrachtigen, die nooit van de tol gebruik maakten, indirect aan het onderhoud van de weg moeten bijdragen die door andere, rijke, mensen werd stukgereden. Ook mensen die elders woonden maar een villa hadden voorbij de tol, bijvoorbeeld aan de Scheveningseweg of in het Van Stolkpark, klaagden. Voor de beperkte tijd, dat zij gebruik maakten van hun eigendom, moesten zij betalen om daar te kunnen komen, een zeer ongewenste en

volgens hen onrechtvaardige toestand. De gemeente gaf te kennen dat zij met de paardentram of te voet zonder tolbetaling bij hun villa konden komen en dat hun argumentatie dus geen hout sneed. Uit de handelingen van de Gemeenteraad, uit de tweede helft van de 19e eeuw, blijkt dat bijna jaarlijks de tolkwestie aan de orde kwam. Een zaak die ook herhaaldelijk terugkwam, was of men zelf tol moest innen of dat men de tol moest verpachten. Bij zelf innen moest men controleren of de tol correct werd geïnd en afgedragen, waar tegenover stond dat de opbrengst mogelijk hoger was. Bij verpachten was veel minder controle nodig en bovendien was men zeker van een bepaalde, mogelijk wel wat lagere, opbrengst. Er zijn tijden geweest dat de gemeente bij de ene tol zelf tolgeld liet innen door een tolgaarder in gemeentedienst, terwijl in dezelfde tijd bij een andere tol de tolbetaling was verpacht aan een particulier.

Tolhuis aan de Scheveningseweg

HOOFDSTUK 17

BEKENDE PERSONEN IN DE WIJK

Ferdinand Domela Nieuwenhuis.

Deze later omstreden persoon werd in 1875 als Luthers predikant beroepen in Den Haag. In 1879 trad hij uit de kerk en werd voorman bij de jonge socialistische beweging. Hij woonde in de wijk eerst in de Soendastraat 28, daarna in de Malakkastraat 88 en vervolgens ook nog in de Malakkastraat 96. In 1893 verhuisde hij naar Amsterdam. Tijdens zijn verblijf in Den Haag heeft hij nog gevangen gezeten wegens majesteitsschennis in een gepubliceerd stuk. Hij nam daar de verantwoordelijkheid voor, hoewel hij het niet zelf had geschreven.

Louis Couperus.

Hij werd geboren op 10 juni 1863 aan de Mauritskade 43. De familie bleef hier wonen tot eind 1872, en verhuisde toen naar Nederlands Oost-Indië. Bij terugkomst in Nederland in 1878 woonde de familie tot 1884 aan het Nassauplein 4. Daarna ging men naar de Surinamestraat 20, en betrok daar het huis dat vader Couperus daar had laten bouwen. Louis Couperus bleef hier wonen tot zijn huwelijk in 1891. Vervolgens ging het echtpaar veel op reis en woonde tussentijds verschillende keren in het pension Boelen aan de Javastraat 70 op de hoek van het Nassauplein. Ook woonde het echtpaar eind 1892 een tijdje in de Celebesstraat 78. Uiteindelijk verhuisde het echtpaar naar de Steeg in Gelderland waar Couperus overleed op 13 juli 1903.

Er is een Louis Couperus museum aan de Javastraat 17.

J. R. Thorbecke.

Deze liberale staatsman en minister heeft in een huis aan de Koninginnegracht gewoond, op de hoek van de Javastraat. Het huis werd kort

Surinamestraat

voor de Tweede Wereldoorlog afgebroken en vervangen door het winkelpand, dat er nu staat. In de gevel, aan de kant van de Javastraat, zit een gedenksteen. Ook heeft Thobecke aan de Nassaukade, sinds 1883 Nassauplein, gewoond.

Minister S. van Houten.

Deze minister, bekend van het kinderwetje tegen kinderarbeid, woonde 43 jaar, van 1887 tot 1930 aan de Riouwstraat 6, later werd dit pand vernummerd naar nummer 10.

Minister W.H. de Beaufort.

Deze minister woonde van 1897 tot 1902 aan de Javastraat 26, de latere raadszaal.

Minister M.A.M. Klompé.

Deze eerste vrouwelijke minister van Nederland woonde aan de Laan Copes van Cattenburch.

A. van Agt.

De latere minister en premier woonde in het begin van zijn huwelijk in de Atjehstraat. Hij was toen nog geen minister.

Ook verschillende burgemeesters woonden in de wijk Archipel-Willemspark. Het waren onder andere:

Jhr. Mr. F.G.A. Gevers Deynoot, burgemeester van 1858–1882. Hij woonde onder andere aan de Alexanderstraat 8 (of 5) en aan de Zeestraat 58.

Mr. J.G. Patijn, burgemeester van 1882–1887. Hij woonde onder andere aan het Bankaplein 3.

Mr. A.J. Roest, burgemeester van 1887–1896. Hij woonde aan de Javastraat 28.

Jhr. Mr. L.H.N. Bosch Ridder van Rosenthal, burgemeester van 1930–1934. Hij woonde Bankastraat 62, later vernummerd naar 134.

Drs. F.G.L.L. Schols, burgemeester van 1975–1985. Hij heeft aan het Nassauplein gewoond.

Drie van de bovengenoemde burgemeesters vertrokken uit de wijk omdat zij Commissaris van de Koning (in) werden in een Provincie. De twee andere burgemeesters bleven tot aan hun overlijden in de wijk wonen.

Albert Plesman, de oprichter van de KLM, heeft jarenlang in de Balistraat 27 gewoond.

Paul van Vliet heeft in het hofje Mallemolen, bij de Javastraat, gewoond.

In de Archipelwijk woonden en wonen ook diverse bekende acteurs, actrices en kunstenaars.

In het Willemspark hebben ook veel bekende mensen gewoond. Zij woonden, zowel in particuliere woningen als ook in ambtswoningen.

Verder zijn er in Archipel-Willemspark tientallen ambassades, gezantschappen enzovoort gevestigd.

Albert Plesman

HOOFDSTUK 18

NAAMSVERANDERING VAN STRATEN

Diverse straten, lanen enzovoort ondergingen een
naamsverandering of vernummering.

De Koninginnegracht stond in 1646 bij de Houtweg
bekend als Kemelslaan. Omstreeks 1817 veranderde

dit in Laantje van Armand. In 1826 is de officiële
naam Koninginneweg; dit veranderde geleidelijk in
Koninginnelaan.

gold van de Houtweg tot aan de Sumatrastraat.
Het verdere deel naar Scheveningen heette het
Kanaal. Scheveningers die soms met hondenkarren
vis naar Den Haag brachten, via een pad langs het
kanaal, noemden dit pad meestal de Hondenweg.
Vanaf 1914 werd het deel van de Sumatrastraat tot
de Wittebrug ook officieel Koninginnegracht.

De Frederikstraat kreeg zijn naam in 1843,
voordien werd hij Buiten Dennewegh genoemd.
Ook werd wel de naam Denneweg over de valbrug
gebruikt, de valbrug was de ophaalbrug over de
singelgracht.

Sumatrastraat 73 werd 250

De huidige Parkstraat
heette tot 1859
Nachtegaalspad. Deze
straat ligt buiten
de wijk Archipel-
Willemspark maar is een
hoofdtoegangsweg tot de
wijk.

In 1861 veranderde de
Laan van Schuddegeest
van naam en werd
Javastraat. In 1865 werd de
Schelpenlaan omgedoopt
in Kerkstraat, genoemd
naar de voormalige
Willemskerk.

*D*n 1843 werd de officiële naam
Koninginnegracht. Men was in 1821
begonnen met het graven van een kanaal naar
Scheveningen en dit duurde tot 1858. Deze lange
periode werd veroorzaakt door geldgebrek bij de
gemeente. In 1827 werd daarom het werk voor
geruime tijd stilgelegd. De naam Koninginnegracht

De Nassaukade werd na het overkluizen van de
Schelpslot in 1883 omgedoopt in Nassauplein.

De nummering van de Sumatrastraat werd
in 1909 omgekeerd. Hij was eerst vanaf de
Koninginnegracht genummerd en nu vanaf de
Bankastraat. Hierbij wisselde ook de even met de

oneven kant. Omstreeks 1913 werd een deel van de Scheveningseweg bij het Vredespaleis veranderd in Carnegieplein. In 1922 werden, op verzoek van een wijkbewoner, de namen Sundastraat en Madurastraat, vanwege hun Duitse schrijfwijze, veranderd in Soendastraat en Madoerastraat. Met ingang van 2 september 1929 werd de Transvaalstraat omgedoopt in Curaçaostraat. De naam gaf namelijk nogal eens verwarring, de Transvaalstraat werd logischerwijze in de Transvaalbuurt bij de Paul Krugerlaan gedacht.

Op het Bankaplein werd op een tot nu onbekend tijdstip de nummering omgedraaid van rechtsom olopend naar linksom olopend. Het pand met nu nummer drie was vroeger nummer een.

Op de plaats van de in 1919 afgebrande Oranjekazerne werden aan een vrij besloten plein flats gebouwd. Het plein kreeg in 1930 de naam Lyceumplein. In 1948 werd de naam gewijzigd in Louis Couperusplein. Dit punt ligt feitelijk buiten de wijk Archipel-Willemspark. Maar omdat de eerdergenoemde Oranjekazerne op deze plaats was gelegen is het toch genoemd.

In de dertiger-jaren van de vorige eeuw werd de evenkant van de Bankastraat opnieuw genummerd. Eind dertiger- of begin veertiger-jaren van de vorige eeuw werd het eerste deel van de evenkant van de Riouwstraat vernummerd.

Circa 1950 werd het deel van de Kerkhoflaan tussen de oude bebouwing en de Scheveningseweg omgelegd naar de Jacob Catslaan en kreeg daarbij de naam Ary van der Spuyweg. Voor die tijd liep de Kerkhoflaan vanaf de Algemene Begraafplaats in rechte lijn naar de Scheveningseweg en kwam ongeveer halverwege de Jacob Catslaan en de Adriaan Goekooplaan uit op de Scheveningseweg.

In 1952 kreeg de straat achter de huizen van de Javastraat de naam Burgemeester de Monchyplein. De eerste drie weken was de naam uitsluitend Monchyplein. Dit werd in de jaren negentig van de vorige eeuw veranderd in Burgemeester Marijnenlaan. De naam Burgemeester

De Monchyplein verhuisde naar elders in de nieuw-bouw op het voormalige Alexanderveld en voormalige stadhuisterrein. Later kwam er nog een burgemeesterslaan bij de Burgemeester Kolfshotenlaan en zo ontstond er hier een hele burgemeestersbuurt.

Twee delen van de Laan Copes van Cattenburch kregen met ingang van 13 mei 1957 de namen Burgemeester Patijnlaan en Burgemeester Van Karnebeeklaan. Onder andere genoemd naar Mr. Jacob Gerard Patijn, die van 1882 tot 1887 burgemeester van Den Haag was. Hij heeft gewoond aan het Bankaplein 3. Dit huis werd voor hem ontworpen door de architect H. Westra Jr.

In de jaren tachtig van de vorige eeuw werd de officiële naam Alexanderhof, het hofje in het brede stuk van de Bankastraat, in alle stilte veranderd in Alexander's-hof. Na de bouw van het nieuwe Rijks Archief achter het Centraal Station kwam daar het nieuw aangelegde Prins Willem Alexanderhof te liggen. Dit gaf vaak de nodige verwarring en daarom werd de oudste benaming, na meer dan een eeuw gebruik, aangepast.

Rond 1990 werd vanwege de nieuwbouw van het Schakelpunt de nummering van de Borneostraat aangepast.

Omstreeks 1995 werd er een geheel nieuwe straat aangelegd in de al 125 jaar oude Archipelwijk. Het betreft hier de Ternatestraat, een zijstraat van de Delistraat. Deze naam stamt uit de vroegere Nederlandse Oost-Indische Archipel, zoals ook de meeste andere straten in de wijk.

Alexanderveld. Deze naam werd aan het eind van de vorige eeuw gegeven aan een betrekkelijk nieuwe straat welke met een bocht loopt van het Alexanderplein naar de Burgemeester Patijnlaan. Hij loopt over een deel van het voormalige oefenterrein voor militairen het "Alexanderveld".

HOOFDSTUK 19

OPENBAAR VERVOER

*V*ooral vroeger waren Archipel en Willemspark goed bedeed met openbaar vervoer.

Trams

Lijn A, later de gele lijn, werd op 21-10-1881 als paardentram vanaf het Tournooiveld, via Denneweg, Frederikstraat, Javastraat en Nassaplein, doorgetrokken tot op het Bankaplein. Naar de andere kant liep deze lijn via het Plein, Lange Poten, Spui, Gedemptegracht en Wagenstraat naar het station Hollands Spoor. Op de terugweg werd via de Amsterdamse Veerkade naar het Spui gereden. Het traject Hollands Spoor - Plein was op 30-03-1877 in bedrijf genomen. Als lijn 1 werd deze lijn vanaf 24-11-1905 met elektrische beugeltrams geëxploiteerd. Op 01-01-1927 werd het lijnnummer veranderd in 17 en tevens werd de lijn, voor de duur van tien maanden, vanaf het Hollands Spoor doorgetrokken naar de Stuwstraat. Op 19-09-1928 werd de lijn opgeheven.

Lijn 1; de tweede, vanaf 02-10-1983 reed er weer een lijn 1 door de wijk. De lijn uit Delft naar de Turfmarkt werd in dat jaar doorgetrokken, over de baan van lijn 9, naar Scheveningen. Vanaf 15-12-2003 komt deze lijn op de route van lijn 8 door de wijk.

Lijn 1K, werd van 15-12-2002 tot 15-12-2003 ingezet tussen Scheveningen en het Centraal Station. Dit ter compensatie van het opheffen van lijn 9 tussen Scheveningen en het Station Hollands Spoor. Op deze laatste datum werd de oude situatie met lijn 9 weer hersteld.

Lijn B, later de blauwe lijn, werd op 19-08-1880, als paardentram, in bedrijf genomen. Vanaf het Hollands Spoor via Oranjeplein, Boekhorststraat, Prinsegracht, Assendelftstraat, Vleerstraat,

Breedstraat, Noordwal, Prinsessewal en Anna Paulownastraat naar het huidige Carnegieplein. Deze lijn werd op 21-10-1881, via de huidige Burg. Van Karnebeeklaan, Burg. Patijnlaan en Laan Copes van Catteburch, doorgetrokken tot aan de Koninginnegracht. Op 10-06-1882 werd het een ringlijn die via de Koninginnegracht, Tournooiveld, Plein en Spui, weer naar het Hollands Spoor ging. Met ingang van 15-05-1883 werd dit ringlijnprincipe weer

De paardentram (Lijn A) vertrekt van het Bankaplein (HGA)

verlaten en kwam het eindpunt weer bij de Koninginnegracht te liggen. De route werd op 15-10-1887 verlegd, vanaf de huidige Burg. Van Karnebeeklaan via de Timorstraat, Celebesstraat en Billitonstraat, naar het eind van de Atjehstraat, bij de Koninginnegracht. Als lijn 2 werd deze lijn, vanaf 10-07-1906, als elektrische lijn geëxploiteerd. Met ingang van 14-10-1937 werd ook deze lijn opgeheven. Vanaf het eindpunt in de Atjehstraat liep een verbindingsspoor naar de baan op de Koninginnegracht.

Dit enkelsporige verbindingsspoor liep met een boog, over de Koninginnegracht, in de richting van de stad. Dit spoor is pas na de Tweede Wereldoorlog weggehaald.

Lijn 5, werd op 01-02-1906 in dienst genomen. De lijn liep vanaf de Prinsessegracht, bij de Herengracht, via Koninginnegracht, Dr Kuiperstraat, Mauritskade, Hogewal, Piet Heinstraat, Witte de Withstraat, Tasmanstraat, Prins Hendrikstraat en Weimarstraat naar de Regentessebuurt. Op de terugweg reed hij via Weimarstraat, Prins Hendrikstraat, Van Diemenstraat, Elandstraat, Hogewal enzovoort. Later werd de lijn, in etappes, doorgetrokken, eerst tot aan het eind van de bebouwing op de Laan van Meerdervoort. Later via de Weimarstraat en Mient naar de Appelstraat bij de Thorbeckelaan.

Vanaf de Prinsessegracht is de lijn nooit, zoals de bedoeling was, doorgetrokken naar het Staatsspoor, nu het Centraal Station, omdat de verbinding met de sporen van lijn 3, op de vrij sterke helling van de brug bij de Herengracht, technische problemen gaf. Op 08-12-1963 werd de lijn opgeheven.

Lijn 7, werd op 12-12-1906 in dienst gesteld. Deze populaire lijn startte op het traject Valkenbosplein, Groot Hertoginnelaan, Laan van Meerdervoort, Javastraat tot aan de Javabrug. Na het gereed komen van een nieuwe brug, bij het eindpunt aan de Javastraat, werd deze lijn, op 15-06-1907, doorgetrokken via de Wassenaarseweg en Jan van Nassastraat naar het Bezuidenhoutkwartier. De aanleg van de lijn tussen het Malieveld en het Haagsche Bos door moest eerst uitvoerig met Staatsbosbeheer geregeld worden. Het betreft hier de plaats waar nu de Utrechtsebaan begint. In een later stadium werd hij, in verschillende fases, doorgetrokken naar de Sportlaan. Na de Tweede Wereldoorlog werd het eindpunt van de Sportlaan verlegd naar het De Savornin Lohmanplein. Op 29-10-1966 reed lijn 7 voor het laatst. Wie kan zich nu nog het smalle deel van de Javastraat voorstellen, met een dubbelsporige tramlijn en bovendien tweerichting verkeer voor al het overige verkeer?

Lijn 7; de tweede, in 1976 kwam er weer een lijn 7.

Deze reed van het Kurhaus tot in de stad, over de baan van lijn 8 en vandaar naar het Centraal Station. Later werd het eindpunt bij het Kurhaus naar het Statenkwartier verlegd. Hij reed een betrekkelijk klein stuk door de wijk en is later opgeheven.

Lijn E, later de rode lijn, was de eerste paarden-tramlijn in Den Haag en tevens de eerste paarden-tramlijn in Nederland. Op 25-06-1864 begon deze lijn, grotendeels op enkelspoor, te rijden vanaf de Kloosterkerk door de Parkstraat, Alexanderstraat, Plein 1813, Sophialaan, Zeestraat, Scheveningseweg, Keizerstraat en Wassenaarsestraat naar het badhuis aan de Gevers Deynootweg. Op 16-07-1864 werd de lijn doorgetrokken van de Parkstraat naar de Kneuterdijk. Op 12-07-1876 werd de lijn doorgetrokken van de Kneuterdijk naar de Lange Vijverberg. Op 24-10-1876 werd de route Sophialaan-Zeestraat verlegd naar Alexanderstraat-Javastraat. In 1865 werd bij Promenade een wisselplaats aangelegd en in 1874 kreeg de Scheveningseweg dubbel spoor. Op 23 en 26 april 1878 werd op proef met een stoomtram gereden, op deze en de andere Scheveningse lijn, maar het is bij een proef gebleven. Op 23-08-1881 werd in de

Paardetram in de Frederikstraat (HGA)

richting Scheveningen, de route door Keizerstraat en Wassenaarsestraat verlegd naar Badhuisstraat en Badhuiskade. Op 21-10-1881 werd de lijn vanaf

de Vijverberg doorgetrokken naar het Plein. Op 16-06-1887 werd de lijn in de richting van de stad verlegd vanaf de Scheveningseweg, bij het Tolhuis, via Timorstraat, Laan Copes van Cattenburch en Alexanderplein naar de Javastraat. In de andere richting bleef hij via de Javastraat naar de Scheveningseweg rijden. Het hierbij twee maal kruisen van het spoor, in de andere richting, komt onlogisch over, maar blijkt uit het sporenplan. Lijn 8 werd het nummer van deze lijn toen, op 31-05-1905, werd overgegaan op een elektrische beugeltram. De lijnkleur werd vanaf dit moment rood-wit. Op 01-01-1926 werd de lijn vanaf het Plein via de route van lijn 1 doorgetrokken naar Hollands Spoor. Ook in die tijd werd de route over het Alexanderplein weer verlaten. Op 17-05-1929 werd de lijn in

Spoor doorgetrokken naar Vrederust. Na opheffing van lijn 8 met ingang van 15-12-2003, werd de route in de wijk bereiden door lijn 1.

Lijn F, later de zwarte lijn, werd op 16-07-1864 als paardentram in gebruik genomen. De route liep van Het Plein, via Korte Voorhout, Prinsessegracht, Koninginnegracht, Wittebrug en Badhuisweg, naar het badhuis in Scheveningen. Op de terugweg werd via de Kanonstraat en het Smidsplein gereden. Met lijn E vormde de route een soort ringlijn. Op 20-12-1876 werd de lijn, voor de duur van de winter, ingekort van het Plein tot de Sumatrastraat. Op 02-08-1890 werden op deze lijn accutrams in gebruik genomen. Deze konden zich, ondanks diverse technische problemen, samen met paardentrams, handhaven tot de normale

Tram op Bankplein HGA

Scheveningen, in beide richtingen, verlegd naar de nieuw aangelegde Juriaan Kokstraat. In de Tweede Wereldoorlog werd de lijn noodgedwongen ingekort en later gestaakt. Al vrij snel na de oorlog kon weer het hele oorspronkelijke traject worden gereden. Op 30-05-1976 werd de lijn vanaf Hollands

elektrische beugeltrams hun intrede deden. De lijnkleur werd daarbij veranderd in rood. Bij de invoering van accutrams werd de route via de Badhuisweg verlaten en liep de lijn via de Nieuwe Parklaan. Op 06-10-1890 werd de lijn, voor de duur van de winter, ingekort tot aan de Atjehstraat en werd de dienst weer met paardentrams uitgevoerd.

Lijn 9 verscheen, op 06-08-1904, als eerste elektrische beugeltram in Den Haag op de rode lijn. Dat was tot dat tijdstip de route van de enige accutramlijn geweest. Op deze lijn werd altijd het beste en mooiste materiaal ingezet. Men moest concurreren met de stoomtram, die aan de overkant van de Koninginnegracht, een dienst tussen het Staatsspoor, nu Centraal Station, en Scheveningen onderhield. Ondanks een verbod werd er vaak een wedstrijd op tijd gereden tussen de beide concurrenten. Op 05-05-1936 werd de route, richting stad, via de Kanonstraat en Smidsplein verlaten en reed men op dubbelspoor langs de Bosbrug naar het Korte Voorhout. Op 04-12-1943 werd de Wittebrug brug afgesloten en later afgebroken door de Duitsers. De lijn werd noodgedwongen tot hier toe ingekort. In het spergebied reed toen een vestinglijn. Van 17-11-1944 tot 03-08-1945 werd de lijn gestaakt. Bij de hervatting, na de oorlog, werd tot de Atjehstraat gereden. Op 22-08-1945 kon via een noodbrug weer de hele lijn worden bereiden. Op 03-05-1973 volgde

Paardetramlijn in Celebesstraat

verlenging van het Kurhaus naar het Zwarte Pad. Op 01-09-1976 verlenging van station Hollands Spoor naar Vrederust. Met ingang van 15-12-2002 werd het traject vanaf Vrederust ingekort tot het Hollands Spoor. Op het oude stuk Centraal Station naar Scheveningen kwam lijn 1K. Vanaf 15-12-2003 reed lijn 9 weer, zoals vroeger, van Vrederust naar Scheveningen.

Lijn 12, ging op 01-06-1907 rijden vanaf het Kurhaus, over de baan van lijn 9, tot de Javabrug

en vervolgens, over de baan van lijn 7, naar het Bezuidenhout. Het was een zomerlijn die alleen in juli en augustus reed. Hij hield dit drie seizoenen vol. Hij moest ook concurreren met de stoomtram van het Rheinspoor die vanaf het Staatsspoor, nu Centraal Station, naar Scheveningen reed via Koningskade, Raamweg en Badhuisweg. Zie verder lijn 15 voor vervolg in 1924.

Lijn 13, lijnkleur rood-groen, reed vanaf 31-05-1905. Officieel van de Oude Kerk in de Keizerstraat, over de baan van lijn 8, naar het Carnegieplein. Het was een zomerlijn met grillige diensten die ook vaak, als versterking van lijn 8, de gehele route Kurhaus - Plein reed. Hij was ook bedoeld als concurrent voor de stoomtram die vanaf de Anna Paulownastraat naar Scheveningen reed. Deze stoomtramlijn stopte de passagiersdienst in 1908 en in 1915 gebeurde dit ook met de goederendienst. Op 15-10-1911 werd tramlijn 13 opgeheven.

Lijn 14, was een lijn met korte levensduur, hij reed van 08-03-1909 tot 23-03-1910 op het traject van lijn 8 en wel van Promenade naar het Plein v.v. Het was hoofdzakelijk een winterlijn. Zie ook lijn 13.

Lijn 15. Op 15-06-1924 werd deze lijn in dienst gesteld op de baan van lijn 9, van het Kurhaus tot de Javabrug en vandaar naar het Bezuidenhout, over de baan van lijn 7. Het was een zomerlijn, die van half mei tot half september werd geëxploiteerd. Tevens moest hij concurreren met de "Blauwe Tram" van de NZH, een lijn die van Scheveningen door het Bezuidenhout naar Voorburg reed. Op 01-09-1941 werd het lijngedeelte van de Blauwe Tram tussen Scheveningen en het Malieveld, op last van de Duitse bezetters opgeheven. Tevens werden de rails en bovenleiding weggehaald. Op dezelfde datum eindigde het bestaan van deze lijn 15.

Bussen

Buslijn R, later veranderd in lijn 5. Vanaf 01-05-1928 rijdend van Ruychrocklaan naar het Spui. Hij reed hierbij door de wijk over de Laan Copes van Cattenburch, Nassauplein, Javastraat en Alexanderstraat. Op 19-09-1928 werd dit van

Walsdorperweg naar station Hollands Spoor. Er kwam met ingang van 04-01-1936 een verlenging van het station Hollands Spoor naar Jonckbloetplein. Op 15-10-1937 werd de route van Hollands Spoor veranderd en doorgetrokken naar de Melis Stokelaan. De hele route liep nu van de Walsdorperweg naar de Melis Stokelaan. Na doortrekking, in september 1976, van de tramlijnen 8 en 9 naar Vrederust, werd het eindpunt van bus 5, van de Melis Stokelaan weer teruggebracht naar station Hollands Spoor. Eind vorige eeuw wilde de gemeente Den Haag het deel van de lijn in het Benoordenhout vervangen door een tramlijn. Cijfers en studie hadden uitgewezen dat, met het oog op de vervoerscapaciteit, de buslijn noodzakelijkerwijze

uitkomsten konden geven. Met ingang van 15-12-2003 wordt weer met een normale frequentie gereden.

Buslijn K, later veranderd in lijn 22. Vanaf 15-10-1937 ingesteld op de route Harstenhoekplein, Wittebrug, Koninginnegracht, Riouwstraat, Timorstraat, Burg. Van Karnebeeklaan, Anna Paulownastraat naar station Hollands Spoor. Omstreeks 1968 werd vanaf de Wittebrug niet meer over de Koninginnegracht en door de Riouwstraat gereden. Maar men ging toen door de Scheveningsebosjes, de Bankastraat, het Nassauplein, de Alexanderstraat en dan via de stad naar het Centraal Station en verder door naar Leidschendam.

Tram in Frederiksstraat bij Mauritskade (HGA)

moest worden vervangen door een tramlijn. Na veel protesten hiertegen door de wijkbewoners werd dit plan op een laag pitje gezet. Kort daarop kondigde de gemeente Den Haag aan dat de frequentie van de busdienst in negatieve zin werd aangepast en ook dat de dienst in de avonduren zou worden gestaakt. Gezien de geringe vervoersbehoefte was deze maatregel noodzakelijk, werd gezegd. De meeste bewoners beschouwden het echter meer als een represaillemaatregel, naar aanleiding van hun protesten. Het was ook onverklaarbaar hoe twee onderzoeken kort op elkaar zulke verschillende

Buslijn 4 komt door de wijk vanaf de Kneuterdijk, Parkstraat door de Alexanderstraat, Javastraat, Scheveningseweg, Carnegieplein en Carnegieelaan, op zijn route van Leidschendam naar Meer en Bos. **Buslijn 13** komt onder andere door de Laan Copes van Cattenburch, Nassauplein, Javastraat, Scheveningseweg, Carnegieplein en Carnegieelaan op zijn route van de Wassenaarseweg naar Vrederust. Buiten de Archipel-Willemsparkwijk zijn nog veel meer routewijzigingen geweest, maar deze zijn niet erg relevant voor deze wijk. Bij straten zijn voor de duidelijkheid meestal de huidige namen gebruikt.

Tram in de Atjehstraat

Tot de komst van de elektrische trams met bovenleiding, in 1904, waren er geen vaste halteplaatsen. De paardentram stopte overal, waar men de hand opstak ten teken dat men meewilde. Dit was een zware belasting voor de paarden maar dit behoorde bij de service. Het is wel gebeurd dat men de paardentram liet stoppen alleen maar om iets aan een passagier te geven of te vertellen.

Trams hebben in de wijk gereden met de lijnletters A, B, E en F en de lijnnummers 1, 2, 5, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15 en 17. Bussen reden met de lijnletters R en K en de lijnnummers 4, 5, 13 en 22

Trams hebben in en langs de wijk gereden en rijden soms nog in de volgende straten, lanen en pleinen: Alexanderplein, Alexanderstraat, Anna Paulownastraat, Atjehstraat, Bankaplein, Bankastraat, Billitonstraat, Carnegieplein, Celebesstraat, Koninginnegracht, Laan Copes van Cattenburch, Frederikstraat, Javastraat, Burgemeester Van Karnebeeklaan, Dr. Kuiperstraat, Scheveningse Veer, Scheveningseweg, Mauritskade, Nassauplein, Burgemeester Patijnlaan, Plein 1813, Sophialaan, Timorstraat en Zeestraat.

Bussen reden en of rijden nog door de volgende straten, lanen en pleinen van onze wijk: Alexanderstraat, Anna Paulownastraat, Bankaplein, Bankastraat, Carnegieplein, Koninginnegracht, Laan Copes van Cattenburch, Dr. A. Jacobsweg, Javastraat, Burgemeester Van Karnebeeklaan, Scheveningseweg, Nassauplein, Burgemeester Patijnlaan, Plein 1813, Riouwstraat en Timorstraat.

De Archipelwijk heeft ook nog een aansluiting op de stoomtram gehad. Er was aan de Anna Paulownastraat links naast de ingang van het Vredespaleis een station voor de stoomtram. In dit gebouw is tegenwoordig de Soefi-beweging gevestigd. Deze stoomtram had zijn baan achter de huizen van de Laan van Meerdervoort langs, tot aan de plaats waar de Reinkenstraat uitkomt op de Laan van Meerdervoort. Hier sloot deze lijn aan op de stoomtramlijn van het Hollands Spoor naar Scheveningen, de huidige baan van lijn 11. Deze dienst begon op 12 juni 1886. Na de elektrificatie van de HTM lijnen 8 en 9, werd met ingang van juni 1908 de personendienst Anna Paulownastraat-Conradkade opgeheven. De lijn werd daarna nog tot 4 december 1915 onder andere gebruikt voor aanvoer van materialen, nodig bij de bouw van het Vredespaleis. Daarna viel definitief het doek voor deze lijn en werd het spoor opgebroken.

Vlak langs de wijk reed nog een andere stoomtram. Deze lijn liep vanaf het station Staatsspoor, nu het Centraal Station, langs de Koningskade, Raamweg en Badhuisweg naar Scheveningen. Deze lijn werd op 1 juli 1879 in exploitatie genomen. Het was de eerste stoomtramlijn in Nederland. Met ingang van 12 april 1924 werd hij vervangen door een elektrische tramlijn, de zogenaamde "Blauwe Tram". Het materiaal voor deze trams kwam van de fabriek "Ganz & Co." in Boedapest en was hoofdzakelijk donker blauw en grijs. Deze trams stonden bekend als "Budapesters". Mooie, zware en geriefelijke wagens. Met ingang van 31 augustus 1957 werd het lijngedeelte naar Scheveningen ingekort tot de Raamweg-Carel van Bylandtlaan. Op 10 mei 1958 werd de lijn geheel opgeheven.

Het is mogelijk dat er, na het op schrift stellen van de gegevens over het openbaar vervoer, weer wijzigingen zijn gekomen in het tram- en buslijnnet in de wijk. Ondanks de vele en soms niet te begrijpen veranderingen, zijn de gegevens zo lang mogelijk bijgehouden.

Het eerdergenoemde verschil in stand in de wijk kwam ook voor bij de trams. Er reden twee lijnen van de Archipelbuurt naar het station

Hollands Spoor. Lijn 1, vanaf het Bankplein, onder andere via het Voorhout, de "deftige" lijn. En lijn 2 vanaf de Atjehstraat via onder andere de Assendelftstraat, de lijn voor het "gewone" volk. Als winkelier of ambachtsman gaf het geen pas om in lijn 1 te rijden. Deed je dit wel en er zat één van je klanten in dezelfde tram, dan was je deze klant vrijwel zeker kwijt. De brutaliteit om als gewoon mens in lijn 1 te rijden werd niet geaccepteerd. De deftigheid van lijn 1 kwam ook tot uiting in zijn lijnnummer. In Den Haag had de tramlijn met het laagste nummer, voorrang op kruisingen met andere trams met een hoger lijnnummer. Hoewel niet de oudste lijn, kreeg de lijn in de nieuwe deftige Archipelwijk toch het laagste nummer, 1. Het is misschien wel aardig om te vermelden, dat na de bebouwing van Duinoorden het Statenkwartier, dit de wijken werden met de meeste chic. Er kwam vanzelfsprekend ook een tramlijn voor deze wijken, maar de lage nummers waren allemaal al in gebruik en het laagst beschikbare lijnnummer was 13. Dit werd beslist niet geaccepteerd, niet uit bijgelovigheid maar om de volgende reden. Deze lijn kruiste op zijn totale route 18 keer het spoor van een tram met een lager lijnnummer. Lijn 13 zou dan steeds bij gelijktijdige aankomst voorrang moeten verlenen aan minder chique lijnen, hetgeen natuurlijk

onverteerbaar was. Het probleem werd opgelost door de lijn voor deze nieuwe deftige wijken, van 1916 tot 1927 in plaats van nummer 13, de letter A toe te kennen en letters voorrang boven nummers te geven. In 1927 werd het hele tramlijnnennet en buslijnnennet geherstructureerd en was deze kwestie uit de wereld. Op de meest deftige lijnen werd het beste en netste personeel ingezet. Het standsverschil in die tijd kwam ook tot uiting in benaming en kleding. Je had heren en mannen en daarnaast dames en vrouwen. Heren droegen hoeden en mannen droegen petten. Dames droegen ook hoeden en vrouwen vaak mutsen of kapjes. Uit die tijd stamt ook de uitdrukking "Jan met de pet" voor een eenvoudige manspersoon met weinig tot vaak geen financiële middelen.

Ook bij de Nederlandse Spoorwegen werd onderscheid gemaakt. De afzonderlijke coupés voor vertegenwoordigsters van het zwakke geslacht werden bij de 1e en 2e klasse aangeduid met Dames en bij de 3e klasse met vrouwen.

Bij de beschrijving van het openbaar vervoer in de wijk zijn ook delen van de routes buiten de wijk vermeld. Hierdoor krijgt men een beter inzicht in, waar de vele lijnen in de wijk vandaan kwamen en naar toegingen.

Stoomtramstation Anna Paulownastraat (HGA)

Oude politiegarage Borneostraat nu zorgcentrum Florence (Bofill)

HOOFDSTUK 20

MOLENS

Zeestraat, Noordmolen, afgebroken in 1858 (HGA)

Beekmolen op de hoek van de latere Plein 1813 - Sophialaan (HGA)

Er hebben in de wijk drie molens gestaan.

De Noordmolen.

De oudste was de Noordmolen. Deze moet voor 1485 gebouwd zijn en stond op de plaats waar nu hotel Ambassador is gelegen, op de hoek van de Zeestraat en de Sophialaan. Ongetwijfeld moet hij van het model standaardmolen zijn geweest. Hij is ook als zodanig op kaarten getekend. In 1485 blijkt de Noordmolen vermaakt te zijn en te staan buiten 't Noirtende van den Hage. In 1505 wordt hij genoemd in verband met pacht. In 1668 werd de molen geheel vernieuwd wegens bouwvalligheid. De houten standaardmolen is toen kennelijk vervangen door een stenen molen. In 1798 is de molen verhoogd. Er is mogelijk

toen een gevelsteen met lelie aangebracht, want daarna wordt wel gesproken over de Noordleliemolen. In 1830 werd de molen gekocht door een aantal heren broodbakkers, waaronder G. Nicola, een meester broodbakker. Hij wordt daarna ook genoemd als molen van Nicola. Als laatste eigenaar wordt de architect J.J. Delia genoemd. Hij verkocht in 1858 de molen voor sloop aan de gemeente, voor een bedrag van € 7.727,00 met de bepaling dat de vrijkomende materialen, ter waarde van € 1.363,00, voor de verkoper waren. In de tuin van het pand Plein 1813 nummer 1 bevindt zich een gevelsteen waarop staat: "gestigt 1668". De functie van de molen is altijd een korenmolen geweest.

De Mallemolen

Als tweede komt de Mallemolen aan de beurt. Deze stond ongeveer aan de huidige Javastraat tussen de Balistraat en de ingang naar het Mallemolenhofje. Het was een ronde stenen industriemolen. Het schijnt hoofdzakelijk een slijpmolen te zijn geweest. Een molen, waar gereedschappen en wapens werden geslepen en gepolijst. Ook wordt er melding gemaakt van het malen van mout en mestinge. Voor deze maalfunctie moet hij een wezenlijk andere inrichting hebben gehad. Dit is niet zo vreemd, want het kwam meer voor dat de functie van een molen werd gewijzigd. Mout werd hoofdzakelijk voor de bierbereiding gebruikt, mestinge was een mengsel van diervoer dat gemalen moest worden. Door de onbekendheid met deze materie is wel eens verbaasd opgemerkt, dat men het maar vreemd vond om mest te malen met een molen, waar ook gemalen werd met maalgoed voor menselijke consumptie. De molen moet na 1613 zijn gebouwd, want in 1613 kwam Jan Janszn. Cocq in het bezit van land ter plaatse, waar later de slijpmolen stond. Of men deze vermelding later optekende, of dat men een vooruitziende blik had, vermeldt de

historie niet. De bouw moet ook voor 1623 hebben plaatsgevonden, want in dat jaar is er een akte van verkoop en koop, waarin de molen wordt genoemd. In 1627 wonen er drie personen, Engel Cornelisz., Cornelis Thyszn. en Claes Wilbrantz. ook wel Wollebrantz. genoemd. Deze laatste was molenmaker en mogelijk de bouwer van de molen. In 1628 spreekt men al om onduidelijke redenen van Malle Molen, een slijpmolen aan het einde van de Denneweg. De latere Frederikstraat werd ook zo genoemd, zoals eerder vermeld. In 1631 wordt ook gesproken over landerijen bij de slijpmolen. Op 9 april 1636 dragen de weduwe en erfgenamen van Claes Wollebrantsz twee molens over aan drie personen, waar onder Lambert Faessen van der Kist. De bedoelde twee molens zijn de Malle Molen en de Sustermolen, die in de buurt van het latere Oranjeplein stond. In 1655 en 1663 wordt hij afgebeeld met slechts twee wieken. In 1676 wordt hij afgebeeld geheel zonder wieken. In 1693 wordt melding gemaakt, dat de molen is verdwenen, maar op een kaart van N. Kruikius uit 1712 komt de Malle Molen nog wel voor. Dit kan gebeurd zijn, omdat men van tijd tot tijd oudere kaarten, soms van andere makers,

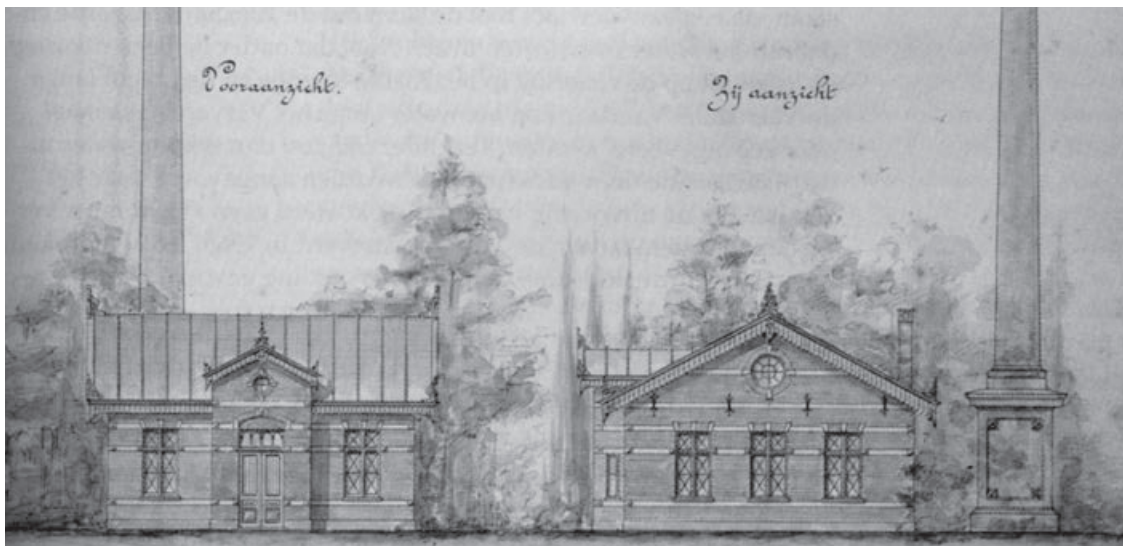
Hier kwam het Willemspark gezien vanuit waar later de Archipelwijk werd gebouwd

kopieerde, zonder dat de zaak in het terrein opnieuw werd verkend of gecontroleerd.

De Beekmolen

De laatste molen is de Beekmolen. Deze stond ongeveer in de oosthoek van het Plein 1813. Dit is het pleingedeelte aan de stadszijde van de Alexanderstraat en aan de kant van de Sophialaan, richting Nassaulaan. Het tijdstip van de bouw was 1620–1621. Op 11 september 1620 verleenden de Dijkgraaf en Hoogheemraden van Delfland aan Den Haag vergunning om tot verversing van de Beek in het Noordeinde en van de vijver van de Prins van Oranje, 't eijnden het Noorteijnde oost van de coorenmolen (de Noordmolen) een wipwatermolen te bouwen. Hiermee is meteen duidelijk om wat voor een type molen het oorspronkelijk ging. De Haagse Beek voorzag

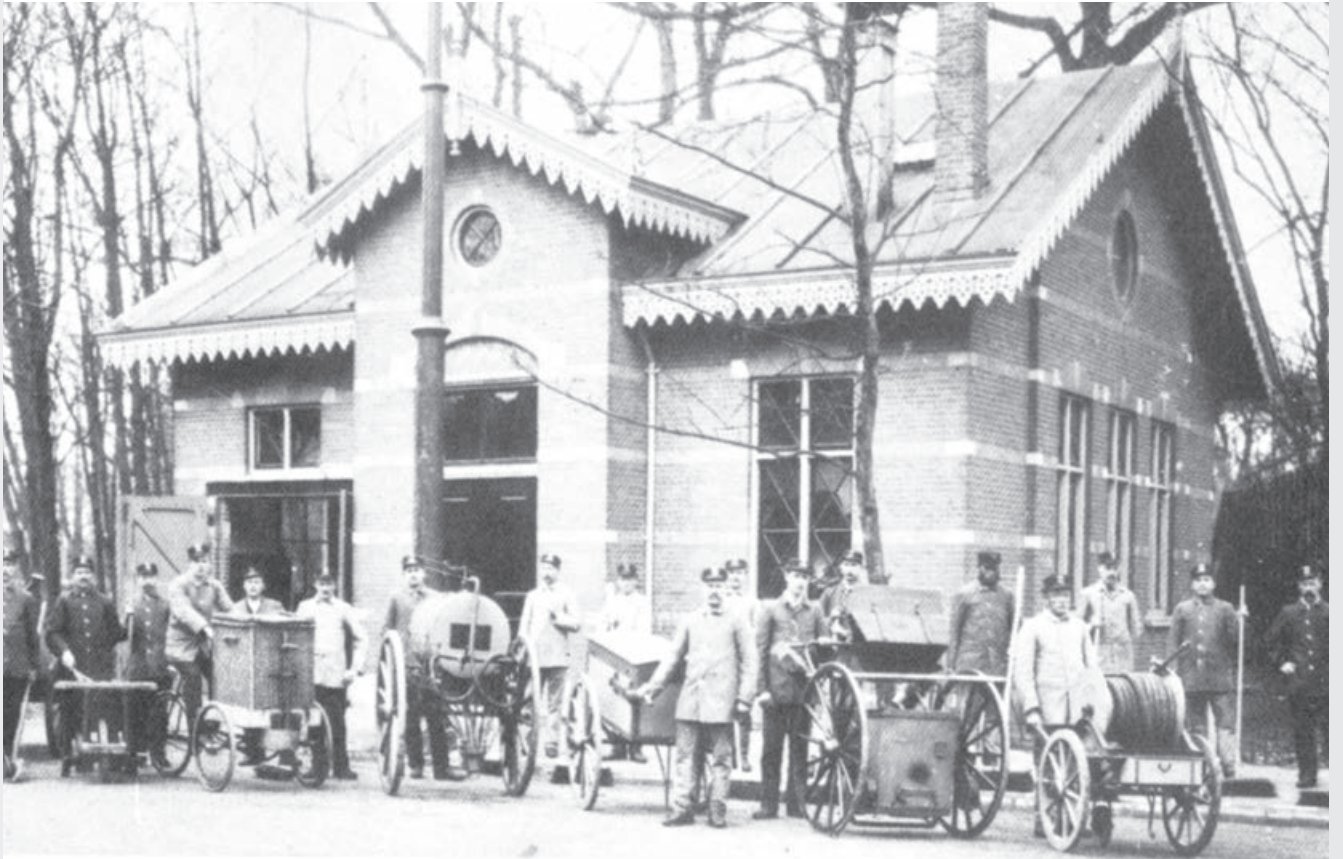
die verbonden was met de gracht werd verbreed om dienst te doen als toevoer naar de molen en van hieruit werd het extra water dan in de Beek gemalen. Later is de wipmolen vervangen door een stenen molen. Volgens verschillende afbeeldingen eerst een grondzeiler, later kennelijk verhoogd en dan uitgevoerd als stellingmolen, een vrij uitzonderlijke constructie voor een watermolen. In 1810 is er nog een nieuw scheprad geplaatst. Ooit werden er met de Beekmolen proeven genomen met een hellend scheprad. Dit was geen succes en het bleef bij een niet geslaagde proef. Het dagblad van 13 december 1847 vermeldt: "Burgemeester en Wethouders zullen maandag 27 december 1847 publiek doen verkopen den Stadswatermolen aan de oostzijde van den Scheveningseweg nabij den Korenmolen de Noord". De molen was overbodig geworden,

Stoomgemaal

de hofvijver van vers water, maar blijkbaar in onvoldoende mate. De Beek, waarschijnlijk de oorspronkelijke hoofdbedding, liep zoals al eerder vermeld, via het latere Nassaplein en Willemspark in de richting van de Zeestraat en het Noordeinde. De meest geëigende plaats om extra water in de Beek te krijgen, was een plek, waar de Beek zo dicht mogelijk bij een gracht of sloot kwam, waar voldoende water uit kon worden opgemalen. De enige in aanmerking komende plek was eigenlijk bij de Noordsingelgracht, de tegenwoordige Mauritskade. Een bestaande sloot

want Koning Willem II had een stoomwatermolen laten bouwen. Deze stoomwatermolen pompte water uit de Loosduinsevaart in een noordwaarts lopend kanaal, de latere Valkenboskade, naar het duingebied. Daar moest het water over storten in de daar lopende beek. Door deze oplossing kreeg de Beek ook het zo gewenste extra water, maar nu op een veel eerder punt van haar loop. Na het in bedrijf komen van de stoominstallatie heeft de molen zijn bestaan niet lang meer kunnen rekken, want in 1854 werd vermeld dat molen en werf zijn verdwenen en dat de beek ter plaatse kaarsrecht

Gebouw van stoomgemaal daarna veegpost

is gemaakt. De hele operatie met het toen nog vrij nieuwe gegeven van stoomkracht is waarschijnlijk opgezet, omdat de Beekmolen niet paste in de plannen van Koning Willem II ten aanzien van het Willemspark.

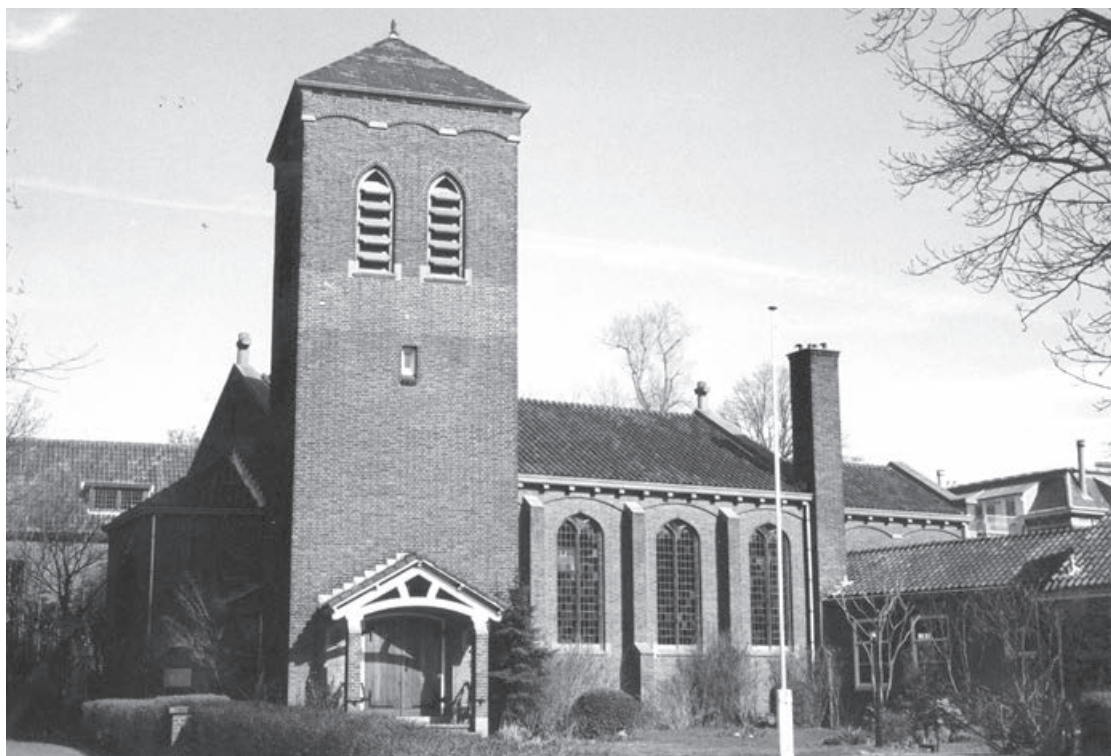
Stoomgemaal

In de Archipelwijk heeft ook een stoomgemaal gestaan om een betere doorstroming van sloten te krijgen. Onder andere de sloten rond de Alexanderkazerne gaven reden tot klagen over stankoverlast. Nadat deze sloten van de Beek waren afgesloten was het vrijwel stilstaand water geworden, met alle gevolgen vandien. Na klachten van omwonenden, werd op 16 april 1889 door de gemeenteraad besloten om een stoomgemaal aan de Timorstraat te bouwen. Het betreft hier het weggedeelte tussen de huidige Timorstraat en de Scheveningseweg, nu ook Burgemeester Patijnlaan genaamd. Het stond in de, in die dagen, veel bredere groenstrook tussen de Joodse Begraafplaats en de straat. Het gemaal pompte van tijd tot tijd water uit de kazernesloot, via een

rioolleiding richting Verversingskanaal. Het water in de sloten werd dan ververst met water uit de Mauritskade. Dit water liep via de Schelpslot, de overkluizing van het Nassauplein en een verbinding via de Bankastraat en achter de huizen van de Soendastraat langs naar de Borneostraat. Na 10 juni 1900 kwam het stoomgemaal niet meer in gebruik. Via opnieuw water uit de Beek en een persleiding werd de doorstroming verzekerd. Het gebouw ging dienstdoen als uitrukpost voor de veegdienst van de Gemeente Reiniging. In 1966 is het gebouw verdwenen voor de wegverbreding ter plaatse.

HOOFDSTUK 21

KERKGEBOUWEN

*De Engelse Kerk***De Vredeskapel**

Dit kerkgebouw wordt verderop in dit boek uitvoerig besproken en blijft daarom in dit hoofdstuk verder onbeschreven. Zie Hoofdstuk 25. Geschiedenis Vredeskapel.

De Engelse kerk

Behalve de verderop beschreven Vredeskapel en voormalige Willemskerk heeft de Archipel nog een echt kerkgebouw binnen zijn grenzen. Dit is de Engelse Kerk aan de Ary van der Spuyweg. Deze kerk werd gebouwd als vervanger van de Engelse Kerk, die in de Tweede Wereldoorlog verloren ging. In 1873 werd in de Derde van den Boschstraat in het Bezuidenhout een nieuw gebouwde Engelse Kerk in gebruik genomen. Bij het rampzalige vergissingsbombardement, door de geallieerden op 3 maart 1945, werd deze kerk verwoest. De diensten werden tijdelijk in andere gebouwen gehouden, waar men te gast was. Op 21 juni 1951 kon de eerste steen gelegd

worden voor een nieuw kerkgebouw aan de eerder genoemde Ary van der Spuyweg. Deze eerste steenlegging werd verricht door H.K.H. Princess Alica, Countess of Athlone. Deze British Episcopal Church heeft een gevelsteen met de vermelding: Anglican Church of St. John and St. Philip.

Soefibeweging

Ook al werd vermeld dat de Soefi-beweging haar diensten houdt in het oude stoomtramstation aan de Anna Paulownastraat, links naast het Vredespaleis. Zij vestigde zich daar tijdens de Eerste Wereldoorlog. Men bouwde er een kerkzaal bij, achter de bestaande bebouwing.

Verder zijn er nog kleine kapelletjes, gebedsruimtes en dergelijke onderkomens in de wijk geweest of mogelijk nog aanwezig. Deze hebben echter geen van allen het voorkomen van een kerkgebouw maar zijn meestal in woonhuizen gesitueerd.

De Vredeskapel

HOOFDSTUK 22

SCHOLEN EN LOUISASTICHTING

*D*e Archipel–Willemsparkbuurt is altijd goed voorzien geweest van scholen. Nu zijn er nog drie scholen gevestigd.

De Openbare Archipel basisschool

Gelegen aan de Atjehstraat, sinds een aantal jaren in een nieuw gebouw. De eerste school op deze plaats, in het oude gebouw uit 1885, was een meisjesschool van het deftige soort. Men kon daar niet verschijnen zonder handschoenen en hoed. Later werd het een openbare lagere school. Het ontwerp van de huidige school uit 1993 werd gemaakt door de architecten Peter Drijver en Mieke Bosse, een echtpaar dat zelf kinderen had, die deze school bezochten. De kinderen konden, na tijdelijk elders onderdak te hebben gevonden, in 1994 in hun nieuwe school terecht.

De Rooms Katholieke basisschool Willemspark

Deze school in de Frederikstraat 28 is ook nog steeds aanwezig. De school heeft in de loop van de tijd het specifieke RK karakter wel enigszins verloren.

De Haagse Schoolvereniging

Dit is een school voor basisonderwijs aan de Nassaulaan 26. Het is de derde school in de wijk die genoemd wordt. Deze school kwam in 1902 van het Buitenhof. Tijdens de mobilisatie in 1939 moest men tijdelijk uitwijken naar de Surinamestraat 25. Men wilde echter zo snel mogelijk weer weg uit dit "brandgevaarlijke pand".

Voorheen waren er ook nog de volgende scholen in de wijk.

Oude school Kerkstraat

Deze eerste school in de Kerkstraat was gelegen achter de huizen aan de speel(binnen)plaats.

School Paramaribostraat (HGA)

Nadat de schoolfunctie verloren ging, heeft het gebouw nog jaren gediend als leermiddelenmagazijn voor de Haagse openbare scholen. Ook Radio West had er onderdak.

Nieuwe school Kerkstraat

Later werd er een nieuw schoolgebouw aan de straat gebouwd. In de Tweede Wereldoorlog deed het gebouw dienst als uitwijkmogelijkheid voor een school uit het Benoordenhout, die daar weg moest op last van de Duitsers. De school die daar was gevestigd, verhuisde naar de school in de Atjehstraat. Of er een fusie kwam met de school ter plaatse of dat deze school weer naar een ander adres verhuisde is onbekend.

De tweede school in de Kerkstraat was ook in gebruik als dépendance van een school elders. Nu heeft het gebouw, zover bekend, een theaterfunctie.

School Schelpkade

Vlak bij de Kerkstraat, aan de Schelpkade was eveneens een lagere school gevestigd. Het gebouw staat er nog steeds, maar heeft al vele jaren geleden een andere bestemming gekregen. Ook was er aan de Schelpkade een kleuterschool gevestigd in een afzonderlijk gebouw. Ook dit gebouw is nog steeds aanwezig, maar wordt nu voor andere doeleinden gebruikt.

School Alexanderplein

Aan het Alexanderplein was tot 1942 een lagere school gevestigd. De leerlingen van deze school gingen naar de school in de Kerkstraat en later naar de Atjehstraat. In 1930 had de school nog gasverlichting. In 1931 was er elektrisch licht.

Het gebouw van deze school is, na eerst nog dienst te hebben gedaan bij de politie, in 1976 afgebroken. Ter plaatse is een deel van het nieuwe Politiebureau gebouwd.

“Mater Dei”

Aan de rand van de wijk was jarenlang, aan de Dr. Kuypersstraat 4, de RK huishoudschool “Mater Dei” in gebruik. Er was ook een internaat voor leerlingen aan verbonden. De zusters die leiding gaven aan deze school behoorden tot het Gezelschap Jezus Maria Jozef. Ter plekke zijn nu appartementen gerealiseerd, gedeeltelijk verbouwd en ook nieuwbouw.

Fraterschool Paramaribostraat

Een andere bekende school was de fraterschool in de Paramaribostraat. Deze school, gebouwd in 1887, heeft tachtig jaar bestaan en werd geleid door de broeders van de Congregatie der Onbevleete Ontvangenis uit Maastricht. In het begin van de

Huizen op de plaats van de gesloopte school in de Paramaribostraat

vorige eeuw werd het een Bisschoppelijke school. Uit deze periode stamt ook de vestiging van een kweekschool in het gebouw. Deze bleef daar zeker tot in de zestiger jaren van de 20e eeuw. Enige jaren nadat de broeders het gebouw hadden verlaten, werd er in 1971 de P.A. Tiele-academie gevestigd, een hogere bibliotheekschool. Nadat deze academie was ondergebracht bij de Haagse Hogeschool en daar ook onderdak had gevonden, stond het gebouw enige tijd leeg en werd ten slotte in 1997 afgebroken. Op de plaats van het gebouw werden zeer goed in de buurt passende woningen gebouwd.

Instituut van Bouscholte

Een straat verderop, in de Surinamestraat 25, was een particuliere school voor lager- en middelbaar onderwijs gevestigd, het instituut Van Bouscholte. Oppericht door G.H. Bouscholte in 1878 aan de Houtweg. In 1880 verhuisde men naar de Koninginnegracht 22. In 1886 verhuisde men weer, nu naar de Surinamestraat 25. Dit was naar een nieuw gebouwde school die ontworpen was door H. Westra Jr. Een architect die diverse bouwwerken in de Archipel op zijn naam heeft staan. Voor het jongenskopje, boven de voordeur, heeft de leerling Van Walcheren model gestaan. Het was één van de duurste particuliere scholen in Den Haag wat het lesgeld betreft. Als een leerkracht iets tegen de zin van een leerling deed dreigde deze soms met: "Ik ga aan mijn ouders vragen om naar een andere school te mogen gaan". Dit zou een aderlating betekenen voor de financiën van de school. De directeur van de school wilde dat de leerkrachten hier rekening mee zouden houden. Dit gegeven, dat aan de leerlingen bekend was, werd bij gelegenheid zoveel mogelijk uitgespeeld. In 1939 verhuisde de school naar de Utenbroekestraat in het Benoordenhout. De school heeft na het overlijden van de heer Bouscholte in 1912 de naam Wolters gekregen. Met op verschillende tijdstippen de daaraan gekoppelde aanduiding instituut of schoolvereniging. Vanaf de vestiging aan de Koninginnegracht 22 werd in 1880 de leerling Marius Boogaardt met een rijtuig afgehaald en ontvoerd. Aan zijn ouders werd om losgeld

gevraagd maar achteraf bleek het jongetje bij het Dekkersduin te zijn vermoord. Een in die dagen zeer geruchtmakende zaak. De familie die aan het Plein 1813 nummer 3 woonde vertrok een jaar later uit Den Haag.

Van der Takschool

In de Sumatrastraat heeft op nummer 215 de Van der Takschool gestaan, een Christelijke school voor lager onderwijs. Deze was gecombineerd met de Christelijke Henriëtte Bewaarschool in de Curaçaostraat. De Van der Takschool en later de Bewaarschool werden wegens gebrek aan leerlingen in de jaren zeventig van de twintigste eeuw afgebroken. De overgebleven leerlingen gingen naar de Duinzichtschool aan de Van Diepenburchstraat en later van hieruit naar de Oranje Nassauschool in de Weissenbruchstraat. Ter plaatse van de afgebroken scholen en ook op het terrein van het afgebroken Soerabajahofje aan de Sumatrastraat, zijn daarna de aangepaste woningen van de Nieuwe Hof gebouwd. Deze huizen nummeren in de Curaçaostraat, ook degenen die in de rooilijn van de Sumatrastraat staan.

Christelijke Meisjesschool en Theo Heemskerkschool

Als laatste noemen we het pand aan de Koninginnegracht nummer 35. Het tweede pand voorbij de Javastraat richting stad. Hier was voor de Tweede Wereldoorlog een Christelijke Meisjesschool gevestigd. Na de Tweede Wereldoorlog maakte jaren lang de particuliere Theo Heemskerkschool gebruik van dit pand. Deze school verhuisde later naar het Benoordenhout.

In de loop der tijden is het aantal scholen teruggelopen en afzonderlijke kleuterscholen, vroeger bewaarscholen genoemd, zijn er niet meer. Daar is wel iets anders voor in de plaats gekomen, dat met een beetje fantasie aansluit op het idee bewaarschool. Er zijn namelijk de laatste jaren op verschillende plaatsen crèches in de wijk gekomen. In "Van Dale" wordt een crèche omschreven als bewaarplaats voor onder andere jonge kinderen. Er zijn zeker vier van

deze instellingen in onze wijk. In de wijk zijn ook nog diverse vormen van particulier onderwijs aanwezig of aanwezig geweest, zoals balletscholen, muziekscholen, sportscholen, een kappersschool en andere beroeps- of hobby opleidingen. Evenals de crèches zijn deze instellingen vaak onderhevig aan veranderingen, wat betreft plaats, leiding of naamgeving. Daarom is afgezien van afzonderlijke vermelding van deze instellingen.

Louisastichting

De naam van deze stichting is ontleend aan Prinses Louise Augustina Wilhelmina van Pruisen de echtgenote van Prins Frederik. Deze Prins was een broer van Koning Willem II en de oprichter van de stichting in 1869. Prins Frederik was Grootmeester bij de Loge van Vrijmetselaars. Oorspronkelijk was de stichting in de Nobelstraat gevestigd, maar moest daar weg door wijziging van het stratenplan ter plaatse. In 1877 werd een nieuw gebouw voor de stichting gebouwd aan het Alexanderplein 15. De hierboven genoemde stichting was geen school in de gebruikelijke zin

van het woord. Het oorspronkelijke doel van deze stichting was het opvangen, huisvesten, kleden en voeden van wezen van minvermogende vrijmetselaars. Het werd ook wel opvoedingsgesticht genoemd. Een betiteling die zeker niet aansluit bij wat wij daar heden ten dage onder verstaan. Als men een foto ziet van de speelzaal voor kleuters, dan heeft dit duidelijk niets te maken met het hedendaagse begrip opvoedingsgesticht. De jongens werden opgeleid voor een behoorlijke positie in de maatschappij, terwijl de meisjes een huishoudelijke opleiding kregen en leerden handwerken. Op 24 mei 1939 vierde men het zeventigjarige bestaan van de Louisastichting. Niet lang daarna werd het pand verlaten en in het begin van de Tweede Wereldoorlog, in 1940, kwam het gebouw in gebruik bij de verkeerspolitie. Deze moest het pand in 1976 verlaten om plaats te maken voor de sloper, die ook de meeste andere panden aan het Alexanderplein met de grond gelijk maakte. Ter plaatse verrees een nieuw Hoofdbureau van Politie. Dit gebouw werd in 1980 uitgebreid met nog een nieuw gedeelte.

Louisastichting aan het Alexanderplein (HGA)

HOOFDSTUK 23

BEELDEN EN MONUMENTEN

*B*ij de beelden en monumenten zijn geen gebouwen genoemd, die op de gemeentelijke- of rijksmonumentenlijst staan. Ook zijn geen beelden vermeld, die op of aan gebouwen en huizen zijn aangebracht. Grote delen van de Archipel en het Willemspark zijn aangewezen als beschermd stadsgezicht; ook deze zijn niet vermeld.

Plein 1813

Als eerste noemen we het grootste monument in de wijk en wel het monument midden op het Plein 1813, het is circa 22 meter hoog. Dit gedenkteken is geplaatst ter herinnering aan de herwonnen vrijheid van ons land, in 1813, na de beëindiging van de Franse overheersing. Na bijna vijftig jaar delibereren kwam het uiteindelijk tot een besluit over de vorm en uitvoering van het gedenkteken. Een jury koos het ontwerp van Johan Philip Koelman, directeur van de Haagse Academie voor Beeldende Kunsten, uit als beste. Ook wordt de naam van Van der Waayen Pieterszn. genoemd in verband met het ontwerp. Hij was de ontwerper van het Willemspark, zoals eerder vermeld en heeft waarschijnlijk daarom wel een stem in het kapittel gehad, maar was niet de eigenlijke ontwerper van het monument. De beelden werden gemaakt door de gebroeders Jaquet uit Brussel. Oorspronkelijk waren het holle zinken beelden met aan de buitenkant een laagje koper. Het opbrengen van dit laagje koper werd uitgevoerd door de firma Van Kempen uit Voorschoten, volgens de toen vrij nieuwe galvanotechniek.

De gietijzeren lantaarns zijn vervaardigd bij de Haagse ijzergieterij de Weduwe Sterkman en Zonen. Later kreeg dit bedrijf de naam "Prins van Oranje". Het was gevestigd bij het Hollands Spoorstation waar de Oranjelaan naar dit bedrijf is vernoemd. Bij de restauratie van het monument in de jaren 1956–1959 werden de beelden

Plein 1813

vernieuwd in brons. Koning Willem III heeft op 17 november 1863 de eerste steen gelegd voor het monument. Had de voorbereiding heel veel tijd gekost, ook de opbouw verliep niet erg vlot. Pas zes jaar later, op 17 november 1869, kon het monument worden onthuld. De onthulling vond plaats door Prins Frederik, de toen enige nog in leven zijnde zoon van Koning Willem I. Bij deze onthulling kreeg het Plein 1813 ook officieel deze naam. Oorspronkelijk stond er een hek rondom het monument. Dit is in 1952 verwijderd. Op het monument is uitgehouwen de voorstelling van het wegtrekken van de Fransen en de aankomst van de Prins van Oranje in Scheveningen. Aan de voorkant van het monument, dit is de stadskant, staat het beeld van Koning Willem I als soevereine vorst. In zijn linkerhand heeft hij de wetten van ons land en met zijn rechterhand zweert hij trouw aan deze wetten. Aan de zijkanten twee zittende vrouwenfiguren, de godsdienst

en historie uitbeeldend. Aan de achterkant staat het driemanschap dat zo'n belangrijke rol speelde in ons staatsbestel, nadat de Fransen waren verdwenen. Het zijn Gijsbert Karel graaf van Hogendorp, Leopold graaf van Limburg Stirum en Adam Francois Jules Armand graaf van der Duyn van Maasdam. Bovenop staat een vrouwenfiguur, de Nederlandse Maagd voorstellend, met het Oranjevaandel in haar linkerhand en in haar rechterhand een rol of pijlenbundel en aan haar

Middenpad van het Nassauplein

Op het eerste stuk van het middenpad, bij de Javastraat, staat een PTT herdenkingsmonument met zuil. Het staat er ter nagedachtenis aan de medewerkers van de vroegere PTT, die ten gevolge van de Tweede Wereldoorlog om het leven kwamen. Het monument is gemaakt door de beeldhouwer Hildo Krop. Het werd op 4 mei 1950 onthuld in de Zeestraat, naast het vroegere hoofdkantoor van de PTT. Nadat de PTT het gebouw had verlaten, werd

Fontein Bankplein (HGA)

voeten een zittende Nederlandse Leeuw. De proporties van de vrouwenfiguur kloppen niet helemaal. Als men de opgeheven arm, die het vaandel vasthoudt, denkbeeldig naar beneden draait, heeft deze arm een lengte waarbij de hand tot onder de knie komt, hetgeen niet klopt met de normale menselijke anatomie. Er staat de nodige tekst op het monument, die men het beste zelf kan gaan bekijken. Nog vermeldenswaardig is, dat op het één na hoogste loopplateau, aan de stadskant, in zwarte letters staat: "Eben Haëzer". Dit is ook de naam van de oorspronkelijke wijkverenigingstichting van de Vredeskapel. Er vonden restauraties en groot onderhoud plaats aan het monument rond 1930, 1949, 1956, 1977 en 2004. Het is een Rijksmonument.

hier, na een verbouwing, het Institute of Social Studies gehuisvest. In 1995 werd het monument naar zijn huidige standplaats overgebracht. Het monument heeft een paar merkwaardige anatomische "bijzonderheden". De liggende vrouwenfiguur aan de kant van de Javastraat heeft haar hand boven haar hoofd gebogen, aan deze hand zit de duim aan de verkeerde kant. Verder heeft één voet van de vrouw zes tenen. Het gehele monument maakt een enigszins verwaarloosde indruk.

Het beeld de Wachter staat ter hoogte van het postkantoor op het middenpad. Het beeld is gemaakt door de Japans-Amerikaanse beeldhouwer Shinkichi Tajiri. Het is daar in 1996 geplaatst ter

gelegenheid van de afschaffing van de militaire dienstplicht. Het is goed, dat dit erbij vermeld is, want de bedoeling van het beeld is anders moeilijk, zo niet onmogelijk te raden.

Op het middenplein staan ook twee negentiende eeuwse dubbelbanken. Zij hebben twee afzonderlijke zitplanken en één gemeenschappelijke rugleuning. Men zit dus met de ruggen naar elkaar toe. Om deze reden werden het ook wel luizenbanken genoemd. Men zit met de haren praktisch tegen elkaar aan. Van deze op rustieke gietijzeren poten staande banken, zijn er nog maar vijf over. Buiten het Nassauplein staan er nog drie op het Lange Voorhout. Zij staan allemaal als Gemeentelijk monument te boek.

Op de kop van het plantsoen in de Surinamestraat, aan de kant van de Javastraat, staat een borstbeeld van Louis Couperus. Het is gemaakt door L.H. Sondaar en werd op 10 juni 1963 onthuld. Deze, rond de eeuwwisseling van 19e naar de 20e eeuw, zeer bekende romanschrijver, die ook nu nog vele mensen aanspreekt, woonde enige jaren vlakbij het beeld, in de Surinamestraat 20. Hij heeft ook aan het Nassauplein 4 gewoond. In de Javastraat 17 is een museum aan hem gewijd.

In het bosje van Repelaer, achter het Javalaanhofje staat op een lage stenen en gepleisterde sokkel een bronzen sculptuur, genaamd "Doos-vrucht". Deze dateert uit circa 1979. Het stelt een in drie delen opengaande bol voor met binnenwerk. Het is een werk van Rein Draaijer. Hij maakte in 1985 ook het beeld "Figuratief" voor het parkje vooraan in de Javalaan. Helaas resteert van dit beeld alleen nog de kale sokkel.

Bij de Javabrug zijn in de pilasters tussen de leuningreliefs opgenomen, die betrekking hebben op het vroegere Nederlands Oost-Indië. Zij verbeelden de verbouw en handel in rijst, thee, koffie en suiker. De reliëfs werden gemaakt door de beeldhouwster Gra Rueb. Oorspronkelijk dateren zij uit 1939, maar bij de afbraak van de Javabrug in 1943, door de Duitse bezetters, werden zij er uitgenomen. Na de bouw van een

nieuwe brug, na de oorlog in de jaren 1949-1950, werden de bewaard gebleven voorstellingen, weer herplaatst.

Herdenkingsmonument WO II

Aan het Carnegieplein–Scheveningseweg vinden we vijf objecten, die stuk voor stuk hierna volgen. Het herdenkingsmonument voor de Haagse slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog. Dit monument noemen wij als eerste. Het bevindt zich op het pleintje, naast het plantsoen, tegenover de ingang van het Vredespaleis. Dit monument kwam in 1992 op de plaats waar daarvoor een bloemenklok was gemaakt.

Deze bloemenklok van september 1980, werd verplaatst naar de Plesmanweg bij de oprit naar het Hubertusviaduct. Bij dit monument wordt men herinnerd aan de bijna 20.000 Hagenaars die in de jaren 1940–1945 het leven lieten ten gevolge van de oorlog. Onder hen zijn ruim 16.000 Joodse stadsgenoten, die weggevoerd werden en de vernietigingskampen van de Duitsers niet overleefden. Het monument bestaat onder andere uit vier zuilen, die de vier verschillende hoofdgroepen aangeven waaruit de Haagse bevolking was samengesteld: Protestant, Rooms Katholiek, Joods en Neutraal. De oplopende basaltglooiing stelt een onverzettelijke dijk voor van het verzet tegenover de Duitse overheersing. Het monument werd gemaakt door Appie Drielsma.

De “World Peace Flame”

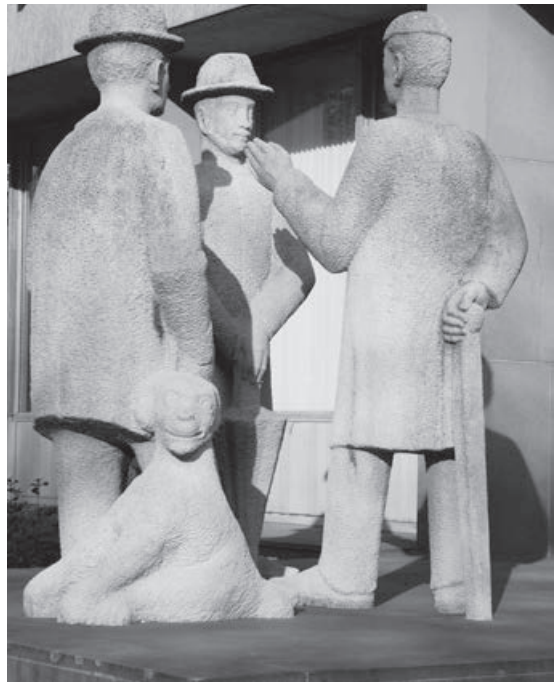
Dit is het tweede object dat wordt genoemd. Het is een vierkante blauw/grijs granieten zuil van ongeveer 1,40 meter hoog met aan één kant een rond venster waarachter de Wereld Vrede Vlam brandt. Het monument is in april 2002 geplaatst, in het gras rechts van en buiten de toegangshekken van het Vredespaleis.

De beeldengroep van drie mannen

Het derde is een groep van drie mannen, genoemd, “Het gesprek”. Het is van Niels Steenbergen en in 1967 geplaatst. Het staat bij de ingang van de Investeringsbank, NIB Capital. Dit is ongeveer op de plaats waar de eerdergenoemde kunstzaal, Huize Kleykamp, werd weggebombardeerd.

De Karnebeekbron

Deze fontein of bron, is het vierde gedenkteken dat wij op dit plein tegenkomen, op de plaats waar Carnegielaan en Scheveningseweg samenkomen. Feitelijk ligt dit monument aan de overkant van de weg en het is de vraag of het officieel tot de Archipelwijk mag worden gerekend, maar omdat het een grensgeval is en betrekking heeft op het Vredespaleis, dat wel in onze wijk ligt, nemen we het toch maar mee. De “bron” werd in 1915 ontworpen door de architect W.C. Brouwer. Op de bron is de nodige informatie over het Vredespaleis te vinden. De lichte terracotta tegels van deze bron

Beeldengroep van 3 mannen “Het gesprek”

zijn bij Brouwer in Leiderdorp gemaakt. De volledige tekst is hier niet vermeld, maar dit nodigt de lezer uit om deze zelf te gaan bekijken.

De kei vlak bij het oude tolhuis

En als laatste object bij het Carnegieplein noemen we nog de grote kei, die langs de trambaan ligt. Hij herinnert aan de aanleg en vroegere tol van de Scheveningseweg.

Borstbeeld van “Constantyn Huygens”

Even verderop aan de Scheveningseweg, bij de aansluiting met de Ary van der Spuijweg, staat aan het begin van het hoge pad, richting Scheveningen, een beeltenis van deze bekende Nederlander. Hij leefde van 1596 tot 1687 en was de ontwerper van de Scheveningseweg. Het bronzen beeld stamt uit 1897 en staat op een stenen sokkel in neobarokstijl. Het werd ontworpen door A.W.M. Od uit Delft.

Beelden van het afgebroken stadhuis

Het volgende punt, dat wordt aangedaan, is het voormalige Alexanderveld, waar het inmiddels al weer afgebroken stadhuis heeft gestaan en waar nu een burgemeestersbuurt is verrezen. Aan weerskanten van de brug, bij het gebouw de Crescent, staan de bovengenoemde beelden. Deze waren oorspronkelijk hoofdzakelijk bij de

Monument van de Herwonnen vrijheid

ingangen van het voormalige stadhuis aan de gevels en trappen verwerkt. Zij zijn ontworpen door Dirk Bus.

Het Bevrijdingsmonument

Dit monument staat bij de ingang van het Burgemeester de Monchyplein bij het Nassauplein. Het werd vervaardigd door Aart van den IJssel en J.J.A. Smets. De vijf bronzen vogels, die de vijf oorlogsjaren voorstellen, vliegen weg uit hun kooi en symboliseren daarmee de herwonnen vrijheid na vijf jaar Duitse bezetting. Het heeft de naam "Permanente Herdenkingsvlag". Het monument werd op 7 februari 1959 onthuld bij de hoofdingang van het voormalige stadhuis ongeveer op de plaats waar nu de hoge woontoren staat. De huidige plaats kreeg het eind 2003.

Een gestileerd slakkenhuis

Aan de overkant van de Burgemeester Patijnlaan, over de sloot bij het speelveld voor de flats, op het terrein van de voormalige Oude Alexanderkazerne, staan een paar grote keien met een beeldhouwd slakkenhuis, als modern monument.

Fontein op het Bankplein

Oorspronkelijk stond er een groot stenen fontein op het Bankplein. Deze was door de architect H. Westra Jr. ontworpen in 1881 en werd door de bouwers van een belangrijk deel van de wijk: "de Exploitatie Maatschappij Duinweide" aan de gemeente Den Haag aangeboden. Het werk stelde

"Neptunus en Amphritite" voor. In de zomer was de fontein van 14.00 tot 16.00 uur in bedrijf. Om onduidelijke redenen besloot de gemeenteraad op 20 oktober 1921 de fontein weg te halen. Dit op het eerste oog onbegrijpelijke besluit werd in 1925 geëffectueerd. Mogelijk had het besluit te maken met de kwaliteit van de fontein. Al in 1885 werden er door de firma Wed. Dooremans en Zoonen uit Rotterdam voor € 45,00 enige reparaties uitgevoerd aan de fontein. Dit was een voor die dagen vrij hoog bedrag voor reparatie van een fontein van nog maar een paar jaar oud.

Na de sloop kwam er midden op het plein slechts een stadsklok voor in de plaats. Tussen 1910 en 1915 was deze klok aanwezig aan de stoepwand van het plein aan de stadskant. In 1988 werd op initiatief van wijkbewoners een nieuwe bronzen fontein gemaakt en geplaatst, zij het veel eenvoudiger en van geringere omvang dan de oorspronkelijke fontein. Het ontwerp hiervoor kwam van Renske Mors, een toenmalige wijkbewoonster en van H. van der Leeden.

Gebeeldhouwd slakkenhuis

Tolhekken

Aan de Kerkhoflaan tegenover de RK begraafplaats staan drie pilasters met tolhekken die in 1924 van de Scheveningseweg kwamen. Deze hekken staan aan de rand van de Scheveningsebosjes bij het

begin van de Kapellaan, een breed bospad. Zie ook Hoofdstuk 16. Tolhuizen.

“De Phoenix”

Dit beeld staat aan de Kerkhoflaan bij de ingang van de RK begraafplaats, tegenover de tolhekken. Dit modern aandoende monument is van de hand van Dick Loef.

Oude hardstenen palen

Er staan nog drie hardstenen palen in de wijk, die de grens van de domeinen en het jachtgebied van de Koning aangaven. Er staat er één op het hoge pad van de Scheveningseweg bij de Joodse Begraafplaats. Op het punt waar een zijpad afbuigt in de richting van de Riouwstraat. Op de paal staan, aan twee tegenover elkaar liggende kanten, een 4 en een 5. Een tweede paal staat in de heg tussen het fietspad en wandelpad aan de Kerkhoflaan ongeveer tegenover nummer 2. Dit is nog maar een kort paaltje. Vermoedelijk is het ooit afgebroken. Aan één kant staat “privatieve jacht van den koning” en aan de andere kant “domeinen”. De derde paal staat helemaal bovenaan de Koninginnegracht, in het plantsoen, ongeveer tegenover het op één na laatste huis. Deze paal heeft op twee tegenover elkaar liggende kanten de cijfers 5 en 6 staan. Vroeger heeft er bij het naar boven lopende pad in het Hubertuspark, op de hoek van de Waalsdorperweg en Plesmanweg, ook een dergelijke soort paal gestaan. In de oorlog is de boel daar kaal gehakt en overhoop gehaald. In 1968 werd daar ter plaatse een oprit naar het Hubertusviaduct aangelegd. Deze paal is verdwenen en hoogst waarschijnlijk verloren gegaan maar hoe en wanneer is onbekend.

Bij de volgende vermeldingen worden de Scheveningsebosjes ook bij de Archipel gerekend. De bebouwing houdt weliswaar op bij de Kerkhoflaan en de Ary van der Spuyweg, met uitzondering van de Bataaf. Deze bosjes horen, voor zover bekend, ook niet bij een andere wijk. Daarom anexeren wij ze maar als behorende tot de Archipel, zeker het deel tot en met de Professor B.M. Teldersweg.

Kunstwerk van stalen binten.

Helemaal op de grens van de wijk, in de middenberm van de Professor B.M. Teldersweg bij het kruispunt met de Scheveningseweg, staat een modern kunstwerk dat wij volledigheidshalve ook willen noemen. Van wie het is en wat het voorstelt is onbekend.

Zeven schoppen

Aan de rand van de wijk, in de Scheveningse-bosjes langs de Professor B.M. Teldersweg, tegenover het Indisch monument, staan deze spades. Deze meters hoge spades zijn hier verzameld na op diverse plaatsen dienst te hebben gedaan als blikvanger bij het vijfenzeventig jarig jubileum van de Plantsoenendienst.

Homomonument

Als laatste wordt dit moderne monument vermeld. Het staat helemaal op een uiterste hoek van de wijk aan de Koninginnegracht, vlakbij de Wittebrug. Dit monument van Theo ten Have is geplaatst in oktober 1993.

Herdenkingsmonument WO II

HOOFDSTUK 24

ORGANISATIE VREDESKAPEL

Alvorens de geschiedenis van de Vredeskapel, voorzover als mogelijk is, vast te leggen is het voor de duidelijkheid beter om eerst de organisatie van het kerkelijke werk te vermelden.

De kapel was lange tijd alleen een zaak van de Haagse Hervormde Gemeente. Vandaar dat daar begonnen wordt met de organisatie.

Interieur anno 2005

De Haagse Hervormde Gemeente was onderverdeeld in wijken, die oorspronkelijk met een Romeins cijfer werden aangeduid. Voor de in aanbouw zijnde wijk Archipel en de nieuwe wijk Willemspark werd

dit Wijk X. Voor het werk in deze nieuwe wijkgemeente, werd Ds. G. A. Rademaker, in 1877, als eerste predikant aangesteld. Een wijkpredikant wordt terzijde gestaan door de kerkenraad, bestaande uit ouderlingen en diakenen. De

kerkenraad vormt als het ware het bestuur van de wijk en bepaalt het beleid. Dit wordt met een bepaalde mate van autonomie gedaan, maar is wel onderworpen aan de van hogerhand gestelde regels, vastgelegd in de landelijke kerkorde en plaatselijke regeling. In september 1908 werd in Wijk X de "Wijkvereniging Eben Haëzer" opgericht. Het doel was, kort omschreven: Ondersteuning van het

Het totale gebied van de gecombineerde Hervormde wijk 2 valt vrijwel samen met wijk 5 van de Gereformeerde Kerk van 's Gravenhage Oost. Alleen in het deel van de voormalige Hervormde wijk X is het gebied van wijk 5 groter. Bij de Koninginnegracht loopt de grens bij de Dr. Kuypersstraat door, langs de Koninginnegracht, Prinsessegracht, Korte Voorhout, Tournooiveld,

Kerkenraad medio 50e jaren vorige eeuw

kerkelijke werk in de wijk, in de ruimste zin van het woord. In 1989 werd de wijkvereniging omgezet in een wijkstichting met dezelfde naam.

De grens van wijk X loopt langs de Koninginnegracht, Dr. Kuypersstraat, Denneweg, Vos in Tuinstraat, Lange Voorhout, Parkstraat, Mauritskade, Scheveningseveer, Kortenaerkade, Anna Paulownastraat, Carnegieplein, Scheveningseweg, Ary van der Spuyweg en Kerkhoflaan. Buiten dit gebied hoorde, al vanaf de bouw, ook de Nassaubuurt van het Benoordenhout bij wijk X. Bij de latere, verdere bebouwing van het Benoordenhout, behoorden de daar wonende Hervormde bewoners ook tot wijk X. In 1934 kreeg het Benoordenhout een eigen predikant en in 1935 een eigen kerkgebouw, de Duinzichtkerk. Het werd een zelfstandige wijk onder nummer XIX. In deze nieuwe wijk was ook een "Wijkstichting Duinzichtkerk" opgericht. Met ingang van 1 januari 1978 werden, mede om financiële redenen, de wijken X en XIX weer samengevoegd nu onder wijknummer 2.

Lange Vijverberg, Plaats en Noordeinde naar de Zeestraat. Oorspronkelijk wilde de Gereformeerde wijk 5 Oost na de Tweede Wereldoorlog een eigen kerkgebouw laten bouwen. Door diverse ontwikkelingen ging dit niet door en ging men gebruik maken van de Duinzichtkerk. In het begin met strikt gescheiden diensten. Later werd een aantal diensten samen met de Hervormden gehouden en uiteindelijk werden vanaf 6 mei 1990 alle diensten gemeenschappelijk gevierd. Als logische stap gingen Hervormden en Gereformeerden met ingang van 1991 in federatief verband verder "Samen op Weg". Na de grote kerkfusie van mei 2004 behoort de Wijkgemeente Duinzichtkerk-Vredeskapel tot de Protestantse Gemeente te 's Gravenhage. Organisatorisch is het beheer van de kerkgebouwen, wijkstichtingen, financiën enzovoort ondergebracht in de overkoepelende "Beheersstichting Duinzichtkerk-Vredeskapel".

HOOFDSTUK 25

GESCHIEDENIS VREDESKAPEL

De geschiedenis van de Vredeskapel, tot 1957 Malakkakapel genaamd, begint in 1879. Voor de herkenbaarheid wordt in het vervolg meestal de naam Vredeskapel aangehouden. De naam Malakkakapel, die feitelijk van toepassing is voor de periode van voor 1957, komt bij de huidige generatie en bij de bezoekers van de kapel meestal onwennig en vaak onbekend over.

De hoofdpersoon met betrekking tot het ontstaan van de Vredeskapel is Jonkheer Paulus Ocker Hendrik Gevaerts van Simonshaven, Hofmaarschalk van wijlen Hare Majesteit Koningin Sophie. Kamerheer des Konings in buitengewone dienst, Lid van den gemeenteraad en ook wethouder van 's Gravenhage. Hij was tevens ouderling in de nieuwe Hervormde Wijkgemeente X. Het verhaal gaat, dat hij zingende militairen hoorde in een zaal van de Frederikskazerne aan de Frederikstraat. Begaan met deze mensen en waarschijnlijk nog meer bezorgd over hun geestelijk welzijn, besloot hij een zaal met toebehoren te laten bouwen. Deze zaal was uiteraard ook bestemd voor de militairen uit de andere kazernes in de buurt: de Alexanderkazerne en de Oranjekazerne. De bouw zal zonder twijfel in samenspraak en overleg met de kerkenraad en de predikant van de wijk zijn geschied. Zoals gemeld, was sinds twee jaar in de nieuwe, en nog gedeeltelijk in aanbouw zijnde, Archipelwijk Ds. G.A. Rademaker werkzaam. Jonkheer Gevaerts van Simonshaven was zelf ook wijkbewoner. Hij woonde aan de Javastraat 20. Later verhuisde hij naar de Mauritskade 3 en vervolgens naar de Alexanderstraat 25. De naam Gevaerts van Simonshaven werd op 18 maart 1910, bij een uitspraak van de Arrondissements Rechtbank te Den Haag, veranderd in: Gevaerts Heer van Simonshaven. Hij werd geboren op 2 november 1827 en overleed op 15 november 1912. Hij is begraven op de Algemene Begraafplaats aan de Kerkhoflaan, Vak A, regel 3, graf nr. 48. De wijkkerk voor de Archipelbuurt was de toch wel

Vredeskapel

enigszins deftige Willemskerk aan de Nassaulaan. Zie hierover, Hoofdstuk 31. Willemskerk. De zaal die jonkheer Gevaerts van Simonshaven wilde laten bouwen, was in eerste instantie bestemd voor bijbellezingen, zondagsscholen, catechisaties, enzovoort. Vrijwel zeker werd hij ook al snel gebruikt als een voorloper van de latere Protestants Christelijke Militairen Tehuizen. Er waren veel militairen gelegerd in de wijk. Zoals eerder aangegeven, in de Frederikskazerne aan de Frederikstraat, in de Alexanderkazerne aan de huidige Burgemeester Patijnlaan en in de Oranjekazerne gelegen op de plaats van het huidige Louis Couperusplein.

Voor de realisatie van zijn plannen kocht jonkheer Gevaerts van Simonshaven op 13 maart 1880 een stuk bouwgrond, gelegen aan eene geprojecteerde straat uitkomende op de Borneostraat. Hij kocht de grond van de burgerlijke Maatschap "Duinweide". De gekochte grond was 3 aren en 74 centiaren groot en kostte € 1.190,00. Dit is € 3,10 per m². De aannemer die de kapel bouwde was de heer Schweitzer. In de huidige tijd zou men hem een projectontwikkelaar noemen. Deze meneer Schweitzer heeft bij de bouw van de Archipelbuurt vele huizen doen ontstaan. Hij woonde zelf op de hoek Borneostraat–Malakkastraat. Zijn zoon heeft tot op hoge leeftijd en tot jaren na de Tweede Wereldoorlog in dit huis op de hoek een drogisterij gedreven. De heer Schweitzer was hervormd en of dit mee heeft gespeeld in de rekening voor de bouw is onbekend. Maar mede door de inzet van de aannemer Schweitzer kwam het beoogde gebouw voortvarend tot stand. De architect, die het gebouw ontwierp, was de heer H.F.G.N. Camp, bouwmeester van Koning Willem III. Deze architect ontwierp ook het neogotisch avondmaalsstel met doopvont voor de Willemskerk. Dit stel bevindt zich nu in de Vredeskapel en wordt daar van tijd tot tijd gebruikt. Zie voor verdere gegevens hierover, Hoofdstuk 32. Avondmaalserviezen en doopvont.

De Vredeskapel is in de stijl van het eclecticisme gebouwd met overwegend neoclassicistische kenmerken, ook wel met Waterstaatsstijl aangeduid. De voor- achter- en zijgevels zijn van baksteen, waarbij de voorgevel een hoog hardstenen plint heeft. De voorgevel wordt door vier gecanneleerde pilasters in drie delen verdeeld. In het middelste deel is de hoofdingang met dubbele rondboogdeuren met panelen. Boven de deur bevindt zich een roosvenster. In ieder zijdeel van de voorgevel bevindt zich een rondboogvenster met een verdeling door middel van glasroeden, nu in hout uitgevoerd.

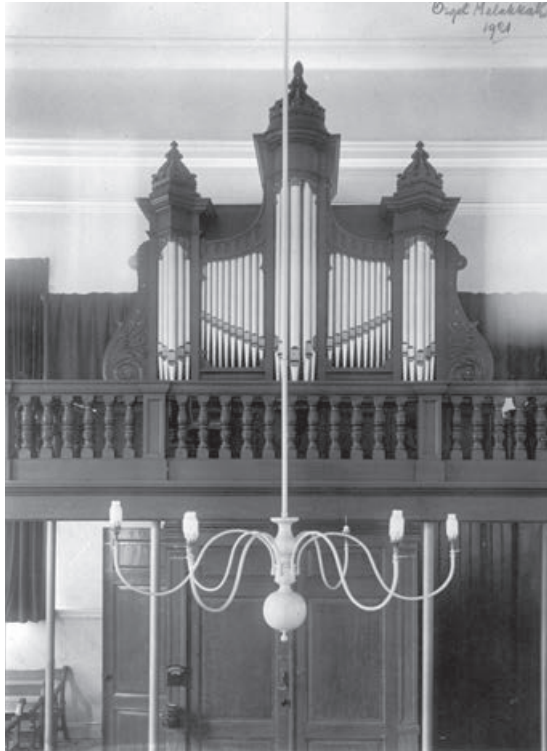
Voor 1957 was de tracerings van de ramen in gietijzer uitgevoerd in gedeeltelijk neoromaanse en gedeeltelijk neogotische stijl. De voordeur en ramen aan de straat zijn voorzien van een omlijsting van geschilderd stucwerk. Het middendeel van de

Neoclassicistische bouwstijl

voorgevel wordt bekroond door een gepleisterde driehoekig fronton boven een eveneens in stucwerk uitgevoerde fries met tandlijst. Naast het fronton zijn borstweringen, met oorspronkelijk balusters, aangebracht, eveneens met stucwerk afgewerkt. De hoofdafmetingen van de kerkzaal zijn ongeveer 17 meter bij 11,6 meter en een hoogte van 7 meter. Momenteel staan er 165 stoelen in de kerkzaal en op de orgelgalerij nog eens circa 25 stuks. Met het bijplaatsen van stoelen is er nu plaats voor 225 personen. In het verleden werd gesproken over plaats voor 250 personen, maar toen stonden er nog rijen stoelen op het liturgisch centrum. Achter de kerkzaal bevindt zich een kerkenraads-kamer van circa 9 meter bij 5 meter en verder is er nog een kantoortje. Boven de kerkenraads-kamer en het kantoortje ligt een kosterwoning. Rechts van de kerk bevindt zich een ongeveer twee meter brede poort, die toegang geeft tot de kosterwoning, kerkenraads-kamer en kantoor. Aan de linkerkant was ook een zelfde soort poort. In het verleden is aan de straatkant hiervan een fietsenstalling gebouwd, die in het begin van de negentigerjaren van de 20e eeuw is vervangen door een aangepast toilet, vanuit de kerkzaal te bereiken. Verderop in de poort is in 1957 een stookhok gebouwd voor de toen aangelegde hetelucht-verwarming voor de kapel.

Op 12 november 1880 werd het gebouw in gebruik genomen. Vrijwel vanaf het begin werden er, onder leiding van de wijkpredikant Ds. G.A. Rademaker, kerkdiensten gehouden en kreeg het gebouw al gauw de naam Malakkakapel. Op 28 juli 1882 schonk jonkheer Gevaerts van Simonshaven

Orgel Malakkakapel tussen 1920 en 1923 (HGA)

het gebouw aan de Nederduitsch Hervormde Gemeente te 's-Gravenhage. Deze schenking werd, op 9 september 1882, onder andere goedgekeurd en getekend door Koning Willem III, de Minister van Justitie en de Secretaris Generaal bij het Departement van Justitie. Zie hiervoor Hoofdstuk 28. Transcriptie schenkingsakte Malakkakapel. De functie van militair tehuis bleek in de loop van de jaren te zijn beëindigd. Hierin kwam weer verandering toen, in augustus 1914, Nederland mobiliseerde in verband met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. De toenmalig wijkpredikant Dr. H. Schokking liep met zijn vrouw in die periode te wandelen. Hij werd getroffen door de vele "stromeloos" rondlopende militairen in de buurt. De Malakkakapel werd toen snel weer Militair Tehuis. Wijkbewoners zorgden spoedig voor de nodige dam- schaak- en dominospelen, alsmede voor een paar sjoelbakken en voor kranten en tijdschriften. Er werden tafeltjes en stoelen opgesteld en ook kistjes met pijptabak. Een soldaat was een man en een man rookte een pijp. Zo was dat in die tijd. Al gauw werd er druk gebruik gemaakt van de mogelijkheden, die geboden werden. Verder werd er op zondagavond voor een gratis broodmaaltijd gezorgd, zodat de militairen

daarvoor niet terug hoefden te gaan naar de kazernes. 's Avonds werd er om half tien een korte dagsluiting gehouden. De militairen konden daarna op tijd terug zijn voor het avondappèl.

De dagsluiting werd meestal verzorgd door de wijkpredikant Dr. Schokking en in sommige gevallen door de heer Streder, die als godsdienstonderwijzer werkzaam was in de wijk. Bij verhindering van Dr. Schokking werd in enkele gevallen de dagsluiting verzorgd door de heer J. Ph. Feenstra (mijn vader), oud catechisant van Dr. Schokking. Op een avond kwam Prins Hendrik met zijn adjudant op bezoek in de kapel. Voor deze gelegenheid was een strijkje komen opdraven, dat kamermuziek ten gehore bracht, een bezoek dat duidelijk niet ongemerkt voorbij ging. Later heeft ook Koningin Wilhelmina een bezoek aan de kapel gebracht. Dit bezoek was zonder enige ophef en verliep in alle eenvoud. Bij deze bezoeken werd ook het wijkgebouw naast de kapel bezocht, waar in de diverse vertrekken militairen in alle rust konden studeren, of brieven schrijven. Later is het Militair Tehuis verplaatst naar het voormalige stationnetje van de stoomtram aan de Anna Paulownastraat, links naast het Vredespaleis, thans bij de Soefie-beweging in gebruik. Mogelijk is deze verplaatsing een gevolg geweest van het opheffen van de stoomtram per 4 december 1915, waardoor deze ruimte vrijkwam voor andere doeleinden. Voor de koster van de kapel, de heer Henkes, moet dit een verlichting zijn geweest. Hij hoefde nu niet meer iedere keer de kerkzaal anders in te richten. Naast de al eerdergenoemde activiteiten was er ook een tijd, dat er een naai- en breischool in de kapel was gevestigd. In het begin van zijn bestaan was de zaal helemaal vlak en had geel geverfde banken. Mogelijk was het schilderwerk in licht eiken gehout. Houten en marmeren was een schildertechniek, die vroeger veel werd toegepast, maar nu vrijwel is vergeten. De kathedre, gedekt met een groen laken en koordfranje, werd door de jeugd "de dobbelsteen" genoemd. In 1930 kwam er een verhoogd podium en werden er stoelen bijgeplaatst en werden de banken donkerbruin geverfd. De verwarming van de zaal werd verzorgd door twee grote kolenkachels, één links achter

en de andere rechts voor. In 1920 kwam er een echt kerkorgel. Voor de plaatsing van het orgel moest er een orgelgalerij komen. Tot die tijd was er alleen een klein portaal bij de ingang, waar een harmonium bovenop stond. De galerij kwam niet over de gehele breedte van de kapel maar werd in breedte en diepte begrensd door de twee kolommen die er nu nog staan. Het waren oorspronkelijk vrij dunne ronde stalen kolommen, zilverkleurig geverfd. Als jeugd gebruikten wij de kolommen voor het oefenen in paalklimmen en het daarna weer terugglijden. Dit, zolang wij aan het over ons gestelde gezag konden ontglippen. Bij de restauratie in 1957 zijn de kolommen rondom met eikenhout betimmerd. Later, zelf tot een bepaalde vorm van toezicht gekomen, hoeft daar, door de veranderde vorm, niet meer op gelet te worden. Voor de toegang tot het harmonium op het portaal en later het orgel op de galerij was er, aan de kant van het wijkgebouw, een trap in de stijl, zoals toen gebruikelijk bij huizen in de buurt, namelijk met gietijzeren spijlen tussen trapboom en leuning. Onder de trap was een, van

Ossenhoofdstraat. In een brief van 28 juni 1920 wordt bericht, dat het orgel 30 juni per spoor zal worden verzonden en dat op maandag 5 juli kan worden begonnen met de opbouw van het orgel. De wijkvereniging moest volgens afspraak, op eigen kosten, zorgen voor het transport van het orgel van het station naar de Malakkakapel en ook voor het franco terugsturen van de lege kisten. Het vervoer van het station naar de kapel van de kisten met orgelonderdelen kostte € 12,60 dit volgens de vrachtbrief waarop het totale gewicht van 1404 kg was vermeld. Het terugsturen van de kisten kostte € 3,20.

*D*e dispositie van het orgel was lange tijd onbekend. Op een ongedateerde nota is slechts vermeld: "à contant verkocht en geleverd een pyporgel, € 1.110,00". Na de plaatsing van een nieuw orgel in 1957 verhuisde het orgel naar de Hervormde Kerk te Breezand in Noord Holland. Na afbraak van deze kerk in de tachtiger jaren van de vorige eeuw ging het orgel naar de heer W. Barnard te Texel.

Vredeskapel interieur

bruin geverfd hout, getimmerd hok, waarin de brandstof voor de kachels werd opgeslagen. De leverancier van het nieuwe orgel in 1920 was de Fa. A.S. J. Dekker uit Goes, fabriek van pneumatische en mechanische Kerkorgels. Het kantoor was aan de Turfkade D6 en de fabriek stond aan de

Vervolgens ging het begin 2003 naar een particulier te Urk. Als dispositie werd vermeld: Manuaal: Holpijp 8' Prestant 4' Roerfluit 4' Octaaf 2' Scherp II B/D. Verdere vermelding Pedaal: Aangehangen en mechanische toets-en registertractuur. Dit is precies dezelfde specificatie als later wordt

Vredeskapel voor 1920

aangetroffen bij het nieuwe orgel uit 1957. Aan de orgeltrapper werd door de wijkvereniging € 2,70 betaald voor het trappen tijdens het stemmen en proefspelen van het orgel. Het orgel had, zoals in die tijd vaak voorkwam, geen elektrische voorziening voor de levering van wind of lucht. Deze windvoorziening werd verzorgd door de menskracht van een orgeltrapper. Trouwens, ten tijde van de plaatsing van het orgel, beschikte de kapel zelfs nog niet over elektriciteit. Over de vraag, wie de orgeltrapper moest betalen voor het trappen tijdens het stemmen en proefspelen van het orgel, is per brief gediscussieerd tussen de orgelbouwer en de wijkvereniging. Op 7 oktober 1920 komt er een betalingsverzoek, waarbij vermeld wordt, dat volgens afspraak de kosten voor een orgeltrapper tijdens het stemmen altijd voor rekening van de opdrachtgever zijn. Zij gaan er echter mee akkoord, indien de betaalde € 2,70 in mindering van de betaling wordt gebracht. Verder wordt gevraagd op welk adres over het te ontvangen bedrag kan worden gedisponeerd.

In juli 1923 werden de twee gaskronen met vleermuisbranders en dito wandornamenten vervangen door elektrisch licht. Er waren namelijk regelmatig klachten, dat de gasverlichting in de winter bij avonddiensten onvoldoende licht gaf voor het goed kunnen lezen in de Bijbel en het psalmen- en gezangenboek. De offerte voor deze elektrificatie vermeldde: "Aanleg eener complete

lichtinstallatie in de Malakkakapel", kosten inclusief afmontage € 365,00. Later kwam daar nog € 7,75 bij voor een wandlichtpunt met arm in de poort. Een en ander werd uitgevoerd door J.J. Veltkamp uit de Hooistraat 4 te 's Gravenhage. In 1930 bestond de kapel 50 jaar. Men wilde deze gebeurtenis niet ongemerkt voorbij laten gaan. Om de viering van dit jubileum in goede banen te leiden werd er een jubileumcommissie gevormd. Door de commissie werden verschillende activiteiten ontplooid. Als eerste werd er een geldinzamelingsactie op touw gezet. Door de gemeenteleden en sympathisanten werd een voor die dagen zeer groot bedrag van € 1.266,20 bijeen gebracht. Hierbij waren ook afzonderlijke giften van Koninginmoeder Emma, Koningin Wilhelmina, Prins Hendrik en Prinses Juliana. Het hoofddoel van de inzameling, het aanschaffen van nieuw meubilair, kon door de opbrengst worden gerealiseerd. Op een feestavond, ter gelegenheid van het vijftig jarig bestaan van de kapel, werd een openingswoord gesproken door de wijkpredikant Dr. Schokking. Daarna volgde een bloemencantate, een gymnastiek uitvoering, het optreden van de heer Burgersdijk, opvoeringen van "de Wonderdokter" en van "dokter Pijnloos" en weer de heer Burgersdijk. Uit deze tijd is er ook een aanslag aanwezig van de Gemeente Den Haag voor gemaklijksheidsbelasting ten bedrage van € 14,60. Op 16 november was er een speciale kerkdienst waarin het vijftig jarige bestaan werd herdacht. De tekst in deze dienst was uit: 1 Corinthiërs 3 de

verzen 21–23. “Niemand dan roeme op mensen, want alles is het uwe: hetzij Paulus hetzij Apollos hetzij Cefas, hetzij de wereld, hetzij leven hetzij dood, hetzij tegenwoordige hetzij toekomstige dingen, zij zijn alle uwe; doch gij zijt van Christus, en Christus is van God”. Er werd nieuw zitmeubilair en een nieuwe katheders/preekstoel aangeschaft. Alles in vrij donkere eikenhouten uitvoering. Aan weerskanten tegen de muur kwamen zijvakken van vier gekoppelde stoelen breed en een middenvak van tien stoelen breed. Voor zover ik het mij kan herinneren, hadden de eerste drie of vier rijen van de zijvakken klappzittingen met voor de rest allemaal vaste zittingen. Het waarom is mij onbekend. De oude banken waren wel degelijk maar zaten vrij hard en ongemakkelijk. Achterin bleven links en rechts nog enkele exemplaren van de oude banken staan tot 1957. Op het podium stond in het midden de preekstoel en links en rechts op het podium stonden dwars vier rijen stoelen opgesteld met een gesloten afscherming aan de kant van de kerkzaal. Aan de ene kant de rijen voor de kerkenraad, bestuursleden van de wijkvereniging en collectanten. Aan de andere kant voor de mensen, die ondersteuning kregen van de Diaconie. Zo kon men goed in de gaten houden of de mensen met ondersteuning wel aan hun verplichtingen ten aanzien van kerkgang voldeden. Gelukkig is dit alweer zeer lange tijd geschiedenis. In het midden van de muur achter de preekstoel was één deur, die toegang gaf tot de kerkenraadskamer. Deze deur was afgeschermd met een groen gordijn, waar boven een koof, die ook bekleed was met groene gordijnstof. Als bij het begin van de dienst de predikant de kerkzaal was binnengekomen schoof de koster, door middel van gordijnkoorden, het groene gordijn voor de deur dicht. Boven deze deur was een vrij groot rond houten bord bevestigd van blank gevernist hout met daarop in goudkleurige letters de tekst uit Hebréeën 13 vers 8: “Jezus Christus is gisteren en heden dezelfde en in der eeuwigheid.” Links en rechts van bovengenoemde deur waren twee houten rekken met houten knoppen bevestigd waaraan de “hengels” hingen. Dit waren collectezakken met onderaan een pluim en bevestigd aan een lange steel. Deze hengels werden gebruikt bij een matig bezette kerk, waarbij het doorgeven

van gewone collectezakken lastig was; dit vooral in het middenvak met tien aaneengesloten plaatsen naast elkaar. Vanzelfsprekend waren de, uitsluitend mannelijke, collectanten in het zwart gekleed met handschoenen aan en het liefst ook nog in jacquet. Tegen betaling waren er voor vaste kerkgangers gereserveerde plaatsen. Dit werd aangegeven met naametiketten op de rugleuningen van de stoelen. Deze plaatsen bleven vrij tot 5 minuten voor aanvang van de dienst. Op dat moment ging er een oranje lampje boven de deur achter de preekstoel branden en waren alle plaatsen vrij. Men zag dan mensen opschuiven naar voren, naar opengebleven plaatsen. Voor het jaar dat liep van 1 september 1942 tot 30 juni 1943 kostte de huur van een zitplaats € 1,14. Het bewijs voor zo’n gehuurde zitplaats was, merkwaardig genoeg, ondertekend namens het bestuur van de Wijkvereniging Eben Haëzer en dus niet door de kerkvoogdij. Op de houten vloer lagen kokoslopers en langs de ramen hingen groene gordijnen. De onderkant van de wanden was gemarmerd, dat wil zeggen geschilderd met een marmer motief. Bij de kapel was dit met een blauwachtig ader motief. In de hongerwinter van de Tweede Wereldoorlog werd er door het Inter Kerkelijk Bureau aan kinderen en volwassenen voedsel verstrekt. Zie hiervoor Hoofdstuk 29. Voedselvoorziening I.K.B. De wijkpredikant tijdens de oorlogsjaren, Ds. Wormgoor, werd op 10 en 23 maart 1942 verhoord door de beruchte SD, de Duitse Sicherheitsdienst. Dit naar aanleiding van zijn voorbede voor Koningin Wilhelmina en de gevangenen genomen predikanten. Op 25 januari 1945 is in de Riouwstraat een V-2 neergekomen. Deze V-2 bracht ook aan de Malakkakapel schade toe. Zie hiervoor Hoofdstuk 11. De V-2.

*W*a 1950 werden, onder leiding van de toenmalige wijkpredikant Ds. A.J. Flink, plannen gemaakt om tot een noodzakelijke renovatie te komen. De gemeente bracht in vier jaar tijd ongeveer € 13.636,00 bijeen. In de tweede helft van 1956 werd met de restauratie begonnen, onder leiding van de architect de heer Ph.J.W.C. Bolt. In deze periode was de gemeente voor kerkbezoek, in de wijk, volledig aangewezen op de Willemskerk. In maart 1957 kon de, bij die gelegenheid tot

Vredeskapel omgedoopte, kapel weer in gebruik worden genomen. Zij had toen van binnen het uiterlijk gekregen, zoals zij er nu nog in grote lijnen uitziet. De ramen met een gietijzeren tracering werden vervangen door houten ramen met een andere tracering. Ramen van precies hetzelfde oude model zijn nog aanwezig in het kerkgebouw van de Katholiek-Apostolische Kerk in de 1e de Riemerstraat. De kolenkachels verdwenen en werden vervangen door een, in een afzonderlijke stookruimte opgestelde, heteluchtverwarming.

Er kwam een nieuw orgel met elektrische aandrijving voor de luchtvoorziening. Het werd geplaatst op een nieuwe orgelgalerij, die vanaf dat tijdstip tot over de volle breedte van de zaal liep. De trap ging daarbij naar de andere kant. De firma van Vulpen te Utrecht bouwde, leverde en installeerde het nieuwe orgel met de volgende dispositie: Holpijp 8' Prestant 4' Roerfluit 4' Octaaf 2' en Scherp 2 st. (bas/discant), Het geheel met aangehangen pedaal. De lambrisering van de kerkzaal werd in eiken betimmerd en er kwamen onder andere nieuwe stoelen, preekstoel, avondmaalstafel, lampen en nieuwe vloerbedekking. Het podium werd veranderd in een liturgisch centrum met een enigszins gebogen voorkant. De nieuwe preekstoel ging naar de kant en centraal kwam een avondmaalstafel, die tot dan toe had ontbroken. Verder kwamen er een lezenaar en een zuil voor het doopvont. Op deze zuil paste zowel het eenvoudige doopvont als het neogotische doopvont uit de voormalige Willemskerk. Later kwam er als geschenk van onze partnergemeente uit Mariënbrunn nog een standaard voor de Paaskaars bij. Al dit "meubilair" is in licht eikenhout uitgevoerd. Op de muur, boven het liturgisch centrum, werd in 1957 een kruis geschilderd, staande op de kop van een slang, een symbool dat jarenlang in de wijk werd gebruikt. Bij een latere schildersbeurt is dit verdwenen. Door een damesgroep werd daarna een groot wandkleed gemaakt met onder andere, tientallen veelkleurige bollen van verschillende afmetingen op een zwarte achtergrond. Dit kleed werd aan de muur opgehangen, op de plaats waar vroeger het geschilderde kruis had gestaan.

Veel gemeenteleden en ook de toenmalige wijkpredikant, waren niet erg gelukkig met deze gang van zaken. De invloed en lobby van de maaksters was echter dermate groot, dat het kleed bleef hangen. Verschillende kerkgangers en ikzelf ook, hadden de neiging om tijdens een dienst te proberen het aantal bollen te tellen. Onze toenmalige koster had ronduit gezegd een vreselijke hekel aan het kleed. Nadat hij, enige jaren later, meende een mot te zien in de buurt van het kleed, hebben wij gezamenlijk het kleed snel van de muur gehaald en het veilig in het stookhok gedeponerd, met als motief onze grote bezorgdheid voor de vloerbedekking van het liturgisch centrum. Enige tijd nadat het kleed met de bollen was verdwenen, werd in augustus 1976 het nu nog aanwezige houten kruis aangebracht. In 1996 werd, bij het opknappen van de kapel, verlichting achter het kruis aangebracht. Het gebouw werd in de tachtiger jaren van de 20e eeuw op een voorlopige Gemeentelijke monumentenlijst geplaatst. Op 1 september 1986 kwam het bericht van het College van Kerkvoogden der Hervormde Gemeente te 's Gravenhage dat deze plaatsing definitief was geworden.

Per 22 juli 1994 kreeg de Vredeskapel de status van Rijksmonument, onder nummer 476045. Naar aanleiding van deze status werd hij afgevoerd van de gemeentelijke monumentenlijst. De plaatsing op de monumentenlijst omvat interieur en exterieur en dit is inclusief het avondmaalsservies, doopvont en het bijbehorende tafellinnen uit de Willemskerk. Dit servies, doopvont en tafellinnen zijn ook geplaatst op de lijst van voorwerpen, behorende bij de Wet tot behoud van cultuurbezit, dossier WBCO45. Alle bepalingen en regels uit deze wet zijn daardoor van toepassing op dit servies, doopvont en tafellinnen. De vroegere Willemskerk aan de Nassaulaan was oorspronkelijk de wijkkerk voor Archipel-Willemspark en het Benoordenhout. Normaal werden de ochtenddiensten in de Willemskerk gehouden en in de tijd dat er nog middagdiensten c.q. avonddiensten werden gehouden, vonden deze in de Malakkakapel plaats.

In de Willemskerk werden ook speciale diensten gehouden, zoals jeugddiensten en vooral in de vijftiger-jaren van de 20e eeuw de diensten voor de "Indische Nederlanders", geleid door Ds. G. van Haasen. In het geval dat er een speciale dienst werd gehouden in de Willemskerk, werd de normale ochtenddienst voor de wijkbewoners in de Malakkakapel gehouden. Zie Hoofdstuk 31. Willemskerk.

*A*l geruime tijd voor de Tweede Wereldoorlog was er aan de kapel een uitleen leesbibliotheek verbonden, deze bibliotheek bleef in bedrijf tot aan de renovatie van de kerkenraadskamer, medio vijftiger-jaren van de vorige eeuw. Na de Tweede Wereldoorlog, tot halverwege de vijftiger-jaren van de afgelopen eeuw,

werden geschilderd. De oude vloerbedekking, waarin asbest was verwerkt, werd door een speciaal bedrijf verwijderd. Er werd nieuwe vloerbedekking aangebracht en alle stoelen werden gerestaureerd. De stoelen vertoonden namelijk, na bijna veertig jaar gebruik, in steeds toenemende mate splinters aan de zittingen. Voor deze stoelen werd een speciale actie gehouden, waarbij men symbolisch een stoel kon adopteren. Deze actie is zeer succesvol verlopen. De vijf verlichtingsornamenten in de kapel werden gerenoveerd en van energiezuinige lampen voorzien.

*I*n 2002 is door een bouwkundig bureau een tien jaren onderhoudsplan voor de kapel gemaakt. Het betreft bouwkundige voorzieningen en schilderwerk. De houten ramen uit 1957 moeten worden vernieuwd. Deze ramen zijn indertijd

Deel van het avondmaalservies van de Vredeskapel en doopvont

werd er in de Malakkakapel ook eens in de maand een welpendienst gehouden. Deze diensten waren bestemd voor de jongste padvindertjes van 8 tot 12 jaar uit heel Den Haag. Na sluiting van de Willemskerk, met ingang van 1962, vonden alle kerkdiensten in de wijk plaats in de Vredeskapel. Begin 1978 kreeg de Vredeskapel een opfrisbeurt, door onder andere het sauzen van de wanden. Dit was langzamerhand een keer nodig en de komst van de nieuw beroepen predikant, Ds. E. J. Bosch, was de directe aanleiding om dat in die tijd te doen. In 1996 kreeg de Vredeskapel inwendig weer een vrij grote opknappbeurt. Plafond en wanden

om materiaaltechnische en/of economische redenen constructief niet optimaal vervaardigd. Ook de timpaan, de driehoekige bekroning van de voorgevel, vraagt dringend om ingrijpend herstel. Verder zijn gevels, dak enzovoort in het onderhoudsplan opgenomen. Deze werkzaamheden werden in 2004–2005 om financiële redenen in één keer uitgevoerd. Nog vermeldenswaardig is, dat bij de viering van het honderdjarig bestaan van de kapel een gedenkraam is aangebracht in het middelste zijraam, aan de kant van de poort. Het nieuwe meubilair, dat bij de renovatie in 1957 werd geplaatst, bestaat onder andere uit afzonderlijke

stoelen, die in de normale opstelling, op een makkelijke, losneembare manier zijn gekoppeld. Wanneer er voor een bepaalde gelegenheid wordt gekozen voor een andere opstelling van stoelen, kunnen deze zeer eenvoudig worden ontkoppeld en naar wens anders opgesteld. De gebruiksmogelijkheden van de kapel zijn daardoor belangrijk vergroot. De twee lantaarns bij de ingang van de kapel zijn geschonken bij het honderdjarig bestaan van de kapel. Zij zijn gemaakt door leerlingen van een Lagere Technische School in de Stad, onder leiding van hun leraar. Zij werden geplaatst op de reeds aanwezige gietijzeren armen. Of hier eerder ook al lantaarns op hebben gestaan, is onbekend. Op een foto van kort voor of na 1900 staan de armen al zonder lantaarn.

En zo kan de voormalige Malakkakapel, nu Vredeskapel, na 125 jaar nog steeds goed doorgaan als "Huis in de Buurt". Een kapel met een warm interieur en volgens velen ook een warme uitstraling, waar een ieder welkom is en veel dingen mogelijk zijn. Het gaat dan om zaken, die elders niet zo vanzelfsprekend zijn of onmogelijk. Opmerkelijk is, dat het kerkbezoek in de Vredeskapel al tientallen jaren vrij stabiel blijft, terwijl dit in zeer veel kerken terugloopt. Ook de gemiddelde leeftijd van de kerkbezoekers is duidelijk een stuk lager, dan b.v. 25 jaar geleden. De functie van "Huis in de Buurt" blijkt ook goed uit het gebruik van de Vredeskapel door diverse groepen en instellingen. In 1985 ontstonden er contacten met de kerkelijke gemeente in Marienbrunn Leipzig in het toen nog Oostduitse gebied, achter de "muur". Het werd definitief onze partnergemeente. Regelmatig zijn er bezoeken van groepen gemeenteleden over en weer. Ook zijn er gecombineerde reizen naar Israël gemaakt. Voor de Tweede Wereldoorlog was er in de wijk een Jeugdkring. De leden hiervan hielden zich bezig met bijbelstudie, musiceren, declameren, handenarbeid enzovoort. Men deed dit in het pand van de wijkvereniging aan de Balistraat 52. Later vormde zich een groep "Jong Hervormden". Direct na de Tweede Wereldoorlog was er in de Vredeskapel een aantal jonge mensen verenigd in "de Jonge Kerk". Zij kwamen behalve voor

de gezelligheid ook bij elkaar voor bijbelstudie en discussie over theologische onderwerpen. Zij vormden een hechte groep, waarvan sommigen tot op de dag van vandaag nog contacten onderhouden. Momenteel is er al jarenlang een groep jongvolwassenen actief in de wijk, verenigd in de Jong Volwassenen Commissie, de J.V.C. Deze groep organiseert gezamenlijke maaltijden, soosavonden, zeilkampen enzovoort. De maaltijden, die in het wijkgebouw worden gehouden, staan ook open voor mensen van buiten de groep. Zo wordt er ook van tijd tot tijd een maaltijd georganiseerd met mensen uit een opvanghuis voor thuislozen aan de Toussaintkade. Uit de leden van de J.V.C. zijn verschillende kerkenraadsleden voortgekomen, terwijl anderen soms actief zijn als hulpkoster of collectant. Ook is een groep jongeren actief in de Stichting Vrienden Voor Het Leven, V.V.H.L. Deze groep heeft nauwe banden met mensen in Polen, die regelmatig worden bezocht en materieel worden ondersteund. In het verleden, al in 1908, was er een zondagsschool en een kinderkerk. Daarnaast werd er in de Willemskerk regelmatig een jeugddienst gehouden. Tegenwoordig is er een kindernevendienst. Hierbij wonen de kinderen het begin en eind van de reguliere kerkdienst bij, maar ze krijgen tussentijds in het wijkgebouw een aangepast verhaal te horen, vaak aangevuld met tekenwerk. Zelfs de allerkleinsten kunnen tijdens de kerkdiensten meekomen met hun ouders. Voor hen is er dan een crèche in het wijkgebouw. Al met al blijkt uit dit alles, dat er door de jaren heen steeds jeugdwerk was en is in de wijk.

*D*e Ghanese gemeenschap in Den Haag gebruikt de Vredeskapel voor haar wekelijkse kerkdiensten. De contacten met deze gemeente hebben ertoe geleid dat er met hen gemeenschappelijke startzondagen van het nieuwe kerkelijke jaar worden gehouden. Dit samen met de Duinzichtkerk in openluchtdiensten in het park Oostduin. Ook in de Vredeskapel zijn gezamenlijke diensten gevierd.

In de stille tijd voor Pasen wordt, al jarenlang, via een "Vastenpot" geld ingezameld voor een goed doel. Al bijna 80 jaar wordt er van tijd

tot tijd met succes een bazar gehouden in de Kapel. De opbrengst wordt wisselend gebruikt, bijvoorbeeld voor het opknappen van de Kapel en een andere keer weer voor een bepaald goed doel. Bij de organisatie van een bazar in 1948 waren er zeven officiële vergunningen nodig. Een algemene vergunning, een vergunning voor een loterij tijdens de bazar, een vergunning voor het gebruik van een rad van avontuur à € 0,11 of € 0,23 per deelname, toestemming om alcoholvrij drank te verkopen, ontheffing van de winkelsluitingswet en een verklaring van geen bezwaar om zonder distributiepunten goederen, van particulieren verkregen, te mogen verkopen zonder punten of bonnen enzovoort. Voor iedere vergunning moest leges betaald worden. Ook werden er eisen gesteld aan het maximum bedrag dat van de opbrengst aan prijzen en kosten mocht worden besteed. Verder moest minstens 85% van de bruto opbrengst naar het goede doel gaan. Het betrof Ministeriële- Provinciale- en Gemeente-vergunningen. Er zijn berichten dat er zeker al in de twintigerjaren van de vorige eeuw een kerkkoor in de wijk actief was. Na 1945 is er regelmatig sprake van het optreden van het kerkkoor. Het koor wisselde wel van samenstelling en grootte maar was met uitzondering van enkele jaren toch meesttijds aanwezig.

In de Vredeskapel worden ook met een zekere regelmaat concerten en muziekkuitvoeringen gegeven. De kapel wordt ook gebruikt voor vergaderingen van bewonersorganisaties in de wijk. Daarnaast worden er lezingen gehouden over zeer uiteenlopende onderwerpen. Buiten het min of meer regelmatige gebruik, wordt de Vredeskapel ook voor incidentele activiteiten gebruikt.

Tot kort na de Tweede Wereldoorlog volstond men ten aanzien van de berichtgeving aan de gehele Haagse Hervormde Gemeente met "de 's Gravenhaagsche Kerkbode". In 1948 kwam er voor de Vredeskapel een eigen wijkblad: "Het Klankbord". De omschrijving, voor de Vredeskapel, is voor de herkenbaarheid gegeven. De feitelijke omschrijving van de in die tijd gebruikte kerkgebouwen voor de wijk waren de Willemskerk

en de Malakkakapel. Vanaf 1957 Willemskerk en Vredeskapel en vanaf 1962 alleen Vredeskapel. Nadat in 1968 de Vredeskapel- en Duinzichtkerkgemeente werden samengevoegd, duurde het nog tot 1978 voor men tot uitgave van een gezamenlijk kerkblad kwam. De Duinzichtkerk had tot die tijd als wijkblad "De Luchter". De Gereformeerde Gemeente in de wijk voegde van tijd tot tijd een "Nieuwsbrief" bij. In het eerdergenoemde jaar 1978 werden al deze uitgaven samengebundeld in het nieuwe wijkblad "Onderweg".

De Vredeskapel is het oudste kerkgebouw van de Haagse Hervormde gemeente, dat nog steeds dienst doet als wijkkerk, later in federatief verband samengegaan als Hervormde en Gereformeerde wijk Archipel-Willemspark-Benoordenhout. Vanaf mei 2004 onder de nieuwe naam: Protestantse Wijkgemeente Duinzichtkerk-Vredeskapel.

De Kloosterkerk is weliswaar ouder, maar heeft geen wijkfunctie, maar meer een regionale functie. Deze kerk staat overigens wel in onze kerkelijke wijk. De Grote kerk en de Nieuwe Kerk zijn ook ouder, maar worden vrijwel niet meer gebruikt voor kerkdiensten. De Duinzichtkerk uit 1935 aan de Van Hogenhoutlaan in het Benoordenhout, is het andere kerkgebouw in de gecombineerde wijk.

Offerbus van avondmaalservies van de Vredeskapel

HOOFDSTUK 26

KONINKLIJKE CONTACTEN

Er waren in de loop van de tijd verschillende contacten tussen het Koninklijk Huis en de Vredeskapel.

Formeel was Koning Willem III bij de schenking van de kapel, door Jonkheer Gevaerts van Simonshaven aan de Haagse Hervormde Gemeente, betrokken.

Tijdens de mobilisatie, in de Eerste Wereldoorlog, kwamen achtereenvolgens Prins Hendrik en Koningin Wilhelmina naar de tegenwoordige Vredeskapel.

Op 7 februari 1988 maakte Prinses Juliana, vergezeld van haar vriendin en particulier secretaresse Jonkvrouw Roël, ook een wijkbewoonster en gemeentelid, een dienst mee in de Vredeskapel. Dit bezoek werd door veel gemeenteleden niet opgemerkt. Deze dienst werd door één van de toenmalige wijkpredikanten, Ds. S. van der Linde, geleid.

Behalve deze contacten van het Oranjehuis met de Archipel-Willemsparkwijk op kerkelijk gebied, kan ook nog worden vermeld dat de Willemskerk door Koning Willem III werd geschonken en dat in deze kerk zijn dochter Prinses Wilhelmina werd gedoopt en ook zijn kleindochter Prinses Juliana. Hierbij werd in beide gevallen gebruikgemaakt van het thans nog in de Vredeskapel aanwezige doopvont. In 2004 is het doopvont uitgeleend aan Paleis het Loo, voor de tentoonstelling: "Oranje in de wieg". Het betrof een tentoonstelling over geboorte en doop van vorstenkinderen.

Dit doopvont was samen met het bijbehorende avondmaalsservies ook een geschenk van Koning Willem III. Zie hiervoor verder, Hoofdstuk 32. Avondmaalsservies.

In 1923 kreeg de wijk een gift van € 22,72 van Koninginmoeder Emma. Dit was naar aanleiding van de verleende hulp, door de wijkverpleging uit

Koning Willem III

onze wijk, aan één van haar werkmeisjes. Er werd bij vermeld dat het niet de bedoeling was, dat deze gift in de Kerkbode werd vermeld.

In 1928 vult Koninginmoeder Emma de opbrengst, van een in de wijk gehouden bazar, aan met een gift van € 27,30

In 1930 bij de viering van het vijftigjarig bestaan van de Malakkakapel werd er geld ingezameld voor onder andere het aanschaffen van nieuw meubilair. Hierbij werden ook afzonderlijk giften ontvangen van Koninginmoeder Emma, Koningin Wilhelmina, Prins Hendrik en Prinses Juliana.

In 1940 heeft de orgelcommissie van de toenmalige Malakkakapel een mooie gift van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina ontvangen.

III —

Koningin Wilhelmina

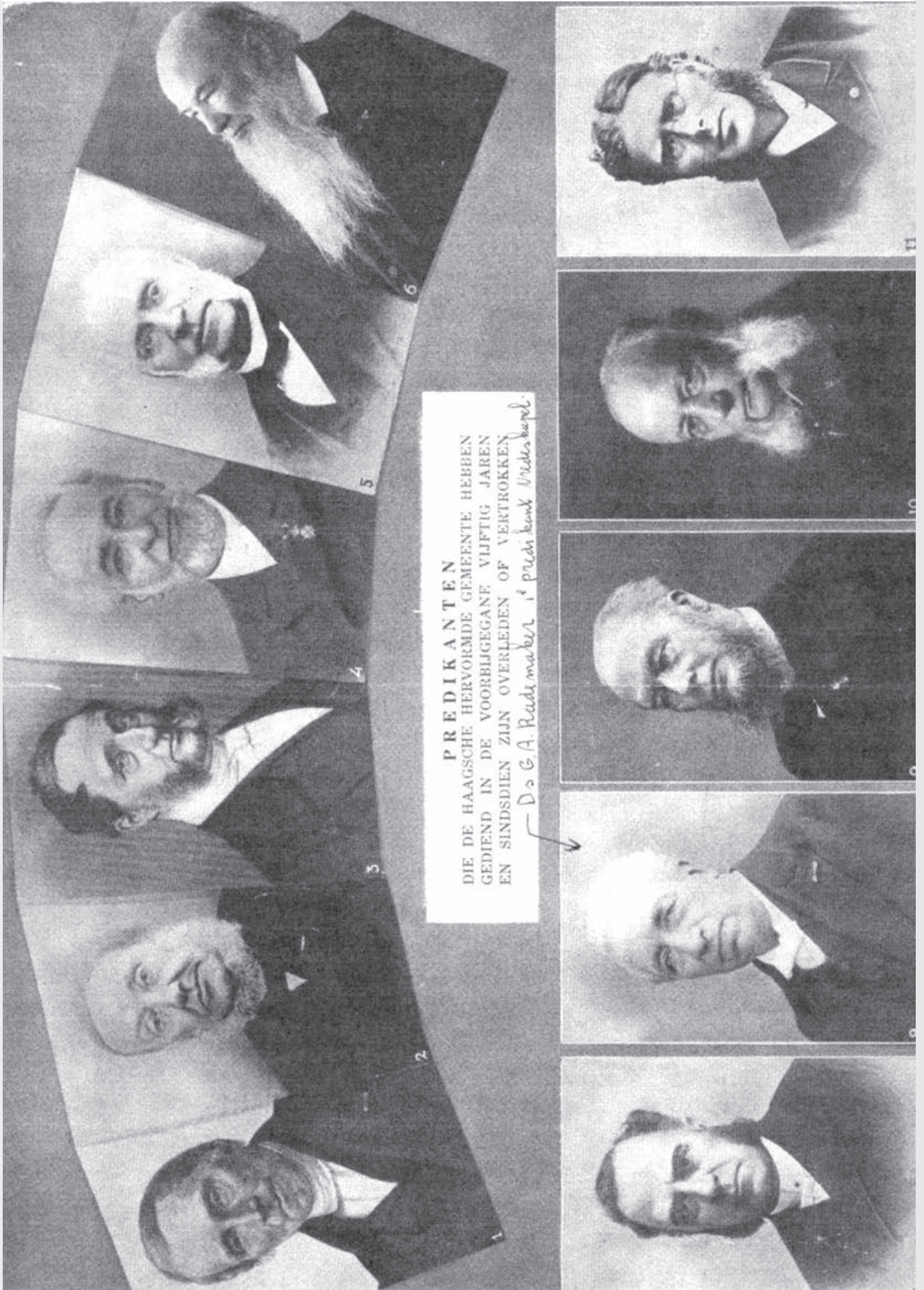
HOOFDSTUK 27

LIJST MET PREDIKANTEN

Hieronder volgt, onder enig voorbehoud wat betreft de data, een lijst met wijkpredikanten.

In verband met het samengaan met het Benoordenhout met ingang van 1978, zijn ook de predikanten vermeld, die vanaf dat tijdstip in de gecombineerde wijk werkzaam waren, of nu nog zijn. Zij zijn met een * gemerkt.

	van	tot	geboren	overleden
Ds. G.A. Rademaker	1877	1908	22-08-1834	10-05-1908
Dr. H. Schokking	1908	1940	10-04-1874	13-03-1941
Ds. A.J. Wormgoor	1940	1945	07-07-1890	13-08-1973
Ds. I. Voorsteegh	1945	1949	14-04-1881	17-11-1965
Ds. A.J. Flink	1950	1974	20-02-1909	08-11-1977
Ds. F.D. Emous	1974	1977	18-10-1912	17-12-1993
Ds. E.J. Bosch *	1978	1986	07-05-1942	
Ds. R.L. Algera *	1988	1993	22-02-1956	
Ds. H.H. Tulp *	1971	1988	29-01-1924	
Ds. S. van der Linde *	1967	1991	23-04-1929	23-03-1994
Ds. J.C. van Dongen *	1989		15-06-1947	
Ds. J. Korf *	1993		28-10-1950	

PREDIKANTEN

DIE DE HAAGSCHE HERVORMDE GEMEENTE HEBBEN
GEDIEND IN DE VOORBIJGEGANE VIJFTIG JAREN
EN SINDSDIEN ZIJN OVERLEDEN OF VERTROKKEN

— Do G. A. Redemaker is predikant Nieuwkoop.

HOOFDSTUK 28

TRANSCRIPTIE VAN DE ACTE VAN SCHENKING VAN DE MALAKKAKAPEL

Heden den acht en twintigsten Julij achttien honderd twee en tachtig Compareerden voor mij Wilhelmus Johannes Eikendal, Notaris binnen het arrondissement 's-Gravenhage provincie Zuid Holland, tot standplaats hebbende de gemeente 's Gravenhage, in tegenwoordigheid der na te noemen getuigen. De Hoogwelgeboren Heer Jonkheer Paulus Ocker Hendrik Gevaerts van Simonshaven, Hofmaarschalk van wijlen Hare Majesteit de Koningin, Kamerheer des Konings in buitengewone dienst, Lid van den gemeenteraad van 's Gravenhage wonende in de Javastraat nummer 20 te 's Gravenhage en zijnde aan mij Notaris bekend. Te kennen gevende:

dat hij tot het houden van bijbellezingen, zondagscholen, catechesatiën en zoovoort alhier in de Malakkastraat op het perceel op den perceelsgewijzen kadastralen legger der gemeente 's Gravenhage bekend onder Sectie P nummer 4030 groot drie aren vierenzeventig centiareen, een gebouw heeft gesticht, het welk hij met den grond waarop het is gebouwd onder de hierna te bepalen voorwaarden overeenkomstig en tot betere bestendinging van het doel waarvoor de stichting door hem Heer comparant heeft plaats gehad aan de nederduitsch Hervormde gemeente te 's Gravenhage om niet wenschte over te dragen.

En verklaarde de Heer comparant dientengevolge bij de tegenwoordige akte als eene onherroepelijke gift te schenken aan de Nederduitsch Hervormde Gemeente te 's Gravenhage. Het Gebouw of kapel bestaande uit eene groote en eene kleinere zaal en aangrenzende kamer met bovenwoning staande en gelegen aan de noordzijde van de Malakkastraat te 's gravenhage met den Grond waarop hetzelfde is gebouwd en het daarbij liggende terrein bekend op den perceelsgewijzen kadastrale legger dier gemeente onder Sectie P nummer 4030. Evangelisatie Gebouw en Erf groot drie aren en vier en zeventig centiareen met het daarin thans aanwezig meubilair als Kerkbanken en zoovoorts in den staat waarin zich een en ander thans bevindt.

Van welk onroerend goed de comparant verklaart den eigendom te hebben bekomen also van den grond door overschrijving ten kantore van de bewaring der hypotheken te 's Gravenhage den negentienden maart achttienhonderd tachtig deel 602 nummer 2 van het afschrift eener geregistreerde akte van transport den dertienden maart achttienhonderd tachtig verleden ten overstaan van den te Delft residerenden Notaris Adriaan Marius Schagen van Leeuwen en getuigen en van het gebouwde door eigen stichting.

Voorts verklaarde de heer comparant deze schenking te doen op en onder de navolgende uitdrukkelijke voorwaarden. dat de begiftigde nederduitsch Hervormde gemeente te 's Gravenhage onscheidellijk nadat de bij deze aan haar gedane schenking zal zijn aangenomen het aan haar geschonkene onroerend goed zal kunnen aanvaardden en daarom alle de baten zal genieten en zich daarvan de levering zal kunnen verschaffen door de overschrijving ten kantore van de Bewaring der hypotheken. dat het voormelde onroerend goed wordt geschonken vrij van hypotheken voetstoots zonder aan de opgegeven maat gehouden te zijn, al mogt ook het verschil tusschen de hiervoren opgegeven maat en de werkelijke hoegrootheid van het geschonkene een twintigste of daarboven bedragen voorts met alle heerschende

en lijdende erfdienstbaarheden gemeenschappen, regten en verplichtingen welke het geschonkene is hebbende en uit ouder behels of bescheiden mogten voortvloeijen. Speciaal die zijn gemaakt en bedongen, bij voormelde akte den dertienden maart achttienhonderd tachtig ten overstaan van genoemden Notaris Schagen van Leeuwen verleden welke de begiftigde voor zooveel die nog van toepassing zijn zal moeten opvolgen en nakomen dat de schenker zich tot vrijwaring als naar regten verbindt maar niet aansprakelijk zal zijn voor verborgene gebreken of hem onbekende lasten.

dat de grondbelasting en alle verdere lasten van het voormeld onroerend goed van af den dag der aanvaarding zullen komen ten laste van de begiftigde.

dat het geschonken onroerend goed is gesticht en bestemd tot het houden van bijbellezingen, zondagscholen catechesatiën en om verder gebezigd te worden tot al wat strekken kan tot opwekking van de belangstelling der gemeente in Gods woord overeenkomstig de geloofsbelijdenis van de nederduitsch Hervormde Kerk, doch niet in den modernen zin uitgelegd en mitsdien op de wijze waarop thans door de heer Predikant Geurt Arend Rademaker werkzaam is, aan wien tot hiertoe het gebruik van het bij deze geschonken onroerend goed was afgestaan.

dat het geschonken onroerend goed met het daarin zich bevindend meubilair naar behooren voor het doel waarvoor het gebezigd zal worden steeds door de begiftigde gemeente zal moeten worden onderhouden. dat het voormelde onroerend goed in geen opzigt van bestemming zal mogen worden veranderd en daarin het door genoemden Heer Predikant Rademaker aangevangen werk moet worden bestendig, tot dat einde zal in de eerste plaats het voormelde onroerend goed tegen vergoeding van vijftig guldens jaars op den eersten mei van ieder jaar telkens in eene som te betalen en wel voor het eerst op den Eersten mei achttien honderd drie entachtig doch dan slechts voor een half jaar met eene som van vijf entwintig gulden en daarna op iederen volgenden eersten mei met het volle bedrag van vijftig gulden en te storten in de kas der kerkelijke fondsen van de Nederduitsch Hervormde Gemeente te 's Gravenhage. tot tegemoet koming van het onderhoud en verdere kosten van het geschonkene. tot bovenbedoeld einde in gebruik moeten worden afgestaan aan den meer genoemden Heer predikant Rademaker zoolang hij Predikant bij de nederduitsch hervormde gemeente te 's Gravenhage en aldaar woonachtig is en zulks op de voorwaarden waarop dat gebruik tot hiertoe aan genoemden heer Predikant Rademaker reeds was toegekend, zoodat genoemde Heer Predikant Rademaker zijn daarin aangevangen werkkkring zoolang het gebruik van gezegd gebouw aan hem is verzekerd in dat gebouw op dezelfde wijze en op den voet als zulks thans geschiedt, zal moeten voortzetten.

dat het aan den heer Predikant Rademaker voornoemd toegekende regt van gebruik dadelijk zal ophouden wanneer hij zich aan de thans op zich genomen werkzaamheden mogt onttrekken of door verandering van overtuiging of rigting niet meer overeenkomstig de boven omschreven bedoeling werkzaam was en dat wanneer het regt van gebruik als voorzeggd aan den voornoemden Heer Predikant Rademaker of zijne opvolgers in der tijd verzekerd om welke reden ook zal gehouden de begiftigde het geschonken onroerend goed op dezelfde voorwaarden en tot gelijk doel zal moeten in gebruik geven aan een der andere Heeren Predikanten van de nederduitsch hervormde gemeente te 's Gravenhage door Heeren kerkvoogden aan te wijzen, van wien te verwachten is dat hij in den zelfden geest zal werkzaam zijn als thans de voornoemde heer Rademaker zijnen werkkkring opvat zoodat in vervolg van tijd nimmer het geschonken onroerend goed aan eenigen predikant zal mogen worden gegeven die de moderne leer onder welken vorm ook moge zijn toegedaan en zal moeten ophouden wanneer de Heer Predikant aan wien het gebruik mogt zijn afgestaan van rigting mogt veranderen zonder dat de aan te wijzen Predikant zal behoeven te zijn den Predikant van de wijk waarin het voormelde onroerend goed gelegen is. En is als nu mede voor mij Notaris en de na te noemen getuigen verschenen De Hooggeboren heer meester Hendrik Graaf van Hogendorp, adjunct commies bij het Departement van Financiën, wonende te 's gravenhage en zijnde aan mij Notaris bekend in zijne hoedanigheid van voorzitter van het collegie van Kerkvoogden der Nederduitsch Hervormde Gemeente te 's Gravenhage en ten deze dat Collegie vertegenwoordigende uit kracht van het besluit van

het zelve genomen in deszelfs vergadering van den Eersten Julij laatsleden, blijkende uit een extract notulen dier vergadering hetwelk na door dien Heer Comparant in tegenwoordigheid van ons notaris en getuigen voor echt te zijn erkend ten blijke waarvan ook die erkenning op het zelve is gesteld en door hem Heer comparant ons notaris en getuigen ondertekend te zijn is geannexeerd aan de tegenwoordige minute en daarmede tegelijk ter registratie zal worden aangeboden die verklaarde na voorlezing en kennisneming van het vorenstaande ingevolge reeds bekomen toestemming van het collegie van Notabelen en behoudens de nog te

Vervolg in deel 666

Vervolg van deel 6636 no.72

verkrijgen magt van zijne Majesteit den Koning tengevolge van artikel 1717 van het Burgerlijk Wetboek de bij deze akte door den voornoemden Heer Jonkheer Paulus Ocker Hendrik Gevaerts van Simonshaven aan de Nederduitsch Hervormde Gemeente te 's Gravenhage gedane schenking met alle de daaraan verbonden voorwaarden uit naam en vanwege het gemelde Collegie van Kerkvoogden der Nederduitsch Hervormde Gemeente te 's Gravenhage voor en ten behoeve dier gemeente erkentelijk aan te nemen. Ter betere tenuitvoerlegging dezer acte verklaarden de Comparanten zoo voor zich als in hoedanigheid domicilie te kiezen ten kantore van den ondergetekenden Notaris of eventuele lateren bewaarders van de minute dezer akte. Waarvan acte

Gepasseerd op dato voormeld te 's Gravenhage ten kantore van mij Notaris in het Noord Einde nummer 38 in tegenwoordigheid van den Heer Jacob Marius Visser en Jacobus Leonardus Cornelis Bos beiden Candidaat Notaris wonende te 's Gravenhage en aan mij Notaris bekend als getuigen hiertoe verzocht. En hebben de comparanten met de gemelde getuigen en mij Notaris onmiddellijk na gedane voorlezing ondertekend deze tegenwoordige berustende gebleven ten protocolle van mij Notaris.

Getekend: P.O.H. Gevaerts van Simonshaven, H. van Hogendorp, J.M. Visser, J.L.C. Bos, W.J. Eikendal notaris.

(verder staat)

Gratis geregistreerd te 's Gravenhage den eenen dertigsten Juli 1800 twee en tachtig deel 183 folio 187 versa vak 5, Drie bladen twee renvoeien. De ontvanger ba (geteekend) Sprée.

(volgt het geannexeerde stuk)

Extract uit de notulen der vergadering van H.H. Kerkvoogden der Ned. Herv Gemeente te 's Gravenhage van Zaterdag 1 juli 1882

Wordt besloten den Heer Mr. H. Graaf van Hogendorp voorzitter van het collegie, te machtigen om bij de overdracht van de kapel in de malakka Straat het collegie te vertegenwoordigen.

Naar Extract Conform

(geteekend) A.W. Hartman Lid en Co Secret

(Verder Staat)

Voor echt erkend (geteekend) H. van Hogendorp J. M. Visser, J.L.C. Bos W.J. Eikendal, Notaris.

No 959 Geregistreerd te 's Gravenhage den eenen dertigsten Juli 1800 twee en tachtig deel 73 folio 110 rechts vak 4. Een blad geen renvooi. Ontvangen voor regt f 0,80 voor 38 opcenten f 0,30 5. tezamen een gulden tien en een tweede cent f 1,105

de ontvanger ba (geteekend) Sprée

uitgegeven naar woordelijk gelijkluidend Afschrift

(getekend) W. J. Eikendal, notaris

Koninklijke Machtiging

9 September 1882 no 39

Wij Willem III, bij de Gratie Gods, Koning der Nederlanden Prins van Oranje Nassau, Groot Hertog van Luxemburg, enz. enz. Gezien het rapport van onzen Minister van Justitie van den 4 September 1882 2den Afd. B. no. 164 Gelet op art 1717 van het Burgerlijk Wetboek. Hebben goed gevonden en verstaan, magtiging tot aanvaarding te verlenen Aan kerkvoogden der Nederlandsch Hervormde gemeente te 's Gravenhage van de schenking, bestaande in het Evangelisatie gebouw en erf, staande en gelegen aan de Noordzijde van de Malakkastraat aldaar, Sectie P. no. 4030 ter grootte van 3 aren 74 centiaren, met het in dat gebouw aanwezige huisraad aan de nederlandsch hervormde gemeente te 's Gravenhage onder verschillende lasten en bepalingen gedaan door Jhr. P.O.H. Gevaerts van Simonshaven bij akte den 28 Julij 1882 verleden voor W.J. Eikendal notaris te 's Gravenhage

Onze Minister van Justitie is belast met de uitvoering van dit besluit

Het Loo, den 9 September 1882

(geteekend) Willem

De Minister van Justitie

(geteekend) A.E.J. Modderman.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris Generaal bij het Departement van Justitie

(geteekend) Clant

voor eensluidend afschrift.

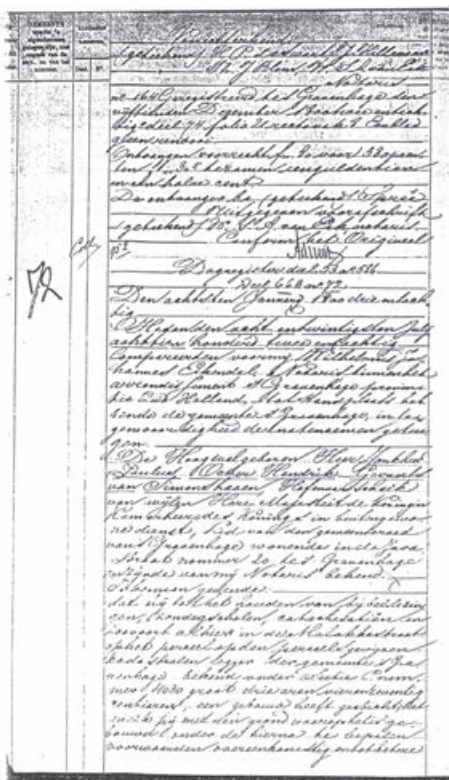
De Secretaris generaal voornoemd,

(geteekend) Clant.

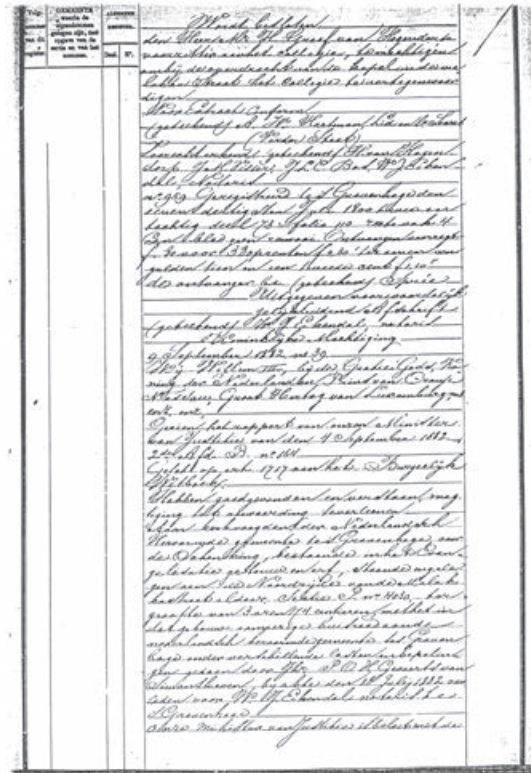
Conform het Origineel

[handtekening]

Deze transcriptie is letterlijk overgenomen van de handgeschreven akte. Dit geldt dus ook voor het merkwaardige gebruik, of juist het ongebruik, van hoofdletters, komma's en punten en ook voor het aaneenkoppelen, van op zich zelf al, lange zinnen.

Eerste van 7 pagina's van de schenkingsakte

Laatste van 7 pagina's van de schenkingsakte

HOOFDSTUK 29

VOEDSELVOORZIENING DOOR HET I.K.B.

In de laatste oorlogswinter van de Tweede Wereldoorlog - de Hongerwinter - werd er in de

Malakkakapel en ook op vele andere plaatsen, voedsel uitgedeeld door het Inter Kerkelijk Bureau.	voor rustende personen	2260 calorieën
	bij gewoon werk	3000 calorieën
	bij zwaar werk	3300 calorieën

De voedselvoorziening in de Tweede Wereldoorlog werd tijdens die oorlog steeds minder. Na het uitbreken van de spoorwegstaking in september 1944 liep de voedselvoorziening nog sterker terug. Mede door de strenge winter van 1944-1945, waardoor transport over water ook vrijwel onmogelijk was

De praktijk was:

1942 - augustus 1944 gemiddeld	1580 calorieën
Oktober 1944	1300 calorieën
November 1944	1040 calorieën
December 1944	550 calorieën
Januari 1945	460 calorieën
Februari 1945	340 calorieën
Maart 1945	770 calorieën
April 1945	630 calorieën
Mei 1945	320 calorieën
Juni 1945	2000 calorieën
Augustus 1945	2350 calorieën

De stijging in maart 1945 moet worden toegeschreven aan de distributie van Rode Kruis pakketten en het op beperkte schaal gedistribueerde Zweeds wittebrood.

Als gevolg van particulier initiatief werd, in november 1944, door de Gereformeerde Kerk van Den Haag West het plan opgevat om aan kinderen van de noodlijdende bevolking warme maaltijden te verstrekken. Men meende echter dat deze zaak Interkerkelijk moest worden opgezet en stelde zich daartoe in verbinding met de vertegenwoordigers van de andere kerkelijke groeperingen. Op 14 december 1944 kon worden overgegaan tot oprichting van een Interkerkelijk Comité, waarvan het bestuur was samengesteld uit vertegenwoordigers van de Hervormde Kerk,

Bedank-oorkonde

geworden, werd aan het eind van de oorlog een absoluut dieptepunt in de voedselvoorziening bereikt.

de Rooms Katholieke Kerk en de Gereformeerde Kerk. Daar het in de bedoeling lag aan alle gezindten - dus ook aan de niet kerkelijke - noodvoeding te verstrekken, werd in dit comité een vertegenwoordiger van het Openbaar Onderwijs opgenomen. Voorzitter van het dagelijks bestuur was de Hervormde Ds. H. J. Drost.

Na een medische keuring werden de kinderen in vier urgentieklassen ingedeeld.

klasse I méér dan 20 % ondervoed

29 % van de gekeurden

klasse II tussen 15-20 % ondervoed

32 % van de gekeurden

klasse III tussen 10-15 % ondervoed

27 % van de gekeurden

klasse IV tussen 5-10 % ondervoed

12 % van de gekeurden

De bovengenoemde indeling werd ook gehanteerd bij eventuele uitzending naar andere delen van het land, waar de voedselvoorziening minder nijpend was. De kinderen die ingedeeld waren in urgentieklasse I ontvingen zes maal per week een maaltijd van een 1/2 liter. De andere kinderen kregen drie maal per week een maaltijd van een 1/2 liter.

Het comité startte de kindervoeding op 8 januari 1945. Vanaf 10 januari 1945 nam het Plaatselijk Interkerkelijk Bureau 's-Gravenhage en Omstreken afgekort, I.K.B; het werk over. In de week van 26 februari tot 3 maart 1945 verzorgde het I.K.B. noodvoeding voor in totaal 29.987 kinderen in de leeftijd van 6 t/m 15 jaar. In die periode werden ook 14.770 maaltijden verstrekt aan kleuters van 3 t/m 5 jaar. De porties voor kinderen en kleuters bedroegen de hoeveelheid van een halve liter per keer. Aan volwassen personen, voornamelijk lijdende aan hongeroedeem, hongercachexie en gesloten tbc werden in die week 2.950 maaltijden verstrekt. Bij volwassenen was de norm, om in aanmerking voor extra voeding te komen, een ondervoedingspercentag van méér dan 30 %. De voedselverstrekking bedroeg in een dergelijk geval dan 6 maal per week de hoeveelheid van driekwart liter. In het totaal werd door het I.K.B. in de periode van 8 januari 1945 tot 1 september 1945, een

I.K.B. maaltijdenkaart

hoeveelheid van 7.466.305 liter voedsel uitgedeeld. Dit voedsel werd met zeer veel moeite bijeengebracht o.a. met hulp van predikanten in het noorden en oosten van ons land, in gemeenten waar nog wel voedsel aanwezig was.

Het sterftcijfer in Den Haag [exclusief directe oorlogsslachtoffers] lag tussen 18-25 februari 1945 op 326 personen per week. Dit was t.o.v. 1944 een stijging van 240 %. Hoeveel inwoners Den Haag in die periode nog had, weet ik niet precies. Wel weet ik, dat Scheveningen met het Belgisch Park en het van Stolkpark, Benoordenhout, Statenkwartier, Vogelwijk, Kijkduin en delen van de Bomen- en Bloemenbuurt en van Duinoord ontruimd waren en de bewoners vaak naar buiten de stad geëvacueerd. Tussen november 1942 en februari 1944 werd één op de vier Hagenaars uit zijn huis gezet! Verder waren vrijwel alle Joodse inwoners van de stad door de Duitse bezetters afgevoerd naar vernietigingskampen, terwijl veel mannen tussen de 18 en 45 jaar, voor de een of andere vorm van dwangarbeid, naar Duitsland waren afgevoerd. Het aantal inwoners van Den Haag zal mogelijk in de buurt van de 325.000 hebben gelegen, schat ik. Als deze schatting juist is, houdt dit in dat 1 promille van de bewoners per week overleed.

Persoonlijk herinner ik mij nog diverse dingen van deze voedseluitdeling in onze kapel. Evenals mijn zus en broer was ik ingedeeld in urgentieklasse I en wij mochten daardoor zes maal per week in de kapel komen eten. Mijn vrouw - die ik toen nog niet kende - was in een lagere urgentieklasse ingedeeld en mocht drie maal per

week komen eten. Pas jaren later bleek, dat wij daar samen vlak bij elkaar hebben zitten eten. De maaltijden werden 's middags verstrekt en moesten ter plaatse worden opgegeten. Je mocht niets mee naar huis nemen. Ieder kind moest een onbreekbare kom, schaal, pan of iets dergelijks meenemen plus een lepel. Vorken waren taboe. Deze konden, in de soms lange wachttijden, te gemakkelijk als gevaarlijk speelgoed of als "wapen" worden gebruikt. Om het eten in ontvangst te nemen, moest rij voor rij naar voren komen en op het podium een afgepaste hoeveelheid voedsel in ontvangst nemen. Het eten arriveerde lang niet altijd op het bedoelde tijdstip. Tijdens het wachten werd de tijd onder andere gekort met gezamenlijk zingen. Maar als er een pauze viel in het zingen, verminderde de geluidsproductie nagenoeg niet, ik zou haast zeggen in tegendeel. Het aantal kinderen was dagelijks, naar schatting, het dubbele aantal van het huidige gemiddelde aantal kerkgangers per zondag. Stelt U zich maar eens voor, een kapel vol luid pratende kinderen. En deze kinderen allemaal voorzien van een metalen pan of schaal en daarin een metalen lepel. Plastic bestond toen nog niet. Dit luide praten, gevoegd bij het geluid van, bewust of onbewust, gerammel met bestek in pan of schaal en aangevuld met het geluid van

Voedseluitdeling naar een tekening van A. van den Brandeler

schoenen, met soms houten zolen, die op de plankenvloer of tegen de stoelen bonkten, gaf een ware kakofonie van geluid. Een buitenkerkelijke zou mogelijk van een hels kabaal in de kerk spreken. Als kinderen merk je dat niet zo gauw op,

maar volgens mijn vader was het oorverdovend. Daarom werd er zoveel mogelijk gezongen tijdens het wachten. Het was wel geen koorzang, maar het was dan ten minste georganiseerd kabaal. Mijn vader kon goed zingen en had meestal de leiding bij het zingen. Enkele liedjes herinner ik me nog. Het meest tot de verbeelding sprekend was een liedje, waarbij wij gebaren maakten, bij de hieronder vetgedrukte woorden. Deze woorden werden dan niet uitgesproken, het ging als volgt:

We voeren met een **zucht**

gaven allemaal een diepe zucht

Al boven in de **lucht**

wezen met een vinger naar het plafond

We zaten zo gezellig in een **schuitje**

deinden heen en weer

En niemand kon ons **zien**

*vormden met de vingers een bril
voor je ogen*

We hadden pret voor **tien**

staken tien vingers omhoog

Lang leve de **zeppelin**

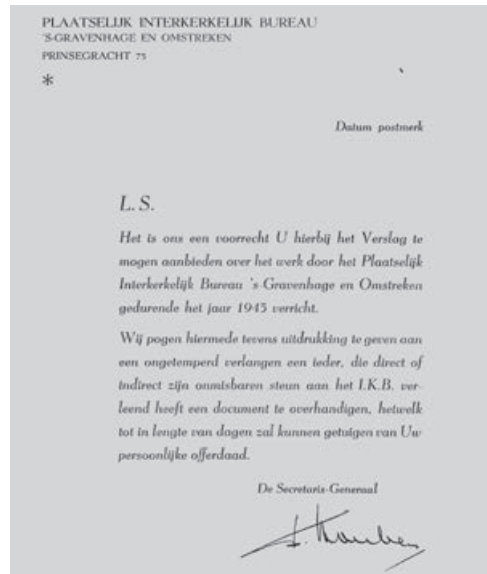
*een zwaai met de hand en een
zoevend geluid*

Het zingen werd door een jeugdige organist begeleid op het orgel. Deze speelde op een bepaald moment het Wilhelmus en andere vaderlandse liederen, die door de Duitsers verboden waren. De leiding van de voedseluitdeling probeerde uit alle macht om hier een eind aan te maken in verband met de nog aanwezige bezetters. Pas na herhaalde pogingen was de enthousiaste organist weer in het gareel te krijgen. Vermoedelijk deed hij dit ter gelegenheid van de geallieerde voedseldroppings, die op 29 april 1945 waren begonnen, of op de 3e of 4e mei 1945, toen bekend was dat de Duitsers zouden gaan capituleren, maar nog wel degelijk aanwezig waren. Op de tekening die A. van den Brandeler maakte van de voedseluitdeling, zitten op de voorste rij van het middenvak een paar kinderen van de familie Wensveen. Deze familie woonde in die tijd in een poort in de Frederikstraat tussen de toenmalige (oude) Frederikskazerne en de brug bij de Mauritskade. Ze zitten waarschijnlijk

met blote voeten omdat de in die tijd veel gedragen klompen, achter in de kapel of in het voorportaal moesten blijven staan. In die tijd heb ik ook wel kinderen op blote voeten op straat zien lopen, door gebrek aan schoeisel. Op het podium zijn twee heren te zien die meewerkten bij de uitdeling van het eten. Het zijn links de heer Schuller tot Peursum lid van de kerkenraad en rechts de heer C. P. Rueck voorzitter van de collectantenkring. De namen van de dames in de zaal kan ik mij niet herinneren. Bij de uitdeling werkten veel mensen uit kerkenraad en collectantenkring mee. Van deze medewerkers herinner ik mij de volgende namen, per functie genoteerd, in alfabetische volgorde. Waarbij aangetekend, dat de lijst niet compleet is. De heren Scholten en Schuller tot Peursum uit de kerkenraad en de heren Feenstra, Van Kralingen, Rueck en Zuidgeest uit de kring van collectanten. De vloer is getekend met kale houten planken. Normaal lagen in de looppaden kokoslopers op de vloer. Om morsen met eten op deze lopers te voorkomen werden deze lopers tijdens de voedselverstreking opgenomen.

De grote kolenkachels die normaal rechts vooraan en links achteraan stonden, zijn ondanks de winter niet aanwezig, hetgeen ongetwijfeld zijn oorzaak vindt in het totaal ontbreken van brandstof. Op het, aan de voorkant recht lopende, podium is links en rechts de afscheiding met de kerkzaal te zien. Hierachter stonden dwars enkele rijen stoelen, zoals op de achtergrond is te zien. De, vanuit de kerkzaal gezien, links op het podium staande rijen stoelen waren bestemd voor de kerkenraad, het bestuur van de Wijkvereniging Eben Haëzer en de collectanten. De stoelen aan de andere kant op het podium waren oorspronkelijk bestemd voor de mensen die ondersteuning kregen van de diaconie, later waren rechts op het podium gewoon vrije plaatsen. In het midden, waar op de tekening een uitdeel tafel staat, stond op de zondag de kathedraal. Op de achtergrond is nog een stapel voetenkussens te zien, mogelijk zijn dit er enigen van de 24 stuks die in 1923 door een stoffeerder, de heer Mioch, werden geleverd voor € 0,54 per stuk. Onlangs heb ik er nog een paar gesignaleerd op de vliering boven de kapel, maar die waren in een dusdanige staat, dat ik ze

maar heb laten liggen. Bij het zien van de tekening komt ook weer boven, dat één van de medewerkers bij het uitspreken van een gebed, voor de aanvang van het eten, nogal last had van blozen. Zelf weet ik nog wel wie dat was, maar om privacy redenen vermeld ik zijn naam hier niet. Dit blozen was al gauw opgemerkt door kinderen. Wij waren in die tijd ook niet zo braaf, dat wij onder het bidden onze ogen altijd gesloten hielden. Als de betreffende

Bedankbrief

persoon aan de beurt was voor het gebed, hoorde je de kinderen tegen elkaar fluisteren: "let op, die wordt rood".

Pas later, bij het volwassen worden, besef je dat deze voedseluitdeling door het I.K.B. mogelijk wel van doorslaggevende betekenis is geweest, bij het letterlijk overleven van de Tweede Wereldoorlog en meer speciaal de "Hongerwinter". Er is dan ook een groot gevoel van dankbaarheid voor dit voedsel. Maar dit geldt zeker ook voor de mensen, die voor de haast onmogelijke taak stonden, om hiervoor te zorgen. Deze dank geldt zowel de mensen die zorgden voor de organisatie, als de mensen die praktische hulp verleenden bij het verkrijgen, klaarmaken, bezorgen en uitdelen van het voedsel.

Behalve de voedseluitdeling verzorgde het I.K.B. ook kinderuitzending naar Oost en Noord Nederland. Begin januari 1945 gingen er bijna tachtig kinderen uit de Archipelwijk naar Emmen in Drente.

HOOFDSTUK 30

NOTITIES WIJKVERENIGING EBEN HAËZER

De gegevens zijn zoveel mogelijk in chronologische volgorde vermeld. Van de jaarverslagen is het jaar van uitbrengen vermeld, maar het gaat soms over het jaar daarvoor. Er worden in de diverse verslagen veel activiteiten genoemd. Enige hiervan zijn wat uitvoeriger, speciaal wat omvang van het werk betreft, vermeld zoals bij het jaar 1936.

Op 14 juli 1884 wordt in de Balistraat nummer 1e de Christelijke Henriëtte Bewaarschool geopend. Het initiatief tot oprichting werd door Ds. Rademaker genomen. De Bewaarschool krijgt uit de nalatenschap van de op 2 augustus 1895 overleden mevrouw C.H.C. Pierson een bedrag van € 455,00. Na de oprichting van de Wijkvereniging Eben Haëzer, kreeg deze het beheer over de Christelijke Henriëtte Bewaarschool. De bewaarschool verhuist in mei 1913 naar de Balistraat 52. Dit pand werd in mei 1913 door de Wijkvereniging gekocht van de familie Bosch Kemper. Deze familie verstrekke daartoe een renteloze lening van € 3.409,00. Een bedrag dat overeenkwam met de koopsom van het pand. In 1914 wordt € 3,20 uitgegeven voor de aanplant van twee bomen bij dit pand. Dit pand is ook het onderkomen geweest van de Jeugdkring van Wijk X.

Uit de statuten van 5 december 1908, onder andere:

Art. 1 Voorzitter is Dr. H. Schokking, secretaris
Jhr. P. O. H. Gevaerts van Simonshaven
en penningmeester de heer
H. C. W. Brederode, oud-ouderling.

Art. 14 De Vereniging is aangegaan voor een tijdvak van 29 jaren en 6 maanden, te rekenen van af de dag der oprichting zijnde, 18 september 1908.

Uit de statuten van augustus 1947, onder andere:

Art. 14 De Vereniging, oorspronkelijk opgericht 18 september 1908, is te rekenen van 18 maart 1938, opnieuw aangegaan voor de tijd van 29 jaren en 11 maanden, derhalve eindigend 17 februari 1968. Voorzitter is Ds. Is. Voorsteegh, secretaris-penningmeester de heer R. de Boer, en leden de heren M.W. de Wit, W. Baron van Ittersum en Jhr. F. G. A. Gevaerts, (zoon van de stichter van de kapel)

1919 Het pand Malakkastraat 5-7 is door de eigenaar te koop gesteld. De vraag voor het bestuur is: Verhuizen, het werk van de Wijkvereniging opheffen of het pand zelf kopen? Er werd besloten tot koop van het pand voor € 5.000,00. Binnen vier weken werd een obligatielening genomen à 4 %. Daarnaast werden er ook veel giften ontvangen. Om brandstof te besparen werden de bijbellezingen in de kamer gehouden, maar bij beter weer was het heerlijk om de ruime frisse kapel weer te gebruiken. (of dit de kerkenraadskamer of een kamer in het wijkgebouw was, is niet duidelijk, vermoedelijk het eerste) Voor een nieuw orgel heeft Mevrouw Douairière Gevaerts van Simonshaven een groot bedrag ingezameld. Gehoopt wordt, dat weldra aan de bouw van een nieuw instrument kan worden begonnen.

1920 Nota van P. van den Berge Bankastraat 2b, voor het leveren en monteren van 5 hangkousjes en het regelen van de branders bij de Henriëtte

Bewaarschool, een bedrag van € 2,20. Het gaat hierbij om de gasverlichting.

1921 In de conciërgewoning woont na meer dan 25 jaar niet meer de familie Henkes, maar het gezin Roodhuijzen. Hier wordt de kosterwoning bedoeld, want Malakkastraat 5 is pas twee jaar eigendom van de Wijkstichting en bovendien was

Op 1 oktober 1922 wordt de Collectantenkring opgericht, tegenwoordig de Commissie van ontvangst genoemd.

1923 Conciërge Malakkastraat 1 is Meijuffrouw Melsert. Hier wordt koster(es) mee bedoeld. Zondag 's morgens is in de Malakkakapel om 10.00 uur Kinderkerk en om 13.30 uur

WED. FEENSTRA & ZONEN

LEVERING EN PLAATSING VAN BADEN, GEYSERS, VASTE WASCHTAFELS, ENZ. ELECTR. SMEDERIJ AANLEG VAN GAS-, WATER- EN ELECTRICHE GELEIDINGEN.

SUMATRASTR. 250 DEN HAAG. TEL. N. 2988. POSTREKENING 34070.

DEN HAAG, *Juli* 192*2*

REKENING VOOR *Wijk 2 der Wed. Feenstra Gemeente Malakkastraat*

<i>1922</i>	<i>Febr.</i>	<i>rond en keukelje gemaakt</i>	<i>1,00</i>
		<i>de lampen</i>	<i>1,30</i>
		<i>de kolenkroon</i>	<i>0,30</i>
	<i>Mai</i>	<i>de stroom reparand</i>	<i>0,00</i>
		<i>2 kranen gelykand</i>	<i>1,00</i>
		<i>Totaal</i>	<i>4,20</i>
		<i>Volteuwt 30 September</i>	
		<i>Wed. Feenstra</i>	

Steeds voorradig PHILIPS LAMPEN in verschillende kaarssterkte.

de heer Henkes koster. Ook is er een familieband tussen de families Roodhuijzen en Melsert. Zie het jaar 1923. In 1921 betaald aan straatbelasting € 30,28. 13 december 1921 nota van P. Naaktgeboren voor 100 lange turven voor de kapel € 1,36.

1922 In januari nota van Wed. Feenstra & Zonen uit de Sumatrastraat 250, voor het in april 1921 openmaken en repareren van een slotje met een nieuwe sleutel en voor het in september 1921 repareren van 2 kranen, totaal € 1,20. De nota werd op 10 april 1922 betaald.

Zondagsschool. De 14 daagse zondagavond bijbellezingen zijn vervangen door gewone wekelijkse preekdiensten. Bij schatting komen in onze wijk nu 10 maal zoveel mensen 's avonds onder het Evangelie. Het elektrische licht voldoet zeer goed. De gelden voor aanleg worden beheerd door het college van collectanten. Dit hoopt over één jaar de hele installatie schuldenvrij aan het bestuur over te kunnen dragen. Een gehouden bazaar bracht ± € 818,00 op. Deze was georganiseerd door de Wilhelmina- Louisa-krans van Jkvr. Gevaerts Deynoot, wonende aan de Laan

Copes van Cattenburch 95. Een commissie voor huisbezoek staat onder leiding van Jkvr. M. de Marees van Swinderen uit de Riouwstraat 168. Penningmeester van de collectanten is de heer C. P. Rueck uit de Malakkastraat. De schuld van de Wijkvereniging bedraagt nog € 1.590,90. Dit betreft de lening voor de aankoop van het pand Malakkastraat 5 en 7.

Op 2 maart 1923 komt er een brief van de Hofmaarschalk met dank voor de zorg, verleend bij verpleging van een werkmeisje van H K H Koninginmoeder Emma met daarbij een gift van € 22,70. De bedankbrief van de Wijkvereniging

eener complete lichtinstallatie in de Malakkakapel volgens onze offerte no. 1846 d.d. 18 juli; € 195,45. Voor het maken der afmontage € 168,18. October. Voor het bijmaken van een wandlichtpunt met wandarm in de poort naast de kapel € 7,72.

1924 Diaken, onder andere de heer E. Schweitzer, zeer waarschijnlijk een zoon van de aannemer die de kapel bouwde. Er was een commissie ter voorbereiding van het 40 jarig jubileum van de heer G. J. Streeder, als godsdienstonderwijzer. Hij was onder andere werkzaam aan de zondagsschool. In de commissie zaten de Dames Feenstra en Siebenaar en de heren Drop, v d Eem, Feenstra,

voor de gift wordt door de Hofmaarschalk beantwoord met de mededeling dat een eventuele vermelding der gift in de Kerkbode niet de bedoeling is.

In november 1923. Geleverd door de heer Mioch uit de Balistraat 119; 2 collectezakken met stok samen € 5,34 en 24 voetenkussens à € 0,55 per stuk.

In december 1925. Geleverd 20 collectezakjes; hiervoor gebruikt 2,25 m fluweel à € 2,95; 20 ijzeren ringen samen € 1,27 en voor loon en voering € 7,86 totaal € 15,83. Bij narekenen is dit 6 eurocent teveel.

Nota d.d. 18 december 1923 van J. J. Veltkamp uit de Hooistraat 4 te Den Haag. Voor het maken

Mioch, Rueck, Siebenaar en Vroegop. De heer Drop was ouderling en schoolhoofd van de Van der Takschool in de Sumatrastraat. De schuld van de Wijkvereniging bedraagt nog € 1.363,64.

1926 Met ingang van 1 januari 1926 is het beheer over de Christelijke Henriëtte Bewaarschool overgedragen van de Wijkvereniging Eben Haëzer, aan de Vereniging de Oranje Scholen. Er waren in dat jaar 72 leerlingen ingeschreven op de bewaarschool. Onder het nieuwe beheer heeft de bewaarschool in de loop van 1926 kennelijk een nieuw gebouw betrokken. Want er wordt nu gesproken over het schoolgebouw in de Transvaalstraat. Dit was tot 2 september 1929

de naam van de huidige Curaçaostraat. Er is weer een bazaar gehouden met een opbrengst van € 840,90. Daarnaast is er een gift van € 27,27 van H K H de Koninginmoeder ontvangen. Een boekenverloting bracht € 204,55 op. Januari 1926, nota van Wed. Feenstra & Zonen voor diverse werkzaamheden in 1925. 8 januari 1926 een quitantie van Francois Keislair Frederikstraat 82 ten bedrage van € 63,64 als restant voor levering van een piano voor de school in de Balistraat.

1928 Jkvr. M. De Marees van Swinderen van de huisbezoek commissie is overleden. Op 8 februari 1928 wordt een bedankbrief gestuurd naar Koninginmoeder Emma voor de gift van € 27,27 als aanvulling van de opbrengst van de bazaar.

1930 De orgeltrappers, de gebroeders Jonker, zijn opgevolgd door de heer G. D. van der Hak. Deze bleef in dienst t/m 1956 en woonde in het Soerabajahofje in de Sumatrastraat. Het werk breidde zich uit. Over 't Kanaal komt een nieuwe Wijk X erbij. Er werd een zestal bewoners gevonden voor een huisbezoekcommissie. In januari 1930 komt er een nota voor geleverde manufacturen door de winkel van de Erven B. Wevels-Chamot, opgericht 1886, Borneostraat 37 op de hoek Billitonstraat. Het is niet duidelijk of dit voor de naai- en breischool is, of voor ondersteuning. De naai- en breischool bestaat al in 1908.

Op 28 januari 1930: betaald € 0,81 voor één mud eierkolen voor ondersteuning.

1931 Er zijn nieuwe eikenhouten stoelen en klapstoelen gekomen. De oude gele banken waren nog goed, maar hard, en zaten minder gemakkelijk. De heren Feenstra en Oostmeijer zijn collectant geworden.

1932 Er worden namen genoemd van Jongeren Collectanten, de heren v d Eem, Melsert en Zuynerburg. Het jubileumfonds is, op € 90,90 na, voldoende voor het opknappen van de kapel en voor het nieuwe meubilair.

1933 Douairière Gevaerts van Simonshaven-Gevers Deynoot is overleden. Haar zoon zit nog in het bestuur van de Wijkvereniging.

1934 Op 15 februari 1934 is de heer Streeker 50 jaar godsdienstonderwijzer. Er wordt gesproken over zijn levenstaak, die hij met "jeugdige" toewijding vervult.

Voor de jeugddiensten is er een afzonderlijke groep actief met de heren Bach, v d Eem jr., J. Geyp, W. Innemee, H. Melsert en A. v Spronsen. De commissie voor huisbezoek aan de "overkant" gaat naar de nieuwe predikant voor de nieuwe wijk over 't Kanaal. De nieuwe Wijk XIX is nu zelfstandig georganiseerd, ene grote en zeer nodige verlichting van het werk in Wijk X. De jeugdkring in de Balistraat 52 vergadert, zingt, leest de bijbel, werkt, plakt, naait, timmert, declameert enzovoort. Bij het herstel van de achtergevel van dit gebouw, welke op instorten stond, werd tevens het interieur opgeknapt. Men schilderde zelf de deuren. Een nieuwe tak is de oprichting van een afdeling "Jong Hervormden".

1935 De jeugdkring Wijk X bestaat 10 jaar, heeft over de 50 leden en nu ook een voetbalclub. Het Dames-Zangkoor bestaat ook 10 jaar.

1936 In de gewone Kring van Collectanten is de kring "Jeugd-Collectanten" opgenomen met de heren J. Geyp, W. Innemee en A. v Spronsen. De heer H. Melsert heeft afscheid genomen. Vanuit het wijkgebouw wordt met behulp van Diaconessen uit Bronovo, de wijkverpleging verzorgd. Het Bronovoziekenhuis is, kort geleden, van de Laan van Meerdervoort naar een nieuw gebouw aan de Bronovolaan verhuisd. Deze wijkverpleging was een omvangrijk werk, hetgeen blijkt uit de cijfers van een willekeurig jaar, bijvoorbeeld uit 1936, zie hieronder.

Op het spreekuur kwamen 2168 personen. Wijkbezoeken, zonder directe hulp, werden 547 maal afgelegd. Huisbezoeken met hulpverlening werden 7184 maal afgelegd, bij in totaal 234 gezinnen. Het betreft kennelijk veel langdurig

zieken, want het komt neer op gemiddeld 30 bezoeken per gezin. En verder vond 55 keer uitlening van verplegingsartikelen plaats. In 1949 was het maandsalaris van een wijkverpleegster € 54,55.

Er was een melkcommissie, behartigd door Jkvr. P. Gevaerts, wonende aan de Bachmanstraat 8. Er was ook een klerkastcommissie, onder leiding van mevrouw Gevers Deynoot, wonende aan de Mauritskade 23. In 1936 werd door deze laatste commissie 93 keer hulp verleend. Er was binnen de Wijkvereniging ook een 2,5 cents vereniging voor ondersteuning van het werk. Er waren twee bibliotheken en een naai- en breischool. Verder voerde de Wijkvereniging het bestuur over de Henriëtte Bewaarschool en de Van der Takschool, maar deze scholen behoorden vanaf 1926 bij "De Vereniging De Oranjescholen". De Bewaarschool was onder andere gevestigd geweest in een gebouw van de Wijkvereniging aan de Balistraat 52. Dit was tevens het onderkomen voor de Jeugdkring en ook werden hier bijeenkomsten gehouden voor Duitse meisjes. Tussen de beide Wereldoorlogen waren hier veel Duitse dienstbodes in betrekking.

1937 De muzikale begeleiding van jeugdwerk is in handen van mejuffrouw van der Willik. Zij woonde in de Sumatrastraat 180 en was een tijdlang organiste in de kapel. Wijk X is uitgebreid met een stuk van Wijk XIV en wel vanaf de Laan van Meerdervoort bij de Anna Paulownastraat tot de Waldeck Pyrmontkade, Stadhouderslaan en Adriaan Goekooplaan naar de Scheveningseweg. Dit was tijdelijk want later is dit weer ongedaan gemaakt. 27 november 1937: Van de Jugendbund E.C. uit de Soendastraat 17, voor huur van de kapel over de maand november € 2,27 ontvangen.

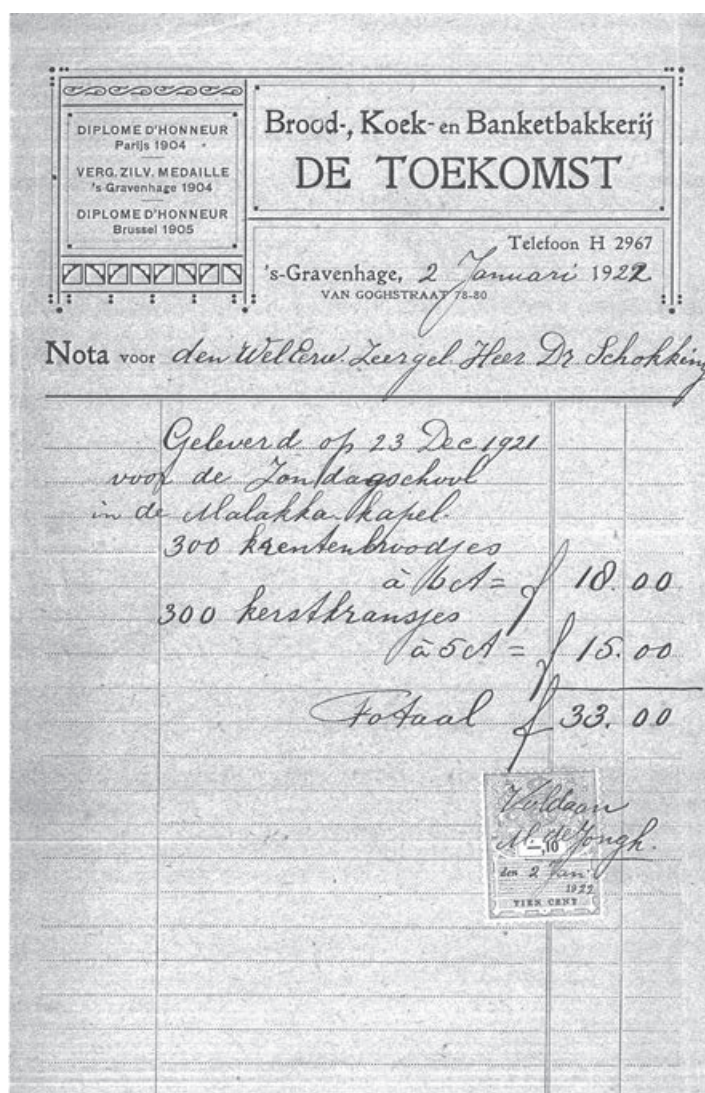
1938 Het kerstfeest in het ziekenhuis aan de Tapijtweg werd weer door de Wijk verzorgd. De vroegere kinderkerk en huidige jeugddiensten op zondagmorgen zijn stil gezet in verband met te geringe belangstelling. De zondagsschool heeft nu ver boven de 100 leerlingen.

1939 De orgelcommissie heeft machtiging verkregen om de allermeest begeerde verbeteringen aan het orgel te laten verrichten, zonder het grote doel, een grondige herstelling van het orgel, te verijdelen. Men blijft toewerken naar een volledige restauratie. Op 27 december 1939 is een brief aan Ds. A.K. Straatsma verzonden met het verzoek om, na de ziekte van Dr. Schokking, zo spoedig mogelijk de plaats van voorzitter in te nemen, zoals hij zelf wenste. Op 29 januari 1940 antwoordt Ds. Straatsma, dat de kerkenraad geen opdracht gaf en omdat hij dan zelf het initiatief zou moeten nemen, zag hij er vanaf.

1940 Aan Dr. Schokking is door ziekte in de tweede helft van 1939 op zijn verzoek met ingang van 1 februari 1940 eervol emeritaat verleend. In verband met de mobilisatie in september 1939 is in de Balistraat 52 een tijdelijk Militair Tehuis gevestigd. De heer Lankhuijzen is vanwege zijn hoge leeftijd uit het bestuur van de Wijkvereniging getreden. Door het overlijden van enige dames en heren contribuanten en het vertrek van een dame naar Indië, lijdt de Wijkvereniging een schade van ruim € 225,00. Er is een medewerkster gekomen voor hulp bij de wijkverpleging, in de persoon van mejuffrouw H. van Leeuwen, een kleindochter van de trouwe vroegere organist. Door de legering van militairen in de bewaarschool in de Curaçaostraat moest de naai- en breischool uitwijken naar de consistoriekamer van de kapel. Door de geringe ruimte moesten nieuwe leerlingen worden geweigerd. Mejuffrouw Sonneberg moest bedanken voor het werk in de bibliotheek. Haar plaats werd ingenomen door mejuffrouw Paats, dit was een juffrouw van de bewaarschool. In 1908 is er al een uitleenbibliotheek voor volwassenen en in 1911 ook één voor kinderen. De orgelcommissie heeft een zeer mooie gift van H M de Koningin ontvangen. Het werk aan het orgel gaat echter nog niet naar wens. De heer M. Reemeijer, een orgelbouwer gevestigd aan de Veenkade 77-78 in Den Haag, heeft tegenslag bij het werk ondervonden. Hij zegt echter toe het werk, binnen afzienbare tijd, tot een goed einde te zullen brengen.

De organisten, de heren Van Oosten en De Vries, moesten bedanken. De heer Van Oosten in verband met het vervullen van de militaire dienstplicht en de heer De Vries in verband met zijn studie. Zij werden vervangen door de heren Cannemeyer en Rossier. De heer Schweitzer, die als diaken is afgetreden, werd opgevolgd door de heer A. C. IJseling uit de Sumatrastraat 54. De Archipelgroep der Jong-Hervormden is in september 1939 opgeheven, wegens

1940 Omstreeks juli 1939 wordt door de Jeugdkring in Wijk X het door hen gebruikte gebouw, Balistraat 52, ter beschikking gesteld voor gebruik als Militair Tehuis. Dit naar aanleiding van de mobilisatie van het Nederlandse Leger. Om de nodige voorzieningen hiervoor te realiseren wordt er een "Commissie Militair Tehuis" opgericht. Aan de wijkbewoners wordt gevraagd om bijdragen voor dit Tehuis te geven. Dit kan zowel in geld als in natura worden gedaan. Er komen vele geldelijke giften binnen.

127

onvoldoende belangstelling. De Wijk wordt langs de Koninginnegracht uitgebreid tot het Voorhout en Parkstraat. Koninginnegracht moet eigenlijk gedeeltelijk Prinsessegracht zijn. In april 1940 komt het bericht dat Ds. A. J. Wormgoor de plaatsvervanger wordt van de oud- voorzitter van de Wijkvereniging, Dr. H. Schokking.

Bij een N.N. gift van € 0,11 wordt vermeld: "wegens een verloren weddenschap". In natura worden ondermeer ontvangen, boeken, tijdschriften, koffie, thee, suiker, cacao, koekjes en appels. Met Sinterklaas wordt er speculaas gegeven en voor Oudjaarsavond oliebollen. In het eerste halfjaar zijn er meer dan 6000 bezoekers van het Militair Tehuis geweest.

1941 Op een losblaadje, ontvangen van
Ds. Rademaker ... zoon van eerste predikant?

komt de heer Kranendonk. 50 catechisanten
legden belijdenis des Geloofs af. Groei van het
aantal catechisanten blijft intussen zeer gewenst.

1942 Geen bijzonderheden.

1945 17 november is aan Ds. Wormgoor, wonende
Riouwstraat 160, door het I.K.B. een nota gestuurd

1943 De heer Rueck is 20 jaar collectant.

van € 15,90. Dit in verband met het nog openstaan
van dit bedrag bij de eindafrekening en liquidatie

<u>Rekening</u>		<u>1913</u>		
Januari	31	Rek. Hoogstraten, 117 liters melk (volgens boekje)		12,87
"	31	" S. in 't Veld, 87 " " (" ")		9,57 ⁵
Februari	28	" v. Hoogstraten, 131½ " " en 18 eieren (volg. ")		15,52 ⁵
"	28	" S. in 't Veld, 116 " " " 9 " (" ")		13,29
Maart	28	Aan Brouwerij van Baggeman		5,-
"	31	Rek. S. in 't Veld, 122½ liters melk en 27 eieren (volgens boekje)		14,82 ⁵
"	31	" van Hoogstraten, 96½ " " en 10 " (" ")		11,11 ⁵
April	30	" van Hoogstraten 119 liters melk (" ")		11,90
"	30	" S. in 't Veld (" ")		13,87 ⁵
Mei	31	" S. in 't Veld voor melk en eieren (" ")		15,93 ⁵
"	31	" van Hoogstraten 174 h. melk en 28 eieren (" ")		18,91
Juni	30	Rek. S. in 't Veld, voor melk en 54 eieren (" ")		15,28
"	30	" van Hoogstraten, 209 liter melk (" ")		20,90
Juli	31	Rek. S. in 't Veld, voor 139½ liter melk en 62 eieren (" ")		16,74
"	31	" van J. Hoogstraten, voor 124½ liter melk (" ")		12,45
Augustus	31	Rek. S. in 't Veld, voor melk (" ")		12,09
"	31	" van J. Hoogstraten, voor melk (volgens boekje) (" ")		6,30
September	30	Rek. S. in 't Veld, voor 90 h. melk en 60 eieren (" ")		12,--
"	30	" van Hoogstraten, voor melk en 60 eieren (" ")		16,52 ⁵
October	31	Rek. S. in 't Veld, voor melk en eieren (" ")		12,10
"	31	" van Hoogstraten, " " " " (" ")		23,98
November	30	Rek. van Hoogstraten, " " (" ")		33,37
"	30	" S. in 't Veld, " " (" ")		10,56
December	31	Rek. van Hoogstraten, " " (" ")		24,05 ⁵
"	31	" S. in 't Veld, " " (" ")		13,75
December	<u>31</u>			<u>372,91⁵</u>

van het I.K.B. Er is ook nog een hele lijst met stortingten I.K.B. van voorgaande tijd. De Jeugdkring werd in de Tweede Wereldoorlog opgeheven. Er was tijdens de oorlog een algemeen verbod voor zulk soort verenigingen. Na de oorlog werd het werk van de Jeugdkring niet meer in deze vorm hervat. In juni 1945 werd wel een Christelijke Padvindersgroep, de van Heutzgroep, opgericht. Deze groep kreeg toen het pand Balistraat 52 in gebruik als groepshuis. De groep bleef het pand gebruiken tot 1959. Daarna vertrokken ze naar een onderkomen aan de Javalaan. Zij moesten het pand verlaten omdat het werd verkocht. Op 9 april 1959 werd het pand verkocht

voor € 7954,54. De opbrengst van het pand was bestemd om het wijkgebouw in de Malakkastraat 7 te verbouwen. Dit pand was tot dat tijdstip een normale benedenwoning met verschillende kamers, alkoof en keuken en in de tuin een uitbouw met 2 betrekkelijke kleine kamers. Na de verbouwing werd de indeling zoals hij nu nog in grote lijnen is. De doorloop naar de kerkzaal is eind 1992 en begin 1993 gemaakt, gelijk met het aangepaste toilet bij de kapel. De tochtal bij de voordeur is in 2001 gemaakt ten tijde van de verbouwing van het bovenhuis. Tot die tijd liep de toegang via het portaal voor de trap naar het bovenhuis.

Bestuur wijkvereniging Eben Haëzer

Jaar	voorzitter	vice voorzitter	secretaris	secr. penningm	1e penningm	2e penningm	assessor	lid
1919	Schokking	Brederode	Engelbronner	Gevaerts				
1921	"	Meischke	"	Lankhuijzen		Gevaerts		
1923	"	del Campo	"	"	"	"		
1924	"	"	"	"	"	"		
1925	"	"	Lankhuijzen	Roëll	"	"		
1926	"	—	"	"	"	"		
1927	"	—	"	"	v d Berg	"		
1928	"	—	"	"	"	"		
1930	"	Roëll	Roëll	v Hoboken	"	"		Lankhuijzen
1931	"	"	"	"	"	Gevaerts	"	
1932	"	"	"	"	"	"	"	
1933	"	"	"	"	"	"	"	
1934	"	"	"	"	"	"	"	
1935	"	"	"	"	"	"	"	
1936	"	"	"	"	"	"	"	"
1937	"	"	"	"	"	"	"	"
1938	"	"	"	"	"	"	"	"
1939	"	"	"	"	"	"	"	"
1940	—	"	"	"	"	"	de Wit	"
1941	Wormgoor	"	v Hoboken	—	—	—	"	"
1942	"	"	"	—	—	—	"	"
1943	"	v Ittersum	" (Breda)	—	—	—	"	"

De volledige namen zijn: Dr. H Schokking, Ds. J C v Meischke, Ds. A J Wormgoor, Hr. Brederode, Hr. J C Éngelbronner, Hr. S D Lannkhuijzen
Jhr. F G A Gevaerts, Mr. del Campo, Hr. B C van den Berg, Hr. M C van Hoboken, Hr. M M de Wit, baron van Ittersum en Jhr. J H Roëll

HOOFDSTUK 31

WILLEMSKERK

Willemskerk (HGA)

De latere Willemskerk was min of meer het begin van de ontwikkeling van de huidige Willemsparkbuurt. Zie hiervoor Hoofdstuk 2. Willemspark 1. Koning Willem III schonk op 21 april 1853 de manege, die zijn vader Koning Willem II had laten bouwen, aan de Hervormde Gemeente te 's-Gravenhage. Dit onder de voorwaarde, dat de manege tot kerk zou worden ingericht. De Hervormde Gemeente aanvaardde dankbaar dit vorstelijke geschenk. Het zou de vierde en grootste Hervormde Kerk in Den Haag worden, naast de Grote of Sint Jacobskerk, de Kloosterkerk en de Nieuwe Kerk. Om de kosten voor de verbouwing tot kerk te dekken, werd een inzameling onder alle Hervormden in Den Haag georganiseerd. Deze inzameling bracht in een paar maanden tijd € 27.272,72 op. De verbouwing werd door architect Elie Saraber op € 40.613,00 geschat. Al gauw bleek dat er geen aannemer was te vinden die het werk voor dit bedrag wilde uitvoeren. Daarnaast was

er nog geld nodig voor een orgel, luiklokken en zitkussens. De nieuwe begroting kwam daardoor uit op een bedrag van € 61.363,63. Voor de ontbrekende € 34.090,91 werd een 19 jarige lening uitgeschreven tegen 3% 's jaars. Het viel niet mee om een aannemer te vinden en uiteindelijk bood de, in feite reeds gepensioneerde aannemer Ellinkhuizen, die vroeger ook voor Koning Willem II had gewerkt, aan het karwei voor € 43.181,82 te klaren. Hij zou hiermee vrijwel niets verdienen, maar hij was bang dat anders misschien een Catholieke aannemer de klus onder de prijs zou aannemen. Men bleef nog aarzelen met het geven van de opdracht, terwijl de materiaalprijzen stegen en toen men eindelijk in februari 1854 de opdracht wilde verstrekken, trok Ellinkhuizen zich terug. Door de gestegen prijzen zou hij verlies lijden op het werk. Dat kon hij zich, als huisvader, echter niet veroorloven. Uiteindelijk werd het werk op 22 maart 1854 voor € 44.339,55 gegund aan J.C. van Berkum, een aannemer uit Utrecht. Het werk verliep voorspoedig en de kerk werd op vrijdag 14 december 1856 om 13.00 uur in gebruik genomen in een dienst met ds. H.L. Oort als voorganger. In zijn preek sprak hij de profetische woorden: "Eens zal ons oog dit heiligdom niet meer aanschouwen: wij gaan voorbij. Eens stort ook dit gebouw in. De tand des tijds sloop al het ondermaanse". Het heeft nog een tijd geduurd maar 115 jaar later was de sloop een feit. In de kerk was een orgel geplaatst, vervaardigd door W.A. Kam, een orgelbouwer uit Rotterdam. Het orgel had drie manualen en pedaal met samen 43 registers. In 1937 werd het omgebouwd op electro-pneumatiek door de Fa. van Leeuwen uit Leiderdorp. De kosten voor het orgel bedroegen € 8.636,36 terwijl de orgelkast op € 1.031,36 kwam. De hoge, in neogotische stijl door Henri Camp ontworpen, preekstoel met dubbele trap werd door de Haagse beeldhouwer Botermans gemaakt voor € 4.909,09. De in dezelfde stijl ontworpen en gemaakte zuil voor het doopvont, zal hier hoogst

waarschijnlijk bij inbegrepen zijn. Voor het binnen brengen van de grote preekstoel moesten deuren met bovenliggende toog worden uitgenomen en de grond daaronder een meter diep uitgegraven. Dit alles op kosten van de schenker van de preekstoel, Koning Willem III. Henri Camp, een architect in dienst van de Koning, maakte ook in neogotische stijl het ontwerp voor het avondmaalservies en doopvont. Dit servies en doopvont werden vervaardigd door de Utrechtse zilversmid J.M. van Kempen. Het bijbehorende tafellinnen met ingeweven koninklijk wapen werd vervaardigd door de fabrikant Van Hoven uit Eindhoven. Een prijs is uiteraard niet bekend, want het was een koninklijk geschenk aan de Hervormde Gemeente. Hoewel de preekstoel ook zo'n geschenk was, is de prijs daarvan dus wel bekend. In de toren zonder spits werden in 1854 twee luik klokken geplaatst, gegoten bij Petit & Fritsen. uit Aarle-Rixtel. Tijdens de bezetting in de Tweede Wereldoorlog, werden deze klokken door de Duitsers geroofd. Deze roof werd door de bezetter zogenaamd gelegaliseerd door een, op 23 juni 1942, ingestelde Metaalverordening. Vreemd genoeg werd aanvankelijk één klok van de Willemskerk vrijgesteld van vordering, vanwege monumentale status. Het was een klok van 85 cm diameter en een gewicht van 400 kg. De vrijstelling was echter maar van korte duur want op 3 september 1943 werd de klok alsnog gevorderd. Voor deze vordering werd een schadevergoeding van € 132,90 gegeven, gebaseerd op oud metaalwaarde van de klok.

Na de oorlog werden in 1950 twee nieuwe klokken geplaatst, die gegoten waren door Jos. Zimmer & Zn. te Amsterdam. Zij werden betaald via de Oorlogsschaderegeling. Deze klokken hadden de randschriften: "Komt laat ons de Heer vrolijk zingen" -Hergoten ter vervanging van de geroofde klok Ao Di 1950 en "De hoge God alleen zij de eer" -Hergoten ter vervanging van de geroofde klok Ao Di 1950. Bij de sloop van het gebouw werden deze klokken door de aannemer verkocht aan de gemeente Hilversum, alwaar ze op 3 december 1974 in de Oude Toren aan de Kerkbrink werden opgehangen.

In de "toren" bevinden zich gevelstenen.

links: Tot kerk herbouwd in 1854-1856

voor: ANNO 1846 W II

rechts: Door Willem III geschonken in 1853

De Willemskerk was een grote kerk met in totaal omstreeks 2100 zitplaatsen. Zij was rechthoekig van vorm met in het midden van een lange zijde, bij de toren, de koninklijke loge en daar tegenover in het midden de preekstoel. Het orgel was boven de koninklijke loge gebouwd. Later werd ook gebruik gemaakt van een op de galerij bijgeplaatst kleiner orgel. De lange zijden van de kerk waren 64 meter lang. Rondom de rechthoekige kerkzaal lagen dienstvertrekken en de kosterwoning. Boven deze vertrekken bevond zich, nagenoeg rondom, een galerij met zo'n 700 zitplaatsen. De banken beneden, met 1400 zitplaatsen, waren waaivormig geplaatst en liepen naar achteren iets op. Het loopgedeelte van de kerk was belegd met blauw-grijze plavuizen maar de banken zelf stonden op de zandgrond van de vroegere manege. De zeer ongemakkelijke banken hadden wel houten voetenplanken. De in de begroting genoemde kussens heb ik nooit gezien. In de Willemskerk werd uit het door haar vader, Koning Willem III, geschonken doopvont op 12 oktober 1880 Prinses Wilhelmina gedoopt, onze latere Koningin. De predikant Ds. C.E. van Koetsveld, die de doop bediende koos als tekst voor zijn preek in deze dienst: Marcus 10: vers 14 "Laat de kinderkens tot mij komen en verhindert ze niet, want derzulken is het Koninkrijk Gods".

Op 5 juni 1909 werd in de Willemskerk, ook uit het hierboven genoemde doopvont, Prinses Juliana gedoopt, dochter van Koningin Wilhelmina en later zelf ook Koningin. In deze dienst was de voorganger Dr. J.H. Gerritsen. Hij koos als tekst: Lucas 7 vers 15b "En Hij gaf hem aan zijne moeder". De kerk had een uitstekende akoestiek en vele jaren lang werd er, voor Pasen, een uitvoering van de Matthäus-Passion gegeven door de muziek-zangvereniging Excelsior. Hiervoor kwam een afzonderlijk "repetitie-orgel". Een orgel in 1841 gebouwd door de Fa. Bätz & Co. uit Utrecht. Het was oorspronkelijk bestemd voor de Gotische Zaal aan de Paleisstraat waar het ook werd geplaatst. In 1855 ging het naar het

Koninklijk Conservatorium aan de Prinsessegracht en vervolgens naar de Korte Beestenmarkt. In 1949 kwam het naar de Willemskerk. Na sluiting van de kerk werd het in 1964 verplaatst naar de Sionskerk te Haarlem. Na opslag in 1984 bij de orgelbouwer Gebr. van Vulpen te Utrecht werd het in 1990 door deze firma gerestaureerd en door hen herplaatst in de Gotische Zaal, nu behorend bij de Raad van State.

Er werd op dinsdag 17 april 1860 in de Willemskerk een bijzondere feestdienst gehouden. De dienst werd gehouden ter herdenking van het tweehonderdjarige bestaan van het Haagsch Hervormd Weeshuis en Oude Vrouwen tehuis. Dit tehuis was links aan het eind van het Spui gelegen, recht tegenover het water van de Bierkade. De jongsten, zwakken en ouden gingen per rijtuig naar deze dienst terwijl de rest te voet de heen- en terugweg moest afleggen. De feestredenaar was de huispredikant Ds. Van den Broek.

Direct na de bevrijding aan het einde van de Tweede Wereldoorlog, vond er op 6 mei 1945, in de tot de laatste plaats toe bezette kerk, een bewogen herdenkingsdienst plaats onder leiding van Ds. A.K. Straatsma. Ook tijdens de uitvaartdienst voor de oprichter van de KLM, Dr. A. Plesman, die op oudejaarsdag 1953 overleed, was de belangstelling zo groot, dat er onvoldoende zitplaatsen waren voor alle belangstellenden.

Tijdens de periodieke jeugddiensten, die jarenlang in de Willemskerk werden gehouden, waren er ook vaak zitplaatsen te kort en moest men blijven staan. Het is overigens de vraag wat erger was, staan of zitten op de zeer ongemakkelijke banken. Vooral bij kou was staan soms beter dan zitten.

Door teruglopend kerkbezoek, de hoge kosten voor onderhoud en het geringe comfort, onder andere veroorzaakt door het type meubilair en kou in de winter, werd de kerk met ingang van 1 januari 1962 gesloten. Koningin Juliana gaf in een akte, gedateerd 25 november 1968, toestemming om de bestemming kerk, zoals bij de schenking bedongen, te laten vervallen. De preekstoel en doopvontstatief gingen naar de Grote Kerk in Vlaarding en het

avondmaalsstel en doopvont gingen naar de Vredeskapel, die de functie van wijkkerk volledig overnam. Het grote orgel werd aan de Fa. B Pels & Zn. uit Alkmaar verkocht. Verkoop lukte niet waarop de pijpen werden omgesmolten. De overige losse onderdelen heeft men mogelijk kunnen gebruiken. In 1971 werd de kerk gesloopt, alleen de voorgevel met toren en de eerste traveeën van de zijgevels bleven staan. Erachter werd een kantoor gebouwd, dat bestemd was voor de Vereniging van Nederlandse Gemeenten.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden archieven en avondmaalsstellen van de Hervormde Gemeente te Scheveningen in de Willemskerk ondergebracht. Scheveningen moest op last van de Duitsers ontruimd worden in verband met de aanleg van verdedigingswerken. Ook een archiefkast met inhoud van de waarnemend penningmeester van de Generale Kas werd in de Willemskerk ondergebracht.

Er is in de Tweede Wereldoorlog één keer toestemming verleend om in de Willemskerk een dienst te houden voor Duitse militairen. Dit was op 24 december 1940. Voor het gebruik van de kerk werd het normale tarief betaald van f 50,00.

In de bijruimten van de Willemskerk waren ook, tot aan de buitengebruikstelling van het gebouw, kantoren van de Centrale Haagse Hervormde Gemeente gevestigd.

Preekstoel Willemskerk (HGA)

Dienst in de Willemskerk (HGA)

HOOFDSTUK 32

AVONDMAALSSERVIEZEN EN DOOPVONT

134

Het Neogotisch avondmaalservies.

Het zilveren avondmaalservies met doopvont werd ontworpen door de architect in dienst van Koning Willem III, Henri Camp. Het werd vervaardigd door de Utrechtse zilversmid J. M. van Kempen. Servies en doopvont werden door Koning Willem III geschonken naar aanleiding van de verbouwing van de koninklijke manege aan de Nassaulaan te 's Gravenhage tot Willemskerk in de jaren 1854–1856. Het gebouw zelf werd ook door Koning Willem III geschonken en op 14 december 1856 in gebruik genomen. Zie het vorige Hoofdstuk 31. Willemskerk Met ingang van 1 januari 1962 werd de kerk buiten gebruik gesteld en het avondmaalservies en doopvont zijn daarna naar de Vredeskapel in de Malakkastraat te 's-Gravenhage gegaan. De Vredeskapel werd ook zoals al eerder vermeld door de architect Henri Camp ontworpen. In de Willemskerk werd het doopvont onder

andere gebruikt bij:

- de doop van Prinses Wilhelmina op 12 oktober 1880
- de doop van Prinses Juliana op 5 juni 1909

Beschrijving van het neogotisch avondmaalservies met doopvont:

1 grote broodschaal, diameter ca. 50 cm, gewicht ca. 4600 gram, opgelegd randschrift, goud verguld: "Het brood Gods is Hij die uit de hemel nederdaalt en die de wereld het leven geeft, Joh. 6 vers 33" In de onderkant is gegraveerd: GESCHENK VAN Z M KONING WILLEM III AAN DE NEDERDUITSCHER Hervormde GEMEENTE. 1856

2 kleine broodschalen, diameter ca. 35 cm, gewicht ca. 2050 gram per stuk opgelegd randschrift, goud verguld: "Christus is gestorven voor onze zonden 1 Cor. 15 vers 3"

2 schenkkannen, grootste diameter ca. 20 cm, hoog ca. 45 cm, gewicht ca. 3800 gram per stuk opgelegde tekst, goud verguld:

“Doet dat tot mijne gedachtenis Lukas 22 vers 19”

4 bekers, grootste diameter ca. 13 cm, hoog ca. 25 cm, gewicht ca. 1000 gram per stuk ingegraveerde tekst bij twee bekers: “Verkundig de dood des Heeren tot dat Hij komt 1 Cor. 11 vers 26” ingegraveerde tekst bij de andere twee bekers: “Dit is mijn bloed hetwelk voor velen vergoten wordt tot vergeving der zonden Matth. 26 vers 28”

2 offerbussen met afneembare bovenstukken en met rood leer afgewerkte binnenbussen, grootste diameter ca. 16 cm, hoog ca. 30 cm, totaal gewicht ca. 2500 gram per stuk. ingegraveerde tekst: “Voor zoveel gij dit een van deze mijn minste broeders gedaan hebt, zo hebt gij dat mij gedaan Matth. 25 vers 40”

1 doopvont dubbelwandig met los voetstuk, zonder deksel, grootste diameter ca. 33 cm, hoog ca. 25 cm met voet, gewicht totaal ca. 4550 gram opgelegd randschrift, goud verguld: “Hen dopende in de Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes Matth. 28 vers 19”

Verder damasten tafellakens met ingeweven koninklijk wapen. 2 stuks ca. 6,85 m lang en ca. 2,10 m breed. 3 stuks ca. 1,15 m lang en ca. 0,85 m breed (later nog maar 2 stuks, oorspronkelijk waren er waarschijnlijk 4 stuks). Dit tafellinnen werd vervaardigd door de firma Van Hoven uit Eindhoven.

Het hierboven genoemde servies, doopvont en tafellinnen zijn geplaatst op de lijst van voorwerpen die vallen onder de Wet tot behoud van cultuurbezit. Het dossiernummers is WBC045. De plaatsing op deze lijst houdt in dat er eisen zijn gesteld aan beheer en gebruik van deze voorwerpen.

Beschrijving van vier 17e eeuwse avondmaalsbekers

Vier antieke zilveren avondmaalsbekers.

De bekers zijn, wat betreft model en versiering, duidelijk uit de 17e eeuw.

Diameter bovenkant ca. 11 cm, voet uitwendig ca. 8,2 cm, inwendig ca. 7 cm.

De rand van de voet steekt ca. 0,7 cm uit, holte onder de voet ca. 1 cm.

Hoogte circa 17,5 cm.

De bekers wegen ca. 410 gram per stuk.

Zij zijn met eenvoudige ranken gegraveerd.

Aan de onderkant in de bodem staat het Grote keur van 's Gravenhage, uit het midden van de 17e eeuw, een gekroonde ooievaar in een ovaal. Daarnaast staat de jaarletter D in een cirkel. In het midden van de 17e eeuw stond de letter D voor 1656.

Ook staat er nog een springend hert naar links in een cirkel in de bodem. Dit moet het meesterteken van de maker zijn. De Haagse meestertekens uit die tijd zijn verloren gegaan, zodat niet bekend is wie de maker is geweest.

Verder staat er nog NK, aan elkaar gegraveerd, in de bodem. De letters NK staan vrijwel zeker voor Nieuwe Kerk. De bouw van deze kerk aan het Spui begon in 1649 en kwam gereed in 1656. Dit is hetzelfde jaar, waarin de bekers werden gemaakt.

Avondmaalsbeker

HOOFDSTUK 33

STRAATNAMEN EN JAARTALLEN

Straten, lanen, pleinen enzovoort in de wijk Archipel–Willemspark.

Het woord Archipel wordt gebruikt als aanduiding van een bijelkaar horende groep eilanden. Veel straatnamen in de Archipelbuurt zijn vernoemd naar een eiland, of een deel daarvan, in het voormalige Nederlands Oost Indië, het huidige Indonesië. Dit is aangeduid als N.O.I. Straten vernoemd naar (voormalige) gebiedsdelen in de West zijn aangeduid als N.W.I. Het jaartal, achter een straatnaam, geeft aan wanneer deze naam door de gemeente werd vastgesteld. De bebouwing startte meestal kort daarop, maar in enkele gevallen was er reeds eerder gebouwd.

Alexander's hof	ca. 1980	naar een zoon van Koning Willem II, eerder Alexanderhof 1874
Alexanderplein	1875	idem, maar ook naar de Alexanderkazerne
Alexanderstraat	1859	idem
Alexanderveld (als straatnaam)	1996	idem naar exercitieveld dat hier vroeger lag
Atjehstraat	1881	naar een deel van het eiland Sumatra in N.O.I.
Balistraat	1869	naar eiland in N.O.I.
Bankaplein	1883	idem
Bankastraat	1873	idem nu Bangka
Batjanstraat	1886	idem
Billitonstraat	1879	idem
Bonistraat	1881	naar Bone een deel van eiland Celebes N.O.I.
Borneostraat	1878	naar eiland in N.O.I. nu Kalimantan
Cantaloupenburg	1874	naar voormalige cantaloepenkwekerij daar
Carnegieplein	1913	naar geldgever voor de bouw van het Vredespaleis
Laan Copes van Cattenburch	1870	naar burgemeester 1824–1842
Celebesstraat	1881	naar eiland in N.O.I. nu Sulawesi
Christinalaan	1914	hofje in Cantaloupenburg
Curaçaostraat	1929	naar eiland N.W.I. eerder Transvaalstraat 1870
Delistraat	1888	naar een deel van eiland Sumatra in N.O.I.
Frederikstraat	1843	naar broer van Koning Willem I, eerder Buiten Denneweg genoemd
Dr. A Jacobsweg	1954	in Scheveningsebosjes, naar eerste vrouwelijke arts in Nederland, eerder Sparreweg
Javalaantje	1870	officieel Javastraat, maar wordt nooit zo genoemd
Javastraat	1861	naar een eiland in N.O.I. eerst Laan van Schuddegeest
Kerkhoflaan	1830	liep tot 1950 door naar de Scheveningseweg
Kerkstraat	1865	naar Willemskerk, daarvoor Schelpenlaan
Burgemeester Van Karnebeeklaan	1957	eerder Laan Copes van Cattenburch, burgemeester 1911–1918
Burgemeester Kolschotenlaan	1996	burgemeester 1957–1968
Koninginnegracht	1843	eerder Koninginneweg, zie Hoofdstuk 18

Lombokstraat	1889	naar een eiland in N.O.I. daarvoor nog Delistraat
Madoerastraat	1922	eerder Madurastraat 1879
Malakkastraat	1880	naar schiereiland bij N.O.I. nu Maleisië
Mallemolen	ca.1869	naar molen die hier tussen 1613 en 1693 stond
Prinses Mariestraat	1881	naar dochter van Prins Frederik
Burgemeester		
Marijnenlaan	1996	burgemeester 1968–1975
Burgemeester		
De Monchyplein	1952	de eerste 3 weken alleen Monchyplein burgemeester 1934–1940 en 1945–1946
Nassaulaan	1861	naar Koninklijke familie
Nassauplein	1883	Idem, voor overkluizing in 1883, Nassaukade
Paramaribostraat	1881	naar hoofdstad van Suriname N.W.I.
Burgemeester		
Patijnlaan	1957	daarvoor Laan Copes van Cattenburch naar burgemeester J.G. Patijn 1882–1887 en burgemeester J.A.N. Patijn 1918–1930
Plein 1813	1869	vertrek Fransen, stichting Koninkrijk
Prinsevinkspark	1889	naar vinkenbaan van de Prinsen van Oranje
Riouwstraat	1879	naar groep eilanden N.O.I. bij Singapore
Schelpkade	1874	naar sloot die hier tot 1903 liep
Schelpstraat	1874	idem
Scheveningseweg	1666	vroeger ook Oude Scheveningseweg genoemd
Schuddegeest	1854	naar buitenplaats, bij huidige Burgemeester Kolfshotenlaan
Soendastraat	1922	eerder Sundastraat 1879
Sophialaan	1859	naar eerste vrouw van Koning Willem III
Ary van der		
Spuyweg	1950	houtvester, landmeter en wiskundige
Sumatrastraat	1870	naar een eiland in N.O.I.
Surinamestraat	1881	naar land in Zuid Amerika N.W.I.
Prof. B M		
Teldersweg	1953	hoogleraar en staatsman
Ternatestraat	1996	naar eiland bij Halmahera N.O.I.
Timorstraat	1881	naar eiland N.O.I. (deel was Portugees)
Verhuëllweg	1885	heeft gezorgd voor aanleg Scheveningsebosjes
H Viottalaan	1954	directeur Koninklijk Conservatorium en oprichter en dirigent Residentieorkest, eerder Beukenlaan
Zeestraat	1666	naar de straatweg naar Scheveningen eerder ook gedeeltelijk Noordeinde

INHOUDSOPGAVE

- Inleiding / 1
- 1 Geschiedenis van Den Haag in het kort / 2
- 2 Willemspark 1 / 6
- 3 Willemspark 2 / 12
- 4 Archipel algemeen / 14
- 5 Buitenhuizen en hofsteden / 16
 - Duinweide / 16
 - Schuddegeest / 17
 - Schuddebeurs / 18
 - de Bataaf / 19
 - Huis van Sasbout / 20
 - Buitenrust en Rustenburg / 20
- 6 Woningbouw en bewoning / 22
- 7 Diversen / 30
 - Berlage / 30
 - Hotel Beau Séjour / 30
 - Vredespaleis / 30
 - Politiebureau / 31
 - Klokhuis / 31
 - Aan de Koninginnegracht / 31
 - Gevelstenen, jaartallen enz. / 32
 - Pontjes / 32
 - Zwemschool / 32
 - Zwembad / 33
 - Bomaanslagen / 33
 - Damesleesmuseum / 33
 - ANWB / 33
 - Peilstenen / 34
 - Primeurs / 34
- 8 De Beek / 36
- 9 De Tweede Wereldoorlog algemeen / 38
- 10 Huize Kleykamp / 42
- 11 De V-2 / 44
- 12 Razzia's / 46
- 13 Kazernes / 48
 - Frederikskazerne / 48
 - Alexanderkazerne / 49
 - Oranjekazerne / 50

14	Hofjes / 52
15	Begraafplaatsen / 62
	Joodse begraafplaats / 62
	Algemene begraafplaats / 62
	Rooms Katholieke begraafpl. / 63
16	Tolhuizen / 66
17	Bekende Personen in de wijk / 70
18	Naamsveranderingen van straten / 72
19	Openbaar Vervoer / 74
20	Molens en stoomgemaal / 82
	Noordmolen / 82
	Mallemolen / 83
	Beekmolen / 84
	Stoomgemaal / 85
21	Kerkgebouwen / 86
22	Scholen en Louisastichting / 88
23	Beelden en Monumenten / 92
24	Organisatie Vredeskapel / 98
25	GeschiedenisVredeskapel / 100
26	Koninklijke contacten / 110
27	Wijkpredikanten / 112
28	Transcriptie schenkingsakte Malakkakapel / 114
29	Voedselvoorziening I.K.B. / 118
30	Notities Wijkvereniging Eben Haëzer / 122
31	Willemskerk / 130
32	Avondmaalserviezen en doopvont / 134
33	Straatnamen en jaartallen / 136
	Inhoud / 138

LITERATUUR EN BRONNEN

De Haagse Paardetrans; R F de Bock
 Korte geschiedenis van 50 Haagse tramlijnen; R F de Bock
 Den Haag in de Tweede Wereldoorlog; Bart van der Boom
 De Haagse Beek; M van Doorn en J Mennema
 Het huis der gemeenten; D Hillenius
 Luchtgevaar; A Korthals Altes
 De Archipel en het Willemspark; E M Ch M Janson
 De Archipel een buurtindruk; Guus Rijnen
 Den Haag of 's-Gravenhage De 19de-eeuwse gordel; Henk Schmal
 Den Haag in grootvaders tijd; Johan Schwencke
 Wandelingen door oud Den Haag; Johan Schwencke
 De straat waarin wij wonen; Sv. E. Velthuisen
 Ach Lieve Tijd 750 jaar Den Haag en de Hagenaars; Uitgeverij Waanders
 Den Haag zoals het was; Uitgeverij Waanders
 "Die Haghe" diverse jaarboeken
 Haags Gemeentearchief; speciaal voor stukken van Eben Haëzer, Beheersnummer 568
 Hongerend Volk 1945 en wat deed het I.K.B; Plaatselijk Interkerkelijk Bureau 's-Gravenhage e.o.
 Haagse Courant
 Hetgeen ik van mijn vader hoorde en oom hoorde, beiden geboren in de Archipelwijk in de periode dat dit een nieuwbouwwijk was. Zelfs nog gedeeltelijk in aanbouw. Zij woonden hier hun hele leven.

Foto's:

Alle foto's met vermelding HGA komen uit de collectie van het Haags Gemeentearchief.

Overige foto's van mijn zoon W.B. Feenstra.

Van Paul Golembiewski

En uit eigen verzameling.

Tot slot veel dank aan mijn vrienden A.L.A. Bosch en S.B. Boelens voor hun correctiewerk van mijn boek.

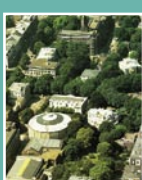
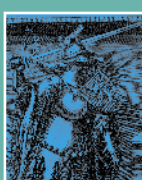
Op geen enkele manier mag iets uit deze uitgave worden overgenomen, gepubliceerd

of openbaar gemaakt worden, zonder schriftelijke toestemming van de schrijver.

©2005 Uitgave van Beheerstichting Duinzichtkerk - Vredeskapel te Den Haag

Vormgeving Studio Linksboven, Paul Golembiewski te Gouda

Gedrukt bij RS Drukkerij BV te Rijswijk

IN HET KORT ♦ *Dit boek beschrijft het ontstaan en de geschiedenis van de gecombineerde wijk Archipel-Willemspark. met name het Willemspark is de eerste en daarmee de oudste wijk van Den Haag die buiten de singelgrachten werd gebouwd. De singelgrachten waarbinnen eeuwenlang de ontwikkeling van Den Haag besloten bleef. Aansluitend werd de Archipelwijk gebouwd, een chique wijk op het zand. De wijk heeft als een van de weinige, oudere wijken zijn oorspronkelijke uiterlijk en karakter vrij goed weten te bewaren. Ook nu nog een zeer in trek zijnde wijk. Een greep uit de inhoud: Buitenhuizen, tolhuizen, hofjes, beelden en monumenten, militaire zaken, de vele tramlijnen die door de wijk liepen, de ingrijpende gevolgen van de Tweede Wereldoorlog en nog zeer veel andere zaken. Daarnaast is de nooit eerder opgetekende geschiedenis van de, honderdvijfentwintig jarige, Vredeskapel beschreven. Op 12 november 2005 is het 125 jaar geleden dat deze kapel in gebruik werd genomen. Hierbij zijn ook aanverwante zaken zoals de voormalige Willemskerk en de wijkvereniging Eben Haëzer opgenomen*

